

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**SÖZ EDİMLERİ KURAMI BAĞLAMINDA DİL-
ETİK İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

SERHAT TUNA

071150102

Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. BETÜL ÇOTUKSÖKEN

İstanbul, Aralık 2011

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**SÖZ EDİMLERİ KURAMI BAĞLAMINDA DİL-
ETİK İLİŞKİSİ**

DOKTORA TEZİ

SERHAT TUNA

071150102

Danışman Öğretim Üyesi:
Prof. Dr. BETÜL ÇOTUKSÖKEN

İstanbul, Aralık 2011

ÖNSÖZ

Konuşanın söylemek istediği şeyi başarmak için dili nasıl kullandığı ve dinleyenin nasıl bir anlam çıkardığının temele alındığı, dolayısıyla bir şey söylemek bir şey yapmaktır şeklinde özetlenebilecek olan söz edimleri kuramı Austin tarafından formüle edilmiş, dilci felsefe ve dilbilimsel çözümleme yerine dil felsefesi daha da bir anlam kazanmıştır.

Dilbilimsel çözümlemeye getirilen eleştirilerin başında, Bryan Magee'ye göre dilbilimsel çözümleyicilerin, dünya hakkındaki bilgimizin sadece bilimin yetki alanı olduğu düşüncesini reddederken, bir yandan da bu görüşü haklı çıkaracak felsefe kavramını devam ettirmeleri gelmektedir.

Söz edimleri kuramını temele alan çalışmamızda Austin (Austin dilbilimsel çözümleyicisi gibi yaygın bir kabul vardır) ve Searle'ün söz edimleri kuramından yola çıkarak dünyayı betimlemeleri, başka bir ifadeyle felsefenin geleneksel görevi olarak kabul edilen dünyayı anlam görevi, üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur.

Austin söz edimleri kuramında özellikle şu noktanın üzerinde durmuştur: Konuşucu edimsel bir cümleyi sözceleyerek belli konuşma durumunu ifade etmektedir. Bunu da şöyle belirler:

1. İsalet koşulunda gösterildiği gibi belli bir uyulaşım vardır,
2. Belli kişiler ve koşullar söz konusudur,
3. Konuşucu edimini belli bir durumda yapar,
4. Dinleyici belli bazı tepkiler verir,
5. Konuşucunun önceden belirlenmiş düşünceleri, duyguları veya niyetleri söz konusudur,
6. Konuşucu gelecekte belli bir görevi yerine getirmeyi vaat etmiştir. Bütün bu edimler isabetlilik koşulu gerçekleştiğinde belli bir anlam ifade etmektedirler.

Bu belirlemelerden yola çıkarak Austin'in söz edimleri kuramıyla anlamı yeniden çözümlemeye çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla Austin dilin kategorilerin ortaya koyarak dünyayı söz edimleri sınıflandırmasıyla betimlemeye çalışmaktadır. Austin'in yapmış olduğu çalışma özellikle sözlük, hukuk ve psikoloji alanlarına katkı yapmaya çalışmaktadır. Araç olarak bu kaynakları kullanma yoluyla varmak istediği nokta, çok sayıdaki ifadenin anlamlarıyla sayılamayacak kadar çok olan edimin anlaşılması ve sınıflandırmasıdır.

Austin her zaman insanların gerçekte ne yaptığından çok, ne söylediğini kapsayan gerçeklikten, yani gerçekte olandan başlamamız gerektiğini düşünmekteydi, çünkü Austin konuşma ile düşünmenin bizim yaptığımız şeyler olduğunun bilincindeydi. Dolayısıyla ne zaman bir şey söylersek bir şey yaparız. Konuşma bir anlamda davranış şeklidir, bu bağlamda söz edimi kuramı Austin sonrasında yaygın bir biçimde kullanılmıştır.

Austin'in öğrencisi olan ve söz edimleri kuramını bir anlamda Austin'in bıraktığı yerden ele alarak önemli katkılar sağlayan Searle dünyayı anlama/betimleme çalışmalarının temeline söz edimleri kuramını almıştır. Searle'ün niyetlilik, zihin ve bilinç üstüne yaptığı bütün çalışmalarda da yine söz edimleri kuramını temel oluşturmaktadır. Bu noktada da söz edimleri kuramı küçük bir toplum yaratmakla eşdeğerdir. Çünkü söz edimleri belli kurallarla uyumlu ifadeler kullanılarak yerine getirilen edimlerdir. Kurumsal olguların varolmasının nedeni, insanların dünyayı ve diğerlerini anlamada belli bilişsel yolları kuramsal bağlam içinde kullanmalarıdır. Bu bağlamda kullanılan araç dil ve onun söz edimleri kuramı

çerçevesindeki sınıflandırmasıdır. Söz edimleri kuramının hukuk ve etik ile olan ilişkisi de bu noktada başlamaktadır.

Dolayısıyla söz ile dünya arasındaki ilişkiyi de Searle şöyle ortaya koyar:

1. Sözün dünyaya uyması: Kesinleyiciler (assertives) bu grupta yer alır: iddia etmek, bildirimde bulunmak, inkâr etmek.
2. Dünyanın söze uyması: Yükleyiciler (commissives): söz vermek, tehdit etmek, kabul etmek, bahse girmek ve yönelticiler (directives): birisinden bir şey yapmasını istemek, emir vermek, izin vermek bu gruptadır.
3. Çift yönlü uyum: Bildirgeler (declarations): istifa etmek, aforoz etmek bu gruba dahildir.
4. Sıfır uyum: Dışavurucular (expressives): özür dilemek, teşekkür etmek, tebrik etmek bu grupta değerlendirilirler.

Sonuç olarak insanoğlunun zihinsel evrimi, dil ve zihin arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur. Bu bağlamda, dil ve zihnin evrimsel gelişimi kişinin dünya ile var olan ilişkilerini düzenler; bu da onun bilgiye ulaşmasında ve elde ettiği bilgiyi yine dille paylaşmasında önemli bir rol oynar.

Bu belirlemeden yola çıkarak, söz edimleri kuramı dilin bir sınıflandırmasını yaparak, dil yoluyla insanın etkileşimlerinin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde ve insana ait olan tüm etkinliklerde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda eylemlerle, niyetler ve kullanımlar dil/söylem arasındaki ilişkiyi incelemek, anlamaya çalışmak önemli görülmektedir. Dolayısıyla dilin dikkatli ve ayrıntılı bir incelemesi söz edimleri kuramıyla yapıldığına göre, söz edimleri kuramının üzerinde durduğu kavramlar bizi söz edimleri-etik ilişkisine yönlendirmektedir. Bu ilişkiyi de en iyi değerlendiren de Hare'dir. Hare'e göre ahlak/etik yargılar kuralkoyucudur; kuralkoyuculuk yaklaşımı ahlak yargılarını doğal bilimlerden ayırmaktadır. Evrensellik görüşüyle de ahlak yargılarını yasalarda veya orduda kullanılan emir cümlelerinden ayırmaktadır; başka bir deyişle Hare'in ahlak/etik kuramı kuralkoyuculuk olarak öne çıkmakta ve yargıları kuralkoyucu olarak betimlemektedir. Bundan da çıkarılan sonuç, bir yargının bir söz edimini yerine getirmesidir.

Austin'in dilin kategorilerini ortaya koyarak dünyayı söz edimleri sınıflandırmasıyla betimlemesinden yola çıkarak şöyle bir belirlemede bulunabiliriz: Ahlak veya etik ile ilgili savların ikna edici ya da inandırıcı olup olmadığının belirlenmesi, ancak ahlak felsefesinin yapabileceği bir iştir –ki bu da ancak ahlak sözcüklerinin anlamları ve bu sözcüklerin mantıksal bir çözümlenmesi ile başarılabılır.

Hare'nin eklektik bir yöntem izlediği göz önüne alındığında bir etik kuramın ortaya konulabilmesi belli koşulların oluşturulmasından geçmektedir.

Başka bir deyişle Hare'in söylemek istediği aslında daha yeterli kuramın gerektiğidir. Bu bağlamda dört belirleme söz konusudur:

1. Ahlak kelimelerinin mantığı ve anlamı üzerinde çalışarak, ahlak sorularıyla ilgili nasıl akıl yürütüleceğinin araştırılması,
2. Eylemlerin mantık içermeyen özelliklerinin de hesaba katılarak, nasıl ahlak bildirimlerinde bulunabileceğinin gösterilmesi,
3. Kişi bir ahlak bildiriminde bulunurken kendinin de bir şeyler kattığının gözden kaçırılmaması gerektiği (kişiler etiğe etkin bir katılım sergilemektedirler),

4. Bir eylem ya da kişiyi doğruluk koşulları çerçevesinde betimlemenin dışında ahlak bildiriminde bulunmak için ek bir katkıda bulunmak gerekmektedir. Bu ek parça da ahlak bildirimlerinin kural koyuculuğudur.

Çalışmamda beni yönlendiren, her konuda sonsuz desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, danışmanım Prof.Dr. Betül Çotuksöken'e, bana bu çalışmayı yapma imkânını sunan değerli eğitim gönüllüsü Maltepe Üniversitesi Kurucusu ve Mütevelli Heyet Başkanı Hüseyin Őimřek'e ve çalışmamın her aşamasında yanımda olan, büyük özveri, sabır ve sevgiyle beni destekleyen, tezimin yazımı esnasında gecelerini gündüze katan sevgili eşim Gl Tuna'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ocak, 2012

Serhat TUNA

ÖZET

Konuşanın söylemek istediği şeyi başarmak için dili nasıl kullandığı ve dinleyenin nasıl bir anlam çıkardığı söz edimleri kuramının temelini oluşturmaktadır. Austin'e göre düşünürlerin çoğu bildirimlerin yalnızca bir durumu betimlemek ya da bir olguyu bildirmek olabileceğini düşünmüşlerdir, ama sorgusuz sualsiz bildirim diye kabul edilen birçok şey söz edimleri kuramıyla tekrar ele alınmışlardır. Söz edimleri kuramıyla genel anlamda iletişim edimlerinden söz edilmektedir. Austin söz edimleri kuramı ile dilin sistemli bir serimlemesini yapmaktadır. Austin önce bildirimleri edimselle ve saptayıcılar olarak ikiye ayırır. Edimsel sözcelemler genelde bildirim gibi gözükür ama bildirim olmayan, zengin ve uçsuz bucaksız anlamlı sözcelemlerdir. Doğru ya da yanlış olarak betimlenemezler; bir şey söylemek eylemde bulunmaktır. Saptayıcılar ise doğru ve yanlış diye tanımlanabilen sözcelemlerdir. Daha çok önerme ve bildirimdirler. Kuramının temelini bu şekilde oluşturan Austin üç çeşit edim olduğunu ileri sürer: düzsöz edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi. Austin'in öğrencisi olan Searle ise, Austin'in söz edimleri kuramının başında ortaya koyduğu edimseller ve saptayıcılar arasındaki ayrımı kabul etmekle beraber, edimsellerin sınıflandırması noktasında Austin'den ayrılmaktadır. Searle'ün sınıflandırması ise şu şekildedir: sözceleme edimi, önerme edimi, edimsöz edimi ve etkisöz edimi. Bu çalışmada, söz edimleri kuramının en önemli iki ismi ele alınmış, her ikisinin görüşleri de ayrı ayrı değerlendirilmiş ve bunu yaparken de birinin diğerinden daha iyi düşündüğünü kanıtlamak yerine, söz edimleri kuramını ele alışları, söz-dünya arasındaki ilişkinin ne olduğunu nasıl betimlediklerini ve söz edimleri kuramıyla dilin nasıl bir sınıflandırmasının yapılabileceğinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda dilin insana ait tüm etkinliklerde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıktığı, dolayısıyla da insanın eylemleri, niyetleri gibi etkinliklerini belirlediği görülmüş ve dil-etik arasındaki ilişki söz edimleri kuramı üstünden gösterilmeye çalışılmıştır. Söz edimlerinin etik ile olan ilişkisini en ayrıntılı şekilde ele alıp inceleyen düşünür olarak da R. M. Hare karşımıza çıkmaktadır. Hare dil felsefesi, din, eğitim, uygulamalı etik ve özellikle de ahlak felsefesi üstüne sayısız eser vermiş bir düşünürdür. Hare'e göre dilin biçimsel özelliklerini dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde inceleyen, dolayısıyla akıl yürütmemizin önündeki engelleri kaldırma noktasında önemli bir katkı sağlayan kuram söz edimleri kuramıdır. Bu bağlamda, Hare ahlak yargılarının, bildirimlerin ve buyrukların ortak özelliklerini taşıyabileceklerini, dolayısıyla da bütün bunların dil araştırmalarıyla sorgulanabileceğini, bunun da söz edimleri kuramıyla yapılabileceğini ileri sürmektedir. Hare ahlak yargıları kural koyucudurlar diyerek ahlak felsefesinin en temel işlevlerinden olan ahlak sorularının nasıl sorulabileceğini dilin mantıksal yapısı içinde ele almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Söz edimleri, Kuralkoyucu, Austin, Searle, Hare

ABSTRACT

How the speaker uses the language in order to accomplish what he would like to say and what kind of a meaning the listener derives establish the basis of the theory of speech acts. Austin states that most of the thinkers have believed statements could only be to define a situation or to state a fact; however, many things which are, without question, accepted as statement have been dealt with again with the theory of speech acts. The theory of speech acts generally implies communication acts. With the theory of speech acts, Austin performs a systematic exposition of language, and Austin divides statements as performatives and constatives. Performative utterances are rich and infinite meaningful utterances which usually seem to be statements but are not. They cannot be defined as right or wrong; to say something is to act. Constatives, on the other hand, utterances which can be defined as right or wrong. They are mostly propositions and statements. Establishing the basis of his theory this way, Austin claims that there are three kinds of acts: locutionary act, illocutionary act and perlocutionary act. Austin's student Searle disagrees with Austin over the classification of acts while he accepts the discrimination which has been put forward by Austin at the beginning of the theory of speech acts. Searle's classification is as follows: utterance act, propositional act, illocutionary act and perlocutionary act. In this study, two most important names have been dealt with, their views have been evaluated separately, and while doing this, instead of proving which one thinks better than the other one, the way they dealt with the theory of speech acts, how they defined what the relation between language and the world is, and how language could be classified with the theory of speech acts have been targeted. In this context, it has been determined language is a characteristic element of all the activities related to mankind, and consequently determines such activities as a person's acts and intentions, and the relation between language and ethic is set out via the theory of speech acts. The thinker who dealt with and examined the relation of speech acts with ethic down to the smallest detail is R. M. Hare. Hare is a thinker who produced countless work about philosophy of language, religion, education, applied ethics and especially moral philosophy. According to Hare, the theory which carefully examines the formal characteristics of language down to the last detail, and consequently provides important contribution to help us lift the barricades before reasoning is the theory of speech acts. In this context, Hare claims that moral judgments, statements and imperatives may have common characteristics, and consequently all of these may be questioned through language research and this could be done with the theory of speech acts. Stating that moral judgments are prescriptives, Hare deals with how moral questions which are among the basic functions of moral philosophy could be asked within the logical structure of language.

Key Words: Speech Acts, Prescriptive, Austin, Searle, Hare

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
AUSTIN'IN SÖZ EDİMLERİ KURAMI	
1.1 Edimseller ve Saptayıcılar	22
1.2 Edimsellerin Başarı Koşulları	26
1.3 Austin'in Söz Edimleri Sınıflandırması	32
1.4 Edimsöz Gücünün Sınıflandırması	41
1.5 Austin'in Söz Edimleri Kuramının Değerlendirilmesi ve Austin'in Dışdünya/Dünya Betimlemesi	42

II. BÖLÜM

SEARLE'ÜN SÖZ EDİMLERİ KURAMI

2.1 Searle'ün Söz Edimleri Sınıflandırması	47
2.2 Edimsöz Edimlerinin Mantıksal Yapısı ve Edimsöz Gücünün Sınıflandırması	57
2.3 Söz-Dünya/Dışdünya İlişkisi ve Edimsöz Edimi Sınıflandırması	61
2.4 Searle'ün Söz Edimleri Kuramının Değerlendirilmesi ve Searle'ün Dünya/Dışdünya Betimlemesi	63

III. BÖLÜM

SÖZ EDİMLERİ KURAMI-ETİK İLİŞKİSİ VE R. M. HARE

3.1 Hare ve Söz Edimleri Kuramı	69
3.2 Hare'de Anlam ve Söz Edimleri Kuramı	77
3.3 Hare'in Dil Felsefesi-Etik İlişkisine Bakışı ve Etik Sınıflandırması	82
3.4 R. M. Hare'in Etiğine Giriş	88
3.5 Hare'in Evrensel Kuralkoyuculuk Yaklaşımı	93

SONUÇ	106
--------------	------------

KAYNAKÇA	115
-----------------	------------

ÖZGEÇMİŞ	120
-----------------	------------

GİRİŞ

Dil-dünya ilişkisi düşünürlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biridir. Aristoteles'in *Yorum Üzerine* adlı eserinin daha ilk bölümlerinde bu ilişkinin ortaya konulmaya çalışıldığı görülür:

Tümce, evetlemeler olarak değil de sözceler olarak tek başına anlamlı parçaları olan anlamlı bir sestir...Her tümce, doğal araç olarak değil, dediğimiz gibi, uyuşimsal bir söz olarak anlamlıdır. Ancak hepsi değil, yalnızca doğruluk ya da yanlışlık taşıyanlar bildirel olur. Hepsinde doğruluk ya da yanlışlık bulunmaz ...(Aristoteles, 2002: 17 a)

Aristoteles'in bu yaklaşımı 19. yüzyıla kadar etkin olmuştur. Dil felsefesinin aslında yeni bir disiplin olduğu söylenebilir, ancak Platon'un *Kratylos* diyalogu ya da yukarıda sözü edilen Aristoteles'in *Yorum Üzerine* adlı eseri dille ilgili soruların tartışıldığı çalışmalardır. 19. yüzyıla gelene kadar yapılan bütün çalışmalarda dille ilgi sorular yanıtlanmaya çalışılsa da, asıl hedef bilgi hakkındaki sorulara yanıt bulmak şeklindeydi.¹

Levent Aysever "Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış" adlı makalesinde Barry Gross'un yaptığı bir sınıflandırmadan yola çıkarak, çözümleyici (analitik) felsefe olarak adlandırılan dönemi beşe ayırır:

¹ Levent Aysever "Kratylos: Adların Doğruluğu ve Bilgi" başlığıyla kaleme aldığı makalesinde, *Kratylos* diyalogunun 20. yüzyılın ikinci yarısına dek, dil felsefecileri dışında, felsefecilerin üzerinde durmadığı bir diyalog olduğunu söyler. Ancak Platon'un kendi varlık ve bilgi görüşünün ana hatlarını çizdiği bir çalışma olması açısından ele alındığında, *Kratylos* aslında Platon'un bilgi görüşünün temelini atıldığı bir diyalogdur.

- Frege'den etkilenen Moore ve Russell'ın 1914 öncesi yaptıkları çalışmalar: felsefe sorularının doğru sorulup yanıtlarının açık seçik biçimde verilmesi,
- “Mantıksal atomculuk”: Russell'ın 1914–1919 arasındaki çalışmalarıyla Wittgenstein'in *Tractatus*'unda görülen, dizimsel yapısı dünyayı oluşturan temel varlıkların birbirleriyle olan ilişkilerini yansıtacak yapma bir dil kurma,
- Mantıkçı pozitivistlerin temsil ettiği (Carnap vd) dünyanın yapısına uyan, ama içinde hiçbir metafizik öge barındırmayan bir dil oluşturma çabası,
- Gilbert Ryle ile Wittgenstein'in ikinci dönem yapıtlarında (*Felsefi Soruşturmalar*) felsefecilerin dilsel çözümler yoluyla tuzığa düşüklerinin ortaya konulması,
- Dilin yapısını sorgulayan terimlerin doğru kullanılması yerine, dilin doğru kullanımının ortaya konulduğu ve Austin'in *Söylemek ve Yapmak* adlı eserinde söz edimleri kuramıyla başlattığı dönem. (Aysever, 2003: s.35–43)

Austin'in ortaya koyduğu söz edimleri kuramıyla dilci felsefe² yerine dil felsefesi bir anlam kazanmıştır. Bu sınıflandırmadan yola çıkarak dilbilimsel/dilsel dönemeç³ (linguistic turn) sonrası, ya da başka bir ifadeyle dilbilim sonrası felsefe yapma Wittgenstein'in ilk dönemi ile ikinci dönem felsefesinde öne çıkmış, özellikle

² Dilci felsefe: Konuşulan dilde yer alan sözcüklerin günlük kullanımları ile bu sözcüklerin arasındaki mantıksal ilişkileri çözümlenerek felsefe sorunlarına çözüm getirmeye uğraşan felsefe yöntemi (Güçlü vd, 2003: s. 389).

³ Dilsel dönemeç: felsefede -özellikle dünyayı ve düşünceyi anlamada- dilin merkeze alınmaya başladığı dönüm noktası (Güçlü vd, 2003: s. 390).

Wittgenstein'in ikinci döneminden etkilenen Austin'in söz edimleri kuramıyla pekiştirilmiştir.

Dil çalışmaları, ayırımının yapılması oldukça güç görünen birçok alanın ilgisini çekmektedir. Bu nedenle dil felsefesi zaman zaman dilbilim çalışmalarıyla örtüşmektedir. Bu noktada Chomsky ve Çotuksöken'in söyledikleri önemlidir. Chomsky *Dil ve Zihin* adlı eserinde şöyle der: *“Dilbilimciler ile felsefecilerin kullandıkları yöntemler ile ilgilendikleri konular birbirine o kadar çok benziyor ki, bu iki alanı kesin çizgilerle birbirinden ayırmakta direnmek, ya da görmezden gelmek delilik olurdu sanırım”* (Chomsky, 2001: s.237). Çotuksöken ise *Felsefe: Özne-Söylem* adlı çalışmasında iki önemli saptamada bulunur. İlki *“dilbilimde ortaya konan görüşler, felsefi söylemlerin yeniden oluşmasında yardımcı olabilirler”* (Çotuksöken, 2002: s.157). Çotuksöken'in ikinci önemli saptaması ise şöyledir:

Özellikle yüzyılımızda ortaya çıkan ve ağırlık kazanan dilbilim çalışmalarında beliren görüşler, konu üzerinde düşünenleri daha önceki dönemlerde temelleri atılan felsefe çalışmalarına götürüyor. Dilbilimcilerin, düşüncelerini sıralarken, açığa çıkarırken zaman zaman açık seçik bir biçimde dile getirmeseler de örtük olarak ileri sürdükleri temel savlar, araştırmayı onlar için de-ister istemez felsefe bağlamına taşıyor. Bir bakıma dilbilimcilerin varlığa, varolana, insanın (öznenin) düşünme yetisine ilişkin dolaylı saptamaları ya da önvarsayımları, onları doğrudan olmasa da felsefe dünyasının içine sokuyor. Başka bir deyişle, bir varolan olarak dilin yapısı, dilbilimcileri felsefe dünyasına girme ya da felsefede olup bitenlerden haberdar olma konusunda kışkırtıyor (Çotuksöken, 2002: s.182).

Başta kullanılan “dil-dünya” ilişkisi kavramını daha iyi anlayabilmek ve dil felsefesi dilbilim ayırımına girmeden önce, felsefecilerin “dünya” kavramından ne anladıklarının da açıklanması gerekmektedir. Kuçuradi *Etik*'te “dünya” ve “dünya görüşü” kavramlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

Dünya sözcüğü, sık sık evren ve doğa ile eşanlamlı kullanılır ve ondan bir bütün olarak doğal düzen-insanın yaratmadığı düzen- anlaşılır... Canlılar söz konusu olunca dünya, bu canlıların türlerinin çevresi her bir türün gelişip yaşadığı koşullar ve ancak onlar içinde geliştirebileceği-yaşayabileceği koşullar anlamına gelir.

Dünya böyle anlaşıldığında, insanın dünyasının özelliği, kendi ürünü olması: tür olarak yapısı gereği kurduğu ve içinde yaşadığı ilişkiler bütünü ya da düzen olmasıdır. İnsanın dünyası insanın her çeşit değerinden, insana özgü fenomen ve ürünlerin bütününden oluşur. Bu anlamda dünya bilgisel açıdan insanın varlık koşullarıyla, antik açıdan da tarihsel varlıkla eşanlamlı olur. Tarihsel varlık ise, bilgisi -bu arada yapısının bilgisi- ortaya konabilen bir gerçeklik alanıdır (Kuçuardi, 1996:s 103-104).

Dil felsefesi–dilbilim karşıtlığına dönüldüğünde —ki oldukça güç bir ayırım/ karşıtlıktır— bu her iki alan için bazı saptamalar yapılabilir. Günümüzde dilbilim kurumsallaşmış bir bilgi alanıdır. Dilbilim deneysel bir bilimdir derken söylenmek istenen, onun doğal dillerin yapısı ve tarihiyle ilgilenmekte olduğu, bunu da günümüzdeki ve geçmişteki sözlü ve yazılı kaynaklara dayanarak yapmasıdır. Dolayısıyla dilbilim araştırmalarında felsefe, antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinler önemli rol oynamaktadır. 18. yüzyılın sonlarında ilk çalışmaları başlayan dilbilim, 19. yüzyıldan itibaren kurumsal bir yapıya ulaşmış; filoloji çalışmalarından da beslenerek kendi yöntem ve nesnesini geliştirmeye başlamıştır. Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eseriyle de bilimsellik özelliğini kazanmıştır. Bir dil kuramı olarak dilbilim, başlangıçta tarihsel verilerle yetinen bir

bilgi alanıyken, daha sonraları bilişsel psikoloji, fizyoloji ve antropoloji gibi disiplinlerin verilerine ihtiyaç duymaya başlamış, ilke ve yöntemlerini ise felsefeden almıştır. Felsefe ile dilbilim arasındaki yakın ilişki, özellikle dil felsefesi, bilim felsefesi, siyaset ve hukuk felsefesi ve etik gibi insanın kuramsal ve uygulamalı etkinliklerini kapsayan çalışmalarda oldukça belirgindir. Dil felsefesi/dilbilim benzerliği/ayrımı bağlamında şu saptama önemlidir: Dil felsefesi kavramsal soru/sorunlarla ilgilenirken, dilbilim daha çok deneysel soru/sorunlarla ilgilenir. Başka bir deyişle, dilbilim dili deneysel bir olgu olarak ele alırken, dil felsefesi dille ilgili kavramsal sorunları irdeleme görevini üstlenmiştir. Bu ayrım kabaca yapılmış bir ayrımdır. Bir anlamda dil felsefesi/dilbilim ayrımı/benzerliği kesin çizgilerle ortaya konulamamaktadır.

Dil felsefesinin sadece “Dil nedir?” sorusuna yanıt vermeye çalışan, kavramların anlamı ya da çözümlemesi ile yetinen bir disiplin olduğu söylenemez. Dil felsefesi 20. yüzyılda öne çıkan dilin dünyayı temsil etmek için önkoşul görüşüyle de sınırlanamaz. Dil felsefesinin, uygulamalı bir felsefe disiplini olarak, dilin çeşitli koşullarının (bilişsel, iletişimsel gibi) varlığının önkoşullarını tanımlamaya çalışan kuramsal bir çerçeve/çatı oluşturduğu ileri sürülebilir. Başka bir deyişle, dilbilim ve dil felsefesi arasında çok ince bir ayrım söz konusudur; dolayısıyla uygulamalı bir disiplin olarak kabul edilen dil felsefesinin, nesnesi (dil) aynı olan deneysel disiplinlerle iç içe bir yapıda olması kaçınılmazdır.

Dilbilim için çeşitli tanımlar yapılmaktadır Zeynel Kıran’ın tanımı şu şekildedir: “*En genel tanımıyla dilbilim, dil yetisinin ve doğal dillerin bilimsel incelemesidir*” (Kıran, 2002: s. 38). Ona göre dilbilimin görevi “*bir dilsel topluluğa*

ait bireylerin zihinlerindeki ortak özelliği etraflı bir biçimde tanıtmaya çalışmaktır” (Kıran, 2002: s. 39). Kıran dili felsefenin, bilimin ya da düşüncenin ayrıcalıklı bir konusu yapma noktasında istenilen yere ulaşamadığımız düşüncesindedir. Bu yaklaşım bile aslında dilbilim-dil felsefesi (ya da felsefe) arasında soğuk bir savaş yerine, birlikte çalışılması durumunda dilin anlaşılmasında önemli bir rol oynayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Çünkü daha kırk yıl öncesinde Emile Benveniste *Genel Dilbilim Sorunları* adlı çalışmasında şöyle diyordu:

Dilin felsefel yorumları genellikle dilbilimciye belli bir çekingenlik yaratır. Düşünce akımları konusunda pek fazla bilgisi olmadığından dilbilimciye öncelikle biçimsel sorunlar olan dile ilişkin sorunların filozofu ilgilendirmeyeceğini ve bunun karşılığında filozofun dilde dilbilimciye yarar sağlamayacak kavramlara ilgi duyduğunu düşünme eğilimi vardır. Bu tutumun nedenleri arasında, belki de, genel düşünceler karşısında bir çekingenlik olabilir (Benveniste, 1995: s. 187).

Searle’e göre ise *“dilbilim doğal insan dillerinin varolan (ses, dizim ve anlam) yapılarını betimlemeye çalışır”* (Searle, 2000: s. 70). Kıran’ın tanımıyla Searle’ün tanımı birbirlerini tamamlar niteliktedir. Searle’ün tanımında geçen “anlam” kavramını ele aldığımızda, dilbilim *“anlam ancak kendisiyle tanımlanabildiği ya da sözün dışındaki tanımlanması olanaksız görüldüğü için, dilbilimsel betimleme, anlamı temel alarak benimsemez”* (Kıran, 2002: s. 151). Austin ve Searle’e göre ise *“bir tümcenin anlamı o tümce sözcelenirken yerine getirilen edimin başarı koşullarında aranmalıdır”* (Güçlü vd, 2003: s. 62).

Her iki alan da “anlam” kavramına farklı açılardan bakmaktadır. Çünkü Searle dil felsefesinde önemli olan ya da dil felsefesinin konusunu oluşturan soruları şöyle sıralar:

- Bir şey söylediğimde anlatmak istediğim şeyle, o söylediğim şeyin herhangi biri onu söylese de söylemese de taşıdığı anlam arasındaki bağ nedir?
- Sözcükler şeylerin yerine nasıl geçer?
- Anamlı bir söz zinciri ile anlamsız olanı arasındaki fark nedir?
- Bir şeyin doğru ya da yanlış olması nedir? (Searle, 2000: s. 69)

Bu noktada dil felsefesi/dilbilim ilişkisi bağlamında şu sorulara yanıt aramak gerektiği düşünülebilir:

- (1) 21. yüzyılda dil felsefesinde yeni sorunlar ve konular nelerdir?
- (2) Dilbilim araştırmaları dil felsefesini nasıl etkilemektedir?
- (3) Dil felsefesi günümüz dilbilim çalışmalarını nasıl etkilemektedir?

Dilbilim ya da daha farklı bir deyişle dilsel/dilbilimsel dönemeç sonrası dil felsefesinin⁴ ortaya koyduğu en önemli kuram söz edimleri kuramıdır. Bu kuramın ilk izlerini de Thomas Reid’de buluruz. İskoç (ortakgörü) Okulu’nun kurucusu Reid Hume’un deneyci anlayışına karşı çıkararak gündelik dilde kullanılan birtakım kavramların ve yargıların deneyimle öğrenilmediği kanısındadır. Reid söz verme, uyarma gibi edimleri sosyal edimler olarak görmekte ve bu edimleri tekbenci

⁴ Bu bağlamda, Çotuksöken’in son zamanlarda üstünde çalıştığı insan-dünya-bilgi ilişkisinin dil üzerinden yapılmasının ne kadar isabetli olduğu ortaya çıkmaktadır.

yargılama, niyet gibi edimlerden ayırmaktadır. Bu bağlamda Reid'e göre sosyal edimler tekbenici edimlerin bir çeşit tadilatı ya da birleşimi değildir. Farklı araştırma alanlarına girerler. Örneğin emir sadece dil tarafından ifade edilen bir arzu değildir veya söz verme edimi bir çeşit istenç, rıza veya niyet değildir. Sosyal edimler bir başka kişiye yöneltilmiştir ve ilgili dilsel ifadede anlamını bulmaktadır. Verilen bir para ödeme sözü her iki tarafça da anlaşılmalıdır. Böylece sosyal edimler küçük bir sivil toplum inşa etmektedirler. Bu bağlamda Reid'in günümüz söz edimleri kuramının önemli noktalarını yakaladığı ileri sürülebilir, ancak Reid'in Kartezyen ontolojik görüşü onun gözlenen sözceleme altında yatan niyeti görmesine engel olmuş; bir bakıma isabetsizlikleri gözden kaçırmaya da yol açmıştır. Reid'in sosyal edimlerle ilgili çalışmaları, ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar ilgi çekmemiştir.

Söz edimleri kuramının mümkün olabilmesi için felsefeci ve dilbilimcilerin yargı kavramını açık ve seçik olarak tanımlaması, daha da önemlisi yargı ile kavram, idea ya da temsil arasındaki farkların betimlenmesi gerekmektedir. Husserl Reid'in bu yaklaşımını şöyle ifade etmektedir: Temsil ediminin ideal içeriği kavram, yargı ediminin ideal içeriği ise önermedir. Önerme kavramının söz edimleri kavramında oynayacağı önemli rol daha sonra ortaya çıkacaktır.

Austin tarafından 20. yüzyılın ortalarında (1955) formüle edilen söz edimleri kuramı, oldukça yaygın bir kabul görmüştür. Aysever'e göre kuramın bu biçimde onaylanmasında Austin'in, dili zihinde bulunan kavram ve düşünceleri dışavurmanın aracı olarak gören zihinci dil kuramlarıyla, dili dünyayı betimlemenin aracı olarak gören göndergeci dil kuramlarını tamamen reddetmeden kendi potasında eritmesinin

büyük bir rolü olduğu söylenebilir.⁵ Austin'in kuramının temeli, "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda, dil amaçladığı şeyi yaptığında isabetli (felicitous), başarısızlığa uğradığında ise isabetsizdir (infelicitous).

Austin işe, tüm bildirimleri edimsel (performative) ve saptayıcı (constative) olmak üzere iki kategoriye ayırarak başlar. Austin'e göre söz edimi, bildirimde bulunulduğunda, hepsi aynı anda gerçekleşen üç edimden oluşur: Düzsöz edimi (locutionary act), edimsöz edimi (illocutionary act) ve etkisöz edimi (perlocutionary act).

Söz edimleri üstüne önemli çalışmalar yapan Searle ise, Austin'in kuramını geliştirmiş ve özellikle de edimsöz edimi için yeni bir sınıflandırma oluşturmuştur. Searle, Austin'in düzsöz-edimsöz edimi ayrımının geçersiz olduğunu öne sürer ve itirazını üç dilsel etkiye dayandırır: (1) Anlatılmak istenebilecek her şeyi dile getirmek olanaklıdır; (2) bir tümcenin anlamı, tümcenin bütün anlamlı bileşenleri tarafından belirlenir; (3) sözcelemelerin edimsöz güçleri az çok belli olabilir; edimsöz edimlerini birbirinden ayırırken başvurulacak ilkeler farklıdır.⁶

⁵ Bkz. R. L. Aysever'in *Söylemek ve Yapmak* başlığıyla Türkçeye kazandırdığı Austin'nin *How to Do Things with Words* adlı kitabına yazdığı sunuş bölümü, s. 23.

⁶ Bkz. R. L. Aysever'in *Söz Edimleri* adıyla Türkçeye çevirdiği Searle'un *Speech Acts* adlı yapıtına yazdığı sunuş yazısı, s. 29-30.

Searle bu eleştirisinden yola çıkarak beş tip edimsöz edimi belirler:

1. Kesinleyiciler (assertives)
2. Yöneltiler (directives)
3. Yükleyiciler (commissives)
4. Dışavurucular (expressives)
5. Bildirgeler (declarations)

Austin tarafından ortaya konulan ve öğrencisi Searle'ün geliştirdiği söz edimleri kuramı bu çalışmanın hareket noktasını oluşturacak, kuramın dil felsefesine ve etiğe ne gibi katkılarda bulunduğu incelenecektir. Söz edimleri kuramına karşı geliştirilen eleştiriler de dikkate alınacaktır. Bu eleştirilerden bir tanesi Anna Wierzbicka'nın⁷ "Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts" (Wierzbicka, 1985: s.145-178) adlı makalesinde, söz edimleri kuramı üstüne çalışanların, genelde İngilizceye dayanan gözlemlerinden yola çıkarak, İngilizce için kabul edilen söz edimlerinin herkes için aynı olduğu yanlılığı içinde olduklarının ileri sürülmesidir.

Nermi Uygur'un *Kültür Kuramı* adlı eserinde söylediklerini göz önüne aldığımızda, Wierzbicka'nın eleştirisinin oldukça önemli olduğu ortaya çıkar:

Dil ile kültür arasındaki ilişki içten bir varlık bağlamıdır. Dil ile kültür öze bağlıdır birbirine; biri öbürünü zorunlulukla varsayar; karşılıklı bir döngü içinde birbirlerine kenetlenirler. Dil-kültür ilişkisi özel bir ortak-yaşarlık meydana getirir, içerik ve biçimce son derece zengin bir iççe-örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her yöresinde, her kıyı-bıcağında kendisini duyurur (Uygur, 2003, s. 21).

⁷ Anna Wierzbicka Avustralya Ulusal Üniversitesi Dil Çalışmaları Bölümünde Dilbilim Profesörü olarak görev yapmaktadır.

Bu bağlamda dil üstüne yapılan bir çalışmada kültür unsurunun dışarıda bırakılamayacağı çok açıktır.

Etiğin, 20. yüzyılın felsefe çalışmalarının ana eksenlerinden birini oluşturduğu göz önünde bulundurulursa, etiğe olan bu ilginin arkasında, kimi düşünürlerin çağının etik sorunlarını değerlendirme yönelimi, kimilerinin de bilimsellik bağlamında felsefeyi daha sağlam temeller üzerine inşa etme kaygısı bulunmaktadır. Çağımızda etik alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, etik yargıları analiz etmeye, temellendirmeye veya evrensel normlar getirmeye çalışan görüşlerle karşılaşırız.

Bilimsel gelişmelerin başarılarına sahne olan 20. yüzyıl, bilimsellik fikrinin her bilgiye temel alındığı, felsefenin bilimsellik ölçütlerine göre sağlam bir temelde yeniden kurulmaya çalışıldığı bir çağ olmuştur. Bu durumla birlikte, felsefe bilgi ya da bilim felsefesi olarak yeniden biçimlenmiş; dolayısıyla epistemolojik sorunlar öne çıkmıştır. Bilimsel söylemi kendisine model alan ve metafizik karşıtı tutumuyla ıralanan 20. yüzyıl felsefesi, genellikle mantık ve dilden hareket ederek kendisine bilimsel bir konum kazandırmayı amaçlamıştır. Bu çabanın en önemli temsilcilerinin başında hiç kuşkusuz mantıkçı pozitivistler gelmektedir. Empirik doğrulanabilirliği anlam ölçütü olarak formüle eden mantıkçı pozitivism, metafizik önermelerin anlamsızlığını iddia ederek felsefeyi kavramsal analizlerin alanı olarak yeniden kurmaya çalışmıştır. Metafizik sorunlara reddedici bir tutumla çözüm getirmeyi amaçlayan bu yaklaşımın, felsefeyi yeni baştan kurma girişimlerinde, eleştirilerinin odak noktalarından birini de etik oluşturmuştur. Bazı düşünürler, etiği metafizik bir

alan olarak kabul edip tamamen felsefenin dışında bırakmaya, bazıları da etiği normatif bir alan olmaktan kurtarmak üzere anlam ve çözümleme sorunlarına girilerek bu alanı sınırlamaya çalışmışlar; başka bir deyişle, etiğe bilimsellik kazandırmak istemişlerdir. Bundan da anlaşılabilir, etiğin eylemde bulunmanın ilkelerini veren normatif bir alan değil, etik yargıların çözümlendiği meta bir alan olmasını sağlamaktır. Etiğin normatif ve metaetik olarak iki farklı etkinlik alanı biçiminde ele alınması, çağımız etik çalışmalarında oldukça yaygın olmakla birlikte, dilsel yapıların mantıksal çözümlemesini kendine problem edinen 20. yüzyılın genel felsefesinde, etik çalışmaları büyük ölçüde yine de metaetiğe yönelmiştir.

Paul Taylor'a göre, kökleri eski Yunan'a kadar uzanan, etiği normatif ve metaetik olarak iki ayrı biçimde ele alma anlayışı, bu iki alanla ilgili sorular arasındaki farkların iyice belirginleşmesiyle günümüz etiğine yeni bir biçim vermiştir (Taylor, 1963: s. ix). Gittikçe belirginleşen bu farkı anlamak için normatif etik ve metaetiğin temel sorunlarının ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Ahlak kavramları ve ahlaksal ifadeler hakkındaki çözümlemeleri içeren metaetiğin temel soruları Taylor'a göre üç biçimde gruplandırılabilir: Anlamla ilgili sorular, doğrulukla ilgili sorular ve yöntemle ilgili sorular. Birinci gruptaki sorular, ahlaka ilişkin tartışmalarda yer alan cümle ve sözcüklerin anlamlarına ilişkin olan, "iyi", "doğru", "gerekir" gibi terimlerin anlamlarını sorgulama konusu yapan sorulardır. İkinci gruptaki sorular, ahlaki yargıların doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesinde kullanılan ölçütlerin neler olduğunu ve bu türden ölçütlerin, olgusal önermelere uygulanan ölçütlerden nasıl ayırt edilebileceği ile ilgili sorulardır. Yönteme ilişkin olan üçüncü grup sorular ise, bir ahlak yargısının temellendirilmesinin mantıksal adımlarının neler olduğu, bir ahlak yargısının empirik

olgulardan çıkarılıp çıkarılamayacağı türünden sorulardır. (Taylor, 1963: s. xv, xvi) Görüldüğü gibi metaetik genel olarak, ahlaka ilişkin kavramların analiz edilmesini, ahlaki yargıların doğrulanma ölçütlerini araştırmayı problem edinen etik çalışmalara verilen addır. Başka bir deyişle ele aldığı temel problemler düşünüldüğünde metaetik bir tür moral semantik ya da moral epistemoloji alanıdır. Çünkü metaetik, kişinin belli bir durum karşısında ne yapması gerektiğini, nasıl yaşaması gerektiğini, iyinin ve doğrunun ne olduğunu söylemez; kısacası eylemlere ilişkin bir ilke önermez. O, mantıksal, epistemolojik ve semantik sorular sorar ve yanıtlamaya çalışır.

Metaetik adı altında yapılan çalışmalara baktığımızda, çıkış noktalarının aynı olmasına rağmen, filozofların bazı temel problemlere yaklaşımları konusunda ayrıldıklarını ve bunun da meta-etik içinde birbirinden oldukça farklı görüşlere yol açtığını görmekteyiz. Metaetik alanında farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olan temel sorun, etik yargıların anlamı ve doğasına ilişkindir. Bu sorun ışığında bakıldığında metaetik görüşler, öncelikle, ahlaki terim ya da yargıların doğada var olan nitelikleri gösterdiğini, ahlak yargılarının rasyonel ya da olgusal yoldan temellendirilebilecek yargılar olduğunu kabul eden bilişselci (cognitivist) görüş ile ahlaki önermelerin olgusal olmadıklarını, dolayısıyla da rasyonel ya da olgusal olarak doğrulanamayacaklarını ileri süren bilişselcilik karşıtı (non-cognitivist) görüş olarak ayrılmaktadır.

Bilişselci görüşler de kendi içlerinde bir bütünlük oluşturmamaktadır. Etik yargıların olgusal olup olmadığı, olgusal yargılarımızın doğrulandığı tarzda doğrulanıp doğrulanamayacağı, ahlaki yargıların doğal olgularla ilgili yargıları içerip içermediği, başka bir deyişle, “olan (is)” dan “olması gerekir (ought)” in çıkarılıp

çıkarılamayacağı sorunu bilişselci görüşün de kendi içinde ayrılmasına sebep olmuştur. “Olan”dan “olması gerekir”in çıkarılabileceğini, yani değer in olguya göre tanımlanabileceğini kabul eden, etik yargıları doğal olgu ifadeleri olarak gören ve onların olgusal yargıların doğrulandığı biçimde doğrulanabileceğini savunan ve R. B. Perry tarafından formüle edilen doğalcı (naturalist) görüş ile; bu görüşe karşı çıkan özellikle çağdaş metaetiğin babası olarak kabul edilen G. E. Moore’u izleyerek ahlaki yargıların doğal olgu yargılarıyla özdeşleştirilemeyeceğini, onların kendilerine özgü bir olgu türü olduğunu, sezgisel olarak bilinebileceğini ve doğrulanmak için mantıksal ya da olgusal kanıtlamalara ihtiyaç duymadıklarını savunan doğalcılık karşıtı (non-naturalist) ya da sezgicilik (intuitionism) olarak bilinen metaetik görüştür.

Bilişselci görüşler karşısında yer alan bilişselcilik karşıtı görüşler ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Duyguculuk

Duyguculuk etik tümceler in önermeleri içermediğini, daha çok duygusal davranışlar ifade ettiğini savlayan meta-etik bir yaklaşımdır. Bilişselcilik görüşleri karşısında durmaktadır. En önemli temsilcisi de Alfred Jules Ayer’dir. Ayer; *Dil, Doğruluk ve Mantık* adlı kitabında etiği şöyle sınıflandırır:

Olağan töre bilim dizgesi, töre bilimci filozofların yapıtlarında irdelediği biçimiyle, bağdaşık bir bütün oluşturmaktan uzaktır. Yalnızca metafizik bölümler ve töre bilim-dışı kavramların çözümlenmelerini içerdiğinden değil: dizgenin gerçekteki töre bilimsel içeriklerinin kendilerinin çok değişik türlerden oluşundan. Gerçekten, bunları başlıca dört öbeğe ayırabiliriz.

- Törebilimsel terimlerin tanımlarını anlatan önermeler, ya da belli tanımların anlamlılığı ya da olabirirliliği üzerine yargılar vardır.
- Törel (moral) deney olaylarını ve bunların nedenlerini betimleyen önermelerdir.
- Törel erdem üzerine öğütlerdir.
- Son olarak da gerçekteki törebilimsel yargılar gelir (Ayer, 1998: s. 80).

Ayer'e göre de ahlak/etik felsefesi üzerine çalışan düşünürler bu sınıflandırmayı gözden kaçırdıkları için eserlerinde neden söz ettiklerini anlamak zordur.

Ayer'e göre etik önermelerin çözümlemesi analitik ve sentetik önermelerin ayrımından ortaya çıkmaktadır. Ona göre bütün anlamlı önermeler iki türden birine ait olma durumundadır: Analitik olabirirler, başka bir deyişle mantık, matematik ve felsefeyle bağlantılı *a priori* totolojiler, ya da sentetikler: *a posteriori* deneysel ve doğrulanabilir doğa bilimleriyle ilintili hipotezler Ayer'e göre eğer bir önerme bilim tarafından doğrulanamıyorsa geçerli değildir; bu bağlamda da metafizikseidir -ne doğru ne de yanlıştır, anlamsızdır.

Ayer bir önermenin anlamlı olmasını, o önermenin doğrulanabilir olup olmadığına göre belirler. Ayer bir felsefecinin görevinin hem gündelik dilin hem de bilim, etik ve ilahiyat gibi teknik terimlere sahip dilin çözümlemesi olduğunu düşünür. Böylece etik metafiziksel yalancı önermelerden temizlenecektir. Duyguculuk etik dilin böyle bir çözümlenmesinden ortaya çıkmıştır. Ayer'e göre analitik-sentetik ayrımı olguların değerlerden ayrımını gerektirmektedir. Ona göre

olgular bilim tarafından doğrulanan dünya hakkındaki anlamlı önermelerdir. Bu bağlamda değerler nesnel değildirler, dolayısıyla doğrulanabilen olgu ya da önermeler olamazlar. Ayer, etik semboller/önermeler/terimler olgusal içerikli olmadıkları için onları tamamen anlamsız olarak kabul eder. Etik tümceler, bu bağlamda, onları ifade eden anlamsız önermelerdir. Dolayısıyla bilişsel içerikleri de yoktur.

2. İçselcilik

İçselcilik olarak adlandırılan görüşün temelinde Stevenson vardır. Ayer'in analitik-sentetik, olgu-değer ayrımlarını temele alan Stevenson, yine Ayer'de bulduğumuz etik tümcelerın bilişsel olmayan duyguların ifadesi olduğu çözümlemesini kabul etmekle beraber, bazı noktalarda farklı düşünmektedir. Stevenson duygusal bildirimlerin anlamsız olduğu şeklinde tanımlanan görüşe katılmamaktadır. Ona göre duygusal sözcelemlerin etimolojik bir boyutu vardır ve bunlar tarihsel kullanım sürecinde biçimlenmiştir. Bir kelimenin duygusal anlamı o kelimenin tarihsel kullanım içinde gelişen bir davranışın doğrudan ifadesinin gücüdür. Stevenson ayrıca duygusal anlamların dilbilimsel bağlamda karmaşık önermelerde karşımıza çıkabileceğini ve hatta deneysel olarak doğrulanabilecek inançları içeren olgusal boyutları kapsayabileceğini ileri sürmektedir. Başka bir deyişle Stevenson'a göre duygusal tümceler sadece duygu ünlemlerinden oluşmamaktadır. Stevenson'a göre etik tümceler inançların üstünde bir tartışma içerdiği zaman (olabildiğince) etiğin bilişsel bir özelliği olabilir.

3. Kuralkoyuculuk

Kuralkoyuculuk görüşü Hare'in çalışmalarında şekillenen bir görüştür. Ona göre duygusalılık yaklaşımının etiğin ussal olmadığı iddiası hatalıdır, bu nedenle Hare etik/ahlaki usçuluğu savunma düşüncesini taşıyan bir biçim/yaklaşım oluşturma çabasına girişmiştir. Hare kuralkoyuculuk olarak adlandırılan görüşünü *The Language of Morals* adlı eserinde temellendirmiştir. Hare'e göre etik/ahlaki sözcelemler evrensel bir boyutu içeren buyruk gerektirmektedir. Başka bir deyişle bu tip etik tümceler insanların evrensel buyruklara dönüştürdükleri tutum ve davranışlardır. Hare etik sözcelemlerde mantıksal içeriği ortaya çıkarmak için dil çözümlemesinin gerektiğini düşünmektedir. Örneğin "çalmak yanlıştır" "benim çalmama izin verme" tutumunu gerektirmekte ve evrensel buyruk olarak "kimsenin çalmasına izin verme"ye dönüşmektedir.

Çağın etik tartışmalarını yönlendiren diğer etik görüşe gelince, ahlaksal olarak neyin doğru, iyi ve yükümlülük olduğunu sorduğumuzda ve bunlara ilişkin normatif yargılar ileri sürdüğümüzde, normatif etiğin alanına girmiş oluruz (Frankena, 2007: s. 21). Normatif bir etik sistemi, eylemlere rehberlik etmek üzere ahlaklılığın genel ilkelerini ortaya koymaya çalışır. Normatif etik görüşlere baktığımızda, eylemlere getirdikleri ölçütler ve formüle ettikleri ilkeler bakımından teleolojik ve deontolojik görüşler şeklinde ayrıldıklarını görürüz. Teleolojik görüşe göre, bir eylem ancak, eylemin kendisi ya da eylemin temelinde bulunan kural, kötüye oranla daha büyük bir oranda iyi üretmeye yönelikse doğrudur. Fakat teleolojik görüşte ulaşılmaya çalışılan "iyi"nin ne olduğuna göre etik egoizm ve en yetkin örneğini J. Bentham ve J. S. Mill'de bulan, yararcılık olarak ikiye ayrılırlar. Deontolojist görüşler ise bir eylemi doğru kılan şeyin, o eylemin sonuçlarının yanı

sıra, eylemin dayandığı ilkelere de bağlı olduğunu savunurlar. Bütün bu usavurmalarda önemli olan dil boyutudur.

Frankena'ya göre etik tamamen felsefî çözümlenmeden oluşan metaetik denen bir başka incelemeyi de içine alır ve metaetik eyleme ilişkin ahlaki bir ilke ya da hedef önermez. Frankena'ya göre metaetik şu soruları sormaktadır:

1. “Doğru”, “yanlış”, “iyi”, “kötü” gibi etik terimlerin ya da kavramların anlamı ya da tanımını nedir? Bu tür terimleri ya da kavramları içeren yargıların doğası, anlamı ya da işlevi nedir?
2. Bu tür terimlerin ahlaki anlamda kullanılışı, ahlaki olmayan anlamda kullanılışından, ahlaki yargılar normatif yargılardan nasıl ayrılır? Ahlaki olmayanın zıddı olarak alındığında ahlakının anlamı nedir?
3. “Eylem”, “vicdan”, “özgür irade”, “niyet”, “söz verme”, “özür dileme”, “güdü”, “sorumluluk”, “akıl”, “irade” gibi birbirleriyle bağlantılı terimlerin ya da kavramların açıklaması ya da anlamı nedir?
4. Etik yargılar ve değer yargıları kanıtlanabilir mi ya da geçerli oldukları gösterilebilir mi? Ya da ahlaksal akıl yürütme ile değere ilişkin akıl yürütmenin mantığı nedir?
(Frankena, 2007: s. 74-75)

Daha önce de belirtildiği gibi felsefeyi bilimsel bir alan haline dönüştürme girişimlerinin etikteki yansıması olarak görülebilecek metaetik düşüncenin çıkış noktasını oluşturan temel kabul, etiğin normatif bir temeli olduğudur. Gerçekte etik normatif midir? Aristoteles, Kant ya da Hartmann gibi büyük etikçiler davranışlarımıza ölçüt olacak normlar mı vermektedir?

Etik hakkında yazılmış kitapları bir yana bırakırsak ve felsefe tarihinde etik üstüne yazılmış temel kitapları dikkatli bir şekilde okursak, etik üstüne yapılmış tanımlamalar hiç de görüldüğü gibi değildir. Böyle bir okuma, diğerlerine nazaran, etikteki belli görüşlerin altını çizen, en azından etiğe farklı bir yaklaşımın olduğunu fark ettirir... Bu yaklaşımda, etik felsefenin bilişsel bir disiplini olarak görünür: Bu disiplin etike ait meseleleri insanın etik fenomeni çerçevesi içinde nesneleştiren ve konu eden ve doğrulanabilen –yanlışlanabilen bilgi üreten bir disiplindir. Etikte bu görüşe ilişkin en eski örnek Aristoteles’in *Nikomakhos’a Etik*’idir. Bu yaklaşıma diğer örnekler ise Kant ve Hartmann’ın etiğidir.⁸

Etiği dil bağlamında ele aldığımızda, ikili bir etik (meta ve normatif etik) çalışmasının gerektiği söylenebilir. Harun Tepe *Etik ve Metaetik* adlı eserinde felsefecilerin etik üstüne anlaşmazlığa düştüklerini söyler:

Bir kısım felsefeciler, etiğin bilgisel olmadığını, felsefenin içinde yer alamayacağını iddia ederlerken; bazıları etiği “metafizik” içeriğinden kurtarıp “meta” bir etik kurmaya çalışmışlar (çünkü etiğin, felsefenin bir alanı olması —ya da kalması— ancak böyle mümkün olabilecektir); bazıları da metaetik çözümlere ve onun sonunda ortaya konan bilgilere dayanan, ama bu çözümleri yalnızca başlangıç noktası kabul eden bir etik kurmaya girişmişlerdir (Tepe, 1992: s. 2).

Tepe çalışmasında ikili bir etik —meta ve normatif yanları olan ikili bir etik— altında etik sorunları anlam ve temellendirmeye ilgili sorunlarla sınırlandırmaya ve temele almaya çalışan düşünürler olduğunu, bunların başında R. M. Hare ve W. Frankena gibi düşünürlerin geldiğini ifade eder.

⁸ Bkz. Kuçuradi, I. “Etikte Yaklaşımlar ve Bir ‘Evrensel Etik’ Düşüncesi”, Prof. Dr. Nihat Nirun’a Armağan, Yayına Hazırlayanlar: Nevin Güngör Ergen, Esra Buğcu, Birsal Şahin, Müge Kamanlıoğlu, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007. ss. 119-128

Etik ve dil arasındaki ilişkinin önemini sadece metaetik görüşler çerçevesinde sınırlamak çok da geçerli olmamakla beraber, metaetik üzerine yapılan çalışmalarda dil çözümlemesi önemli bir yer tutmakta ve özellikle de R. M. Hare, A. J. Ayer ve C. L. Stevenson'un çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temelini oluşturan söz edimleri kuramı ile etik arasındaki ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde ele alarak inceleyen Hare'in yaklaşımı öne çıkmaktadır. Hare'in etik ile ilgili görüşlerini en iyi ortaya koyduğu *The Language of Morals* ve *Freedom and Reason* adlı eserleridir. Bu iki çalışmasında Hare ahlakın dilinin kuralkoyucu olduğunu ve akıl yürütmenin, daha doğrusu ahlaki düşünmeyle özgür ve ussal olabileceğimizi göstermeye çalışmıştır. Dolayısıyla, etikle ilgili sorular/sorunlar daha iyi anlaşılabilir ve içinde yaşadığımız dünyayı anlamamızı sağlamaya çalışmıştır.

Çotuksöken'in "Etik Bir Değer Olarak Dil"⁹ başlıklı makalesinde "*Dil ve dil kullanımı, aslında biçimsel olanı, çerçeveyi imler; ancak söz konusu çerçeve anlamı yansıtmakla yükümlüdür. İşte bu yükümlülük aynı zamanda etik olanı da imler. Daha açık bir deyişle, dilin bilimsel bağlamdaki hatta her bağlamdaki kullanımı, aynı zamanda etik amaçları/niyetleri içerir*", şeklindeki belirlemesi etik ve dil arasındaki ilişkinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Yine aynı makalede Çotuksöken "*Öznelerarası ilişkide dil edimlerinin aynı zamanda söz edimleri olarak ne denli önemli olduğunu günümüzün dilbilim çalışmaları ayrıntılı olarak gösteriyor. Çok açık olarak dile getirilmese de bu bağlamda, temelde etik olanın da bir o kadar önemli olduğu anlaşılıyor*" diyerek bu çalışmaya temel oluşturan söz edimlerinin

⁹ Bkz. Betül Çotuksöken, "Etik Bir Değer Olarak Dil" *Hekimlik ve Türkçe. Türkçe Tıp Terimleri Çalıştayı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2004, ss. 13-22

etik ile olan ilişkisinin gözden kaçırılmaması gereken bir olgu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, belki de birkaç adım öteye giderek, söz edimleri kuramının temele alındığı bir etik kuramını oluşturmak, ya da en azından bunun olabileceğini göstermeye çalışmak, bu çalışmaya yön veren en temel unsur olarak öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle, dil felsefecilerinin metaetik için yapmaları gereken birçok çalışma olduğu gibi, metaetik üzerine çalışan düşünürlerin de dil felsefesine yapabilecekleri sayısız katkı söz konusudur.

I. BÖLÜM

AUSTİN'İN SÖZ EDİMLERİ KURAMI

1.1 Edimseller ve saptayıcılar:

Bir şeyler söylerken neler yaparız? Austin bu sorunun yanıtını *Söylemek ve Yapmak* adlı eserinde bulmaya çalışmıştır. Okurun Austin'le birlikte çıktığı yolculuk oldukça dolambaçlı, hatta zaman zaman sıkıcıdır. Aysever, *Söylemek ve Yapmak* adlı eserin çevirisinin sunuş bölümünde bu durumu şu şekilde özetler:

Derslerin sıkıcılığı meselesini daha sonraya bırakırsak, Austin'in dersinin öğrencilere anlaşılmaz gelmesinin, büyük olasılıkla derslerin bu kararsız yapısından kaynaklandığını derslerde iki farklı işi birden yapmaya çalışmasının yattığını söylemek yanlış olmaz: Austin dersini baştan sona doğru (1, 2, 3,.....12) planlarken felsefede bir sorunun nasıl çözüleceğini, sondan başa doğru (12,11,10,.....1) planlarken ise bir şey söylemek, bir şey yapmaktır diye özetlenebilecek dilin edimselliği düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği bir kuramı temellendirmeye çalışmaktadır. Başka bir deyişle, bu ders dizisi baştan sona okunduğunda gündelik dil çözümlemesi denen bir felsefe yapma yöntemini; sondan başa okunduğunda ise dilin yapısına ve işleyişine ilişkin söz edimleri kuramı denen bir felsefe kuramını vermektedir bize (Aysever, 2009, s. 13).

Söz edimleri kuramı, Austin tarafından "*bir şey söylemek, bir şey yapmaktır*" diye özetlenmiştir. Bir bakıma konuşanın söylemek istediği şeyi başarmak için dili

nasıl kullandığı ve dinleyenin nasıl bir anlam çıkardığı söz edimleri kuramının temelini oluşturmaktadır. Austin eserinin başında şöyle der:

Çok eskiden beri filozoflar, bir ‘bildirim’in işinin, yalnızca, bir durumu, ‘betimlemek’, ya da ‘bir olguyu bildirmek’ olabileceğini ve bunu da ya doğru ya yanlış bir biçimde yapması gerektiğini kabul etmişlerdir... Fakat artık son yıllarda, hem filozoflar hem dilbilgisi uzmanlarınca sorgusuz sualsiz ‘bildirim’ diye kabul edilmiş birçok şey yeniden dikkatle irdelenmektedir (Austin, 2009, s. 40-41).

Genel anlamda ele alındığında söz edimleri iletişim edimleridir. İletişim kurmak belli bir davranışı ifade etmek ve ifade edilen edimin doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Bir bildirim ile bir inancı ifade edebiliriz, ya da bir arzu veya pişmanlığı belli söz edimleri ile iletebiliriz. Bu bağlamda, Habermas’ın ortaya koyduğu düşünceler önemlidir. Habermas *İletişimsel Eylem Kuramı* adlı kitabında söz edimlerini ele alır:

Bir söz eylemi gerçekleştirmekle, dünyadaki bir şeye etkide bulunulur. Demek ki Austin’in saydığı üç edim, şu deyimlerle de karakterize edilebilir: Bir şeyler söylemek; bir şeyler söylemiş olmakla eylemde bulunmak; bir şey söylemiş olmakla eylemde bulunmak yoluyla bir şeye etki etmek (Habermas, 2001, s. 308).

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar* paragraf 43’te şöyle der:

‘Anlam’ sözcüğünü kullandığımız durumların geniş bir sınıfı için —hepsi için olmasa da— bu sözcük şöyle tanımlanabilir: Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır. Ve bir adın anlamı, kimi zaman, onu taşıyanın işaret edilmesi yoluyla açıklanır.” (Wittgenstein, 2006, s. 35).

Başka bir deyişle, Wittgenstein ikinci dönemi olarak dilin, bir tasarım sistemi olmaktan çok, tüm toplumsal eylemleri taşıyan bir araç olduğunu düşünmüş; bir bakıma anlamın ne olduğu yerine, kullanımın ne olduğunun daha önemli olduğunu ileri sürmüştür. İşte bu noktada, Austin'in yaptığı işin önemi ortaya çıkmaktadır; çünkü söz edimleri kuramıyla dilin kullanımının sistemli bir serimlemesini ilk kez Austin yapmıştır.

Austin dilin anlamı ve kullanımı arasındaki farkı dikkatli bir şekilde ayırmaya çalışmıştır. Söz edimleri kuramı dilin iş yapmak için kullanıldığı düşüncesinden hareketle geliştirilmiş bir kuramdır. Felsefede dille ilgili iki farklı görüşten söz edebiliriz. İlki, konuşma ve eylem arasında fark olduğu ve konuşmanın tek amacının dünyayı betimlemek olduğu şeklindedir. İkincisi ise mantıkçı pozitivistlerin söylediği, bilişsel olarak anlamlı olan her tümcenin deneysel olarak doğrulanması gerektiği şeklindedir. Austin bu ikinci görüşü, verdiği şu üç örnekle çürütmeye çalışır: “Bu gemiye Queen Elizabeth adını veriyorum.”, “Saatimi kardeşime miras bırakıyorum.”, “Seninle 5 dolarına bahse girerim, yarın yağmur yağacak.”. Bu örneklerin mantıkçı pozitivistlerin düşüncelerini nasıl çürüttüğünü yine kendi sözlerinde buluyoruz:

Bu örneklerde, tümceyi (elbette uygun koşullarda) sözcelemenin, yapmakta olduğumuzu sözcelerken söylemiş olduğum şeyi betimlemek, ya da yapmakta olduğumu bildirmek olmadığı, o şeyi yapmak olduğu çok açık görünüyor. Anılan sözcelemelerin hiçbiri ne doğru ne yanlıştır: Bunu apaçık bir şey olarak iddia ediyor, kanıtlamaya da gerek görmüyorum (Austin, 2009, s. 43-44).

Austin'in *Söylemek ve Yapmak* adlı eseri gündelik dilimizin¹⁰ nasıl bir işlev gördüğünü anlamak üstüne kurulmuş bir çalışmadır. Austin'in 1955 yılında Harvard Üniversitesinde verdiği on iki dersin kendi tarafından hazırlanan notlarla, öğrencilerinin tuttuğu notlar kullanılarak hazırlanan *Söylemek ve Yapmak* adlı eserde, Austin işe tüm bildirimleri iki kategoriye ayırarak başlar: Edimsel (performative) ve saptayıcı (constative). “Bir şey söylemek, bir şey yapmaktır” şeklinde özetlenebilecek olan Austin'in kuramı, bu bağlamda ele alındığında, dil amaçladığı şeyi yaptığında isabetli (felicitous), başarısızlığa uğradığında ise isabetsizdir (infelicitous).

‘Betimleyici yanlış’ın (descriptive fallacy) etkisi altında kalan pozitivistler gündelik dilin sadece bildirimlerden oluştuğunu ve bu bildirimlerin doğrulanmasının-yanlışlanmasının mümkün olamayacağını ileri sürmüş, dolayısıyla bildirimlerin anlamsız olduğu yanlışına düşmüşlerdir. Austin kitabının hemen başında bu durumu eleştirir:

Şimdiye kadar bütün bu satırlarda bölük pörçük halde de olsa şunun muhtemel olduğunu gösterdik: Geleneksel felsefedeki birçok kafa karışıklığı, bir yanlışdan —ya (dilbilgisinin dışında birtakım değişken nedenlerle) saçma olan ya da çok farklı bir niyetle üretilmiş olan sözcelemleri doğrudan olgu bildirimleri olarak alma yanlışından— kaynaklanmaktadır (Austin, 2009, s. 41).

Edimsel sözcelemler Austin'in çalışmalarından betimleyici yanlışlara bir çare olarak karşımıza çıkarlar. Bir başka deyişle, edimseller bildirim gibi gözükür

¹⁰ **Gündelik Dil (felsefesi)** Sözcüklerin düz ya da sözlük anlamları ile kullanıldıkları, gündelik yaşamın sürdürülmesine ve insanlar arasında iletişimin kurulmasına yarayan dil. Gündelik dil felsefesi ise dil felsefesinin, felsefenin tüm sorunlarının gündelik dilin sınırları içinde kalınarak çözülebileceğini savunan koludur (Güçlü vd, 2003: 633).

ama bildirim olmayan, zengin ve uçsuz bucaksız anlamlı sözcelemlerdir. Austin şöyle der:

Bunların hepsinde tekrar tekrar belli birtakım fiillere rastlansın, bu fiiller de birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatıda olsun. Bu koşulları yerine getiren sözcelemler bulmak mümkün, ancak:

- A. bunlar bir şey “betimlemezler”, “aktarmazlar”, ya da saptamada bulunmazlar; “doğru ya da yanlış” olmazlar;
- B. bunlarda tümceyi sözcelemek, eylemde bulunmaktır, ya da eylemde bulunmanın parçalarıdır ve bu eylem de normal olacak bir şey söylemek, ya da yalnızca bir şey söylemek olarak betimlenemez (Austin, 2009, s. 42-43).

Austin betimleyici yanılığlara yanıt alacağını düşündüğü örneklerini de şu şekilde sıralar:

(Örn.a) Evlilik töreni sırasında söylenen “Evet (x’i karım olarak kabul ediyorum)”.

(Örn.b) Geminin pruvasında şişeyi kırarken söylenen “Bu gemiye ‘Queen Elizabeth’ adını veriyorum”.

(Örn.c) Bir vasiyetnamede yer alan “Saatimi kardeşime miras bırakıyorum”

(Örn.d) “Seninle beş dolarına bahse girerim, yarın yağmur yağacak.” (Austin, 2009, s. 43)

1.2 Edimsellerin Başarı Koşulları:

Austin edimsellerle ilgili olarak yaptığı bu ön çalışmalardan sonra, edimsellerin hangi koşullar altında başarılı olabileceği konusunda çalışmaya başlar. Bir kişi eğer Türkiye Felsefe Kurumu Derneği’ne üye değilse, “Ben Türkiye Felsefe Kurumu Derneği üyeliğinden istifa ediyorum” şeklinde bir cümle kuramaz. Herkes mecliste oy kullanamaz, ya da evlilik için gerekli şartları yerine getirmiyorsa/getiremiyorsa evlenemez. Miras bırakacak bir saati yoksa “saatimi

kardeşime miras bırakıyorum.” diyemez. Bu tip başarısızlıkların olabileceğini gören Austin, edimsellerin ne şekilde kullanılmasının doğru olabileceğini göstermeye çalışır. Austin bu durumu şöyle ifade eder.

Eylemimizin yerinde bitirildiğini söyleyebilmek için genel bir kural olarak, edimsel denilen sözü sözcelemenin yanı sıra başka birçok şeyin de haklı olarak ve hakkıyla yapılmış olması gerekir. Bunların neler olduğunu, birtakım işlerin ters gittiği, dolayısıyla da edimin — evlenmenin, bahse girmenin, miras bırakmanın, (bebeğe) ad vermenin, vb.— en azından bir ölçüde başarısızlıkla son bulduğu durumlara bakıp onları sınıflandırarak bulmamız mümkün gibi. Söylenen sözün, sözcelemin aslında yanlış olmadığını ama sonuçta bir yerinde-olmama durumunda olduğunu işte o zaman söyleyebiliriz. Bu nedenle de, böyle sözler söylenirken haksız olarak yapılan ve hakkıyla yapılmayan şeylerle ilgili öğretiyeye, isabetsizlikler öğretisi diyoruz (Austin, 2009, s. 50-51).

Austin, edimsel sözcelemlerde başarısızlıkların olabileceğini kabul ederek, edimsellerin belli kurallar çerçevesinde başarılı/isabetli olabileceğini iddia eder. Bununla ilgili olarak altı temel kural belirler:

(A.1) Ortada belirli bir uyuşumsal etkisi olan kabul görmüş uyuşumsal bir işlem olmalı, bu işlemde belirli koşullarda belirli kişiler tarafından belirli sözcelemlerin sözcelemesini içermelidir ve ayrıca,

(A.2) Belirli bir durumda her bir kişi ve koşul, sözü edilen o belirli işleme başvurmaya uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

(B.1) İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hem hatasız

(B.2) hem de eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır.

(F.1) İşlemin, belirli düşüncelerle duygulara sahip kişilerce kullanılmak üzere ya da işleme katılanlardan herhangi birinin belli bir biçimde davranmasını sağlamak üzere tasarlanmış olduğu bir durum söz konusuysa (ki sık sık olur), işleme katılıp ona başvuran bir kimse

gerçekten de o duyguları ya da düşünceleri taşımalıdır; işleme katılanlar söz konusu davranış şeklini sergileme niyetinde olmalıdır ve ayrıca,

(Γ .2) müteakip olarak gerçekten de o davranış şeklini sergilemelidir (Austin, 2009, s. 51-52).

Austin'in ortaya koyduğu kuralları dikkatli bir şekilde incelemek gerekmektedir. Bu kuralların ihlali durumunda isabetsizlerden kaçınılamayacağı bir gerçektir. Yukarıda belirlenen kuralların Austin'in örneklerinden yola çıkarak irdelenmesi sonucunda isabetsizliklerin hangi koşullarda karşımıza çıkacağı daha iyi belirlenebilir. (A.1) Bir edimselin isabetli olabilmesi için "Ortada, belirli koşullarda belli kişiler tarafından belirli bir uyuşumsal etkisi olan sözcelemler" kullanılmalıdır. (A.2) "Kişi ve koşullar uygun olmalıdır." "*Sözgelimi, kızakta bir gemi gördüğümü, çıkıp asılı şişeyi geminin pruvasında parçaladığımı, Bu gemiye 'Stalin' adını veriyorum diye bağırdığımı, üstüne üstlük bir de takozları tekmeleyip yerlerinden çıkardığımı düşünün: Ancak burada sorun yaratan şey benim gemiye ad vermek üzere seçilmiş kişi olmamamdır.*" (Austin, 2009, s. 58). Austin böyle bir durumla karşılaştığında hem gemiye isim verilmemiş olduğunu hem de yapılan şeyin bir rezalet olduğunu da belirtir. (B1) "İşlem, işleme katılan bütün kişilerce hatasız yapılmış olmalıdır." Hukuki meselelerde doğru ve uygun kanunların uygulanması önemlidir. (B2) "İşlem eksiksiz bir biçimde yürütülmüş olmalıdır." Eğer birisine bahse girmeyi teklif ederseniz ve karşınızdaki kişi hiçbir şey söylemezse bahse girilmiş olmaz. Ayrıca bahse girilmesi durumunda bahsin gereklerinin yerine getirilmesi önemli bir konudur. (Γ 1) "Belli düşünce ve duygular beklenmektedir." Eğer özür dileniyorsa, özür dileyenin gerçekten üzgün olması beklenir. (Γ 2) "O davranış şekli sergilenmelidir." Kişi bir söz veriyse, o sözü tutması beklenir. Örnekler incelendiğinde, A ve B'de verilen kurallarla, iki Γ kuralları arasında

belirgin farklar vardır. “İlk büyük fark bir bütün olarak dört A ve B kuralı ile iki Γ kuralı arasındadır”¹¹ (Austin, 2009, s. 52)

Öyle ki dört A ve B kurallarından birini ihlal ettiğimizde edimseller yerine getirilmemiş olur. Γ 'da verilen kuralların ihlalinde ise edimsel yerine getirilmekle birlikte, suiistimal edilmiş olur. Austin bu yüzden dört A ve B kurallarında ortaya çıkan isabetsizliklere “karavana”, iki Γ kuralında edim gerçekleşmiş olmasına rağmen oluşan isabetsizliklere de “suiistimaller” adını verir.

Austin şu ana kadar ele aldığı tüm edimsellerin “hepsinin fiili birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipinde ve etken çatı” olduğunu söyler ki bu örnekler belirtik edimsellerin (explicit performatives) en yaygın örnekleridir. Aslında Austin belirtik edimsellerle tam olarak neyi kastettiğini çok açık bir şekilde göstermemektedir. Ancak şöyle bir çıkarımda bulunulabilir: Belirtik edimseller dilbilimsel ifadeye edimsel olma özelliğini gösteren sözcelemlerdir. Bu bağlamda Austin'in verdiği örnekler belirtik edimseller olarak kabul edilebilir:

- (1) İşbu belge ile ödeme yapma yetkisi almış oldunuz.
- (2) Yolcular karşıya yalnızca köprüden geçmeleri konusunda uyarılır.
- (3) Araziye izinsiz girenler hakkında cezai takibat yapılacağı, işbu duyuru ile ilan olunur. (Austin, 2009, s. 87)

Austin'e göre birinci tekil şahıs ya da etken çatı, edimsellerin en temel şartı değildir. Yukarıda verilen üçüncü örnekte olduğu gibi, öznesiz ve edilgen çatının söz

¹¹ “o yüzdendir ki birinde Roma harflerini kullanırken diğerinde Yunan harflerini kullandık” (Austin, 2009: s. 52)

konusu olduğu edimseller olabilir. Bütün bu örneklerden yola çıkarak, Austin edimsel sözcelemleri, edimsel olmayanlardan dilbilimsel açıdan ayırt edecek bir ölçüt olmadığını ifade etmektedir. Austin'in edimseller ve bildirimler arasındaki ayırım konusundaki rahatsızlığının belirdiği nokta, onun edimselleri betimleyip yanlışlıktan kurtulmak için kullanmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Austin'e göre bildirimler doğru ya da yanlış olarak ifade edilirken, edimsel sözcelemler ise isabetli ya da isabetsiz oluyordular. Bu bağlamda, Austin için en önemli nokta, edimseller bir şey yapmak için kullanılmakla beraber, bildirimler bir şey yapmak anlamında kullanılmıyorlardı. Onun "bir şey söylemek, bir şey yapmaktır" sözünü en iyi anlatan edimsel sözcelemler oluyordu. Bildirimlerin ise bizi betimleyici yanlışlığın tuzağına düşürdüğünü söylemek çok da yanlış bir düşünce olmamaktadır. Diğer yandan edimseller ve bildirimler arasındaki benzerlikler Austin için felsefi çalışmasındaki en zor noktadır.

Bildirimleri ele aldığımızda, tıpkı edimsellerde olduğu gibi onların da isabetli/isabetsiz olma durumları söz konusu olabilir. Bir şey bildirdiğimizde, söylediğimiz şeye inanmalı ve söylediklerimizde samimi olmalıyız. "Fransa'nın şu andaki kralı akıllıdır" (Strawson)¹² cümlesine Austin muhtemelen şöyle bir cevap verirdi. Böyle bir bildirim başarısız bir bildirimdir, çünkü Fransa'da günümüzde kral yoktur. Bu bağlamda, edimsellerde olduğu gibi isabetli/isabetsiz ayırımı bildirimlere de uyarlanabilir. Türkiye'de gelişen güncel olaylara göz atıldığında, "Domuz gribi İstanbul'u kasıp kavuruyor" gibi bir cümle ne kadar isabetli olurdu? Bir yandan domuz gribinin çok tehlikeli ve salgın bir hastalık olduğu ifadeleriyle karşılaşırken,

¹² **Strawson, Peter Frederick (1919)** Wittgenstein'in açtığı yolda Cambridge Üniversitesi'nde boy gösteren çözümleyici felsefenin Oxford Üniversitesi'ndeki uzantısı dilci felsefenin üyelerinden; Oxford'da *gündelik dil felsefesi* okulunun önde gelen adlarından biri olan İngiliz dil ve mantık felsefecisi (Güçlü vd, 2003, s. 1370–1371).

diğer yandan aslında bu hastalığın ilaç firmalarının kâr amacıyla uydurdıkları bir hastalık olduğu ifadeleri de söz konusudur. Bir bildirim olarak ele aldığımız “Domuz gribi İstanbul’u kasıp kavuruyor” cümlesi bu bağlamda, yanlıştır.

Asıl önemli olan nokta şudur: Bir oyunda hakem oyuncuya ofsayt diyebilir ve oyunu kesebilir. Oyuncu ise “Hayır değildim” diye itiraz edebilir. Oyuncuya göre hakem yanılıyor olabilir. Ancak edim yerine gelmiş ve oyun durmuş, karşı takımın ofsayt atışıyla oyun tekrar başlamıştır. Edimsel sözcelemeler, bildirimlerde olduğu gibi doğru olmak zorunda değildirler; başka bir deyişle edimsellerin doğru ile ilişkilendirilmesi temel bir konu değildir.

Edimseller ve bildirimler arasındaki benzerliklerin Austin’i en çok yoran ve şaşkınlığa düşüren kısım olduğu söylenmişti. Austin bunu şöyle ifade eder:

Ama o zaman da, daha önce biraz acele ederek söylemiş olduğum gibi yine sonuçta başka güçlükler ortaya çıkıyor: Bunlardan üçünün tipik olduğunu söylemiştik.

- (1) ‘Sınıflandırıyorum’ belki ayrıca ‘Kanaatindeyim’ iki türlü de görünüyor. Peki, bunlardan hangisi? Yoksa, ikisi birden mi?
- (2) ‘Bildirim ki:’ belirttiğimiz dilbilgisel ya da yarı-dilbilgisel gereklilikleri karşılıyor gibi görünüyor. Peki, onu da listeye almayı ister miyiz? Şu anki haliyle, ölçütümüzün, edimsel olmayanların listeye girmesine izin vermek gibi bir zayıflığı olduğu görülüyor.
- (3) Kimi zaman, bir şey söylemek, nitelikçe bir şey yapmak gibi görünüyor— örneğin birine hakaret etmek, aynı şekilde birini azarlamak: Ancak ‘sana hakaret ediyorum’ diye bir edimsel yok. Bizim ölçütümüz, bir şey yapmak olarak bir sözcelemin üretildiği her durumu listeye almaya izin vermeyecektir, çünkü hepsini belirttik bir edimsele ‘indirmek’ her zaman olanaklı görünmüyor (Austin, 2009, s. 96).

1.3 Austin'in Söz Edimleri Sınıflandırması:

Austin görüldüğü üzere *Söylemek ve Yapmak* adlı eserinin ilk bölümlerinde edimseller ile bildirimler arasındaki farkı ortaya koymak istemekle birlikte, şu ana kadar bunda çok da başarılı olduğu söylenemez. Austin ilk yedi bölümün sonunda, söz edimleri kuramının alt yapısını oluşturduğunu düşünmekte ve bunu da şu sözleriyle iddia etmektedir:

Artık soruna yeni bir başlangıç yapmanın zamanı. Bir şey söylemenin bir şey yapmak olabileceği, ya da bir şey söylerken bir şey yaptığımız savının içerdiği anlamlar üzerinde daha genel hatlarıyla bir kez daha düşünmek (belki de ayrıca bir şey söyleyerek bir şey yaptığımızdaki farklı durum üzerinde düşünmek) istiyoruz. Burada yapılacak bir açıklama ve tanım belki içine düştüğümüz karmaşadan kurtulmamıza yardımcı olabilir. (Austin, 2009, s. 115)

Austin yaptığı sınıflandırmayla 'düksöz edimi', 'edimsöz edimi' ve 'etkisöz edimi'ne önemli bir giriş yapar:

(A.a) her zaman, birtakım sesler çıkarma ediminde (bir seslendirme ediminde) bulunmak demektir; burada bu sözcelem bir seslemdir;

(A.b) her zaman, birtakım sözler ya da sözcükleri, yani belli bir söz varlığında yer alan belli sesleri o belli söz dağarcığında yer aldığı için, belli bir yapıda, yani belli bir dilbilgisine uygun bir yapıda ve o dilbilgisine uygun olduğu için, belli bir tonlamayla vb. çıkarma ediminde bulunmak demektir. Bu edime 'dillendirme' edimi; ses çıkarma edimiyle ortaya çıkan sözceleme de 'dillendirme' diyebiliriz.

(A.c) genellikle söz konusu dillendirimi ya da onu oluşturan bileşenleri az çok kesin bir 'işlem' ve az çok kesin bir 'gönderme'yle (bunlar birlikte 'anlam'a denk gelmektedir) kullanma ediminde bulunmak demektir. Bu edime 'anlamlandırma' edimi, ses çıkarma edimiyle ortaya çıkan sözceleme de 'anlamlandırım' diyebiliriz. (Austin, 2009, s. 116)

Artık, Austin'in söz edimleri kuramının arka planında oluşturulan yapı açıkça belirlenmiştir; dolayısıyla Austin'in bundan sonra yapmak istediklerini daha sistemli olarak irdelenmek kolaylaşmıştır. Austin'in çalışmasını bundan böyle iki temel parçaya bölebiliriz.

Austin ilk olarak, sözcelemin ne olduğu ve ne şekilde dile getirebileceğinin genel bir tanımını verir ve sözcelemler konu edildiğinde, üç çeşit edim olduğunu ileri sürer. Bunlar sırasıyla düzsöz edimi (locutionary), edimsöz edimi (illocutionary) ve etkisöz edimidir (perlocutionary act). Bu üç tanımlamadan sonra da, edimsöz ediminin ayrıntılı bir sınıflandırmasını yapar. Başka bir deyişle, Austin *Söylemek ve Yapmak* adlı kitabının ilk yedi dersinde, bütün dil kullanımının edimsel ve saptayıcı olmak üzere iki temel kavram şeklinde olduğunu ileri sürer. Yukarıda sayılan söz edimlerini de, konuşmanın edimsel ve saptayıcı boyutlarında ele alır.

Söz edimleri üç başlık altında araştırılabilir: (a) anlamlı bir konuşma, (b) belli bir uyuşumsal (conventional) gücü olan konuşma, (c) uyuşumsal olmayan (nonconventional) bir konuşma. İlki saptayıcı boyut olarak ele alınırken, diğerleri edimsel boyutta düşünülebilir. Bu bağlamda, düzsöz edimi ele alındığında, Austin'e göre böyle bir edimin oluşabilmesi için "*insan tarafından belli seslerin çıkartılması/üretilmesi gerekmektedir; burada sözcelem bir seslemdir;*" (Austin, 2009, s. 116). Austin'e göre dil ancak dillendirme edimi (phatic act) ile oluşmakta, son olarak da belli sözdizimsel kurallarla oluşturulan, niyet ve ileti taşıyan, belli bağlamlar içinde kullanılan edime de anlamlandırma edimi (rhetic act) denmektedir: Seslendirme edimi (phonetic act), dillendirme edimi (phatic act) ve anlamlandırma edimi (rhetic act) düzsöz edimini meydana getirirler.

Austin, seslendirme ediminden dillendirme edimine geçmek için kişinin uyuşimsal bir niyetinin olması gerektiğini, başka bir ifadeyle üretilen seslerin/sözcelemlerin bir dilin sözdizimsel yapısı içinde anlaşılır olması gerektiğini söyler. Bunu şöyle ifade eder:

Hiç kuşku yok, bir dillendirme ediminde bulunmak için bir seslendirme ediminde bulunmak gerekir; ya da isterseniz şöyle de diyebiliriz: Birini yerine getirirken, ötekini yerine getiririm (ancak, dillendirme edimini, belli bir söz dağarcığına ait olduğu için belli sözleri dile getirmek olarak tanımladık): Fakat tersi doğru değildir, çünkü eğer bir maymun her bakımdan 'git'e benzeyen bir ses çıkartsa bile, bu yaptığı bir dillendirme edimi değildir (Austin, 2009, s. 118).

Seslendirme ve dillendirme edimiyle oluşan dilbilimsel uyuşım bizi, Austin'in sayfa 116'da verdiği sınıflandırmada ayrıntılı tanımını yaptığı anlamlandırma edimine götürür. Dillendirme ve anlamlandırma arasındaki ilişki aslında oldukça karmaşık görünmektedir: Bağlamın değişmesi aynı dillendirmiyi farklı anlamlandırmalar meydana getirmek için etkileyebilir, ama aynı bağlam farklı dillendirmeleri, aynı anlamlandırmaları oluşturmak için etkileyemez. Austin şöyle der:

Anlamlandırma edimi olmayan bir dillendirme ediminde bulunabiliriz, ama tersi doğru değildir... unutmamak gerekir ki, aynı dillendirmenin, örneğin aynı tümcenin, yani aynı tipin örneklerinin, farklı sözcelem zamanlarında farklı bir işlem ve göndermeyle kullanılması, dolayısıyla farklı bir anlamlandırım olması mümkündür. Farklı dillendirmeler aynı işlem göndermeyle kullanıldıklarında aynı anlamlandırmalardan ya da birbirinin aynısı anlamlandırma edimlerinden söz edemeyiz ama anlamlandırma bakımından birbirinin eşdeğeri olan edimlerden (başka bir anlamda 'aynı bildirim'den) söz edebiliriz (Austin, 2009, s. 119-120).

Bu noktada, Austin'in baştan beri yapmak istediği edimsel ve saptayıcılar arasındaki ayrım, bazı sorunların kolayca aşılacağı çok açıktır. Çünkü aslında anlam anlamlandırma ediminin bir ürünüdür. Austin'in anlamlandırma bakımından birbirinin eşteşi olan edimlerden -aynı bildirimlerden yaptığı saptama oldukça sorunlu görünmektedir. Austin bu konudaki sıkıntıyı daha sonraki derslerinde söylediği şu sözlerle aşmak ister görünmektedir: “*Toplam konuşma ortamındaki toplam söz edimi, son çare olarak aydınlatmaya giriştiğimiz, tek fiili (actual) fenomendir.*” (Austin, 2009, s. 160)

Austin'e göre belirli bir dilde anlamlı bir şey söylemek düzsöz edimidir. Eğer anlaşılabilir sesler çıkarmıyorsak, normalde yapılan şey sözdizimine uygun sesler çıkararak, yukarıda açıklanan, seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleriyle düzsöz edimlerini yerine getirmektir. Aslında insan konuştuğunda sadece anlamlı sözcelemler üretmekten çok daha fazlasını yapmaktadır. Austin derslerinin birçok yerinde de göstermeye çalıştığı gibi, aynı sözcelem farklı şeyleri ifade etmek için kullanılabilir. Örneğin, “Pencereyi kapat!” gibi bir emir cümlesi, emir dışında, rica, tavsiye gibi anlamlar taşıyabilir. Cümlenin anlamını bilmek, konunun anlaşılması için yeterli değildir. Bu nedenle de Austin düzsöz ediminin tanımını yaptıktan sonra, edimsöz edimine geçer:

Diyebiliriz ki, bir düzsöz ediminde bulunmak genel olarak, aynı zamanda ve *eo ipso*¹³, benim tabirimle edimsöz ediminde bulunmaktır. Dolayısıyla, bir düzsöz ediminde bulunurken aynı zamanda,

- bir soru sorar ya da soruya yanıt veririz,
- bir bilgi veririz, bir güvence veririz, bir uyarıda bulunuruz,

¹³ **Eo ipso (Lat.)** Bir şeyin başka bir şeyi dolaylı olarak belirttiğini ya da bir sonucun bir dizi öncülünden mantıksal ve zorunlu olarak çıktığını vurgulamak için kullanılan, “tam da bu yüzden” anlamına gelen Latince deyiş (Güçlü vd, 2003: 471).

- bir hükmü ya da niyeti ilan ederiz,
- bir mahkumiyeti ilan ederiz,
- atama yaparız, temyiz ederiz ya da bir eleştiride bulunuruz,
- bir saptamada bulunuruz, ya da bir betimleme yaparız. (Austin, 2009, s. 120-121)

Austin'e göre düzsöz edimi bir şey söylemekken, edimsöz edimi bir şey yapmaktır:

...bir edimsöz ediminde bulunmak, yani bir şey söyleme ediminde bulunmanın karşıtı olarak bir şey söylerken bir edimde bulunmak olarak izah ediyorum. Yerine getirilen edime, edimsöz edimi adını veriyorum, dilin burada söz konusu olan farklı türden işlevleriyle ilgili öğretilen edimsöz güçleri (illocutionary forces) öğretisi diye söz edeceğim (Austin, 2009, s. 121).

Austin'de düzsöz, edimsöz ayrımı önemlidir. Ona göre, bir sözcelemin edimsöz gücü, düzsöz ediminin bir sonucu değildir, daha doğrusu bu şekilde yorumlanmamalıdır. Austin'e göre:

Edimsöz edimleri söz konusu olduğunda, istisnai durumlar dışında günlük dilin gözlerden saklandığı şu iki şey gözden kaçırılmamalıdır:

- (a) belli bir edimsöz ediminde bulunmaya girişme ya da bulunmayı meram etme (bulunuyormuş gibi yapma, bulunduğunu iddia etme, bulunmaya çalışma, ya da bulunmaya kalkışma) edimi ile
- (b) böyle bir edimi başarıyla yerine getirme, ikmal etme, ya da böyle bir edimin başarıyla üstesinden gelme edimi arasındaki zorunlu ayrımı yapmaya hazır olmamız gerekir. (Austin, 2009, s. 126)

Düzsöz ve edimsöz edimlerinden sonra Austin, etkisöz edimini açıklamaya girişir. Sekizinci dersin başlarında etkisöz edimi için şöyle bir tanımlama yapmaya çalışır:

Bir şey söylemek çoğu zaman, hatta normal olarak, dinleyicinin, konuşan kişinin, ya da başka kişilerin duyguları, düşünceleri ya da eylemleri üzerinde dolaylı etkiler yaratacaktır... Bu tür bir edimde bulunmaya, bir etkisöz ediminde bulunmak, yerine getirilen edime de, uygun olduğu yerlerde, etkisöz diyeceğiz (Austin, 2009, s. 122).

Austin'in yapmak istediği en önemli şey, edimsözü hem düzsözden hem de etkisözden ayırmaktır:

Bu derslerde bizi ilgilendiren şey esasında, ikincisini, yani edimsöz edimini bir yere oturtup diğer ikisiyle karşılaştırmak. Felsefede, onu diğer ikisinden biri ya da ötekisine sayıp atlamak gibi sabit bir eğilim var. Oysa o ikisinden de ayrı bir edimdir (Austin, 2009, s. 124).

Edimsöz ediminin düzsöz ediminin bir sonucu olmadığı daha önce söylenmişti, bu bağlamda etkisöz ediminin edimsöz ediminin bir sonucu ya da devamı olması söz konusu değildir. Diğer önemli nokta da, “edimsöz edimi uyuşimsal bir edim”ken, etkisöz edimi için böyle bir zorunluluk getirilemez. Bir erkeğin eşine “Sana yeni bir araba almaya söz veriyorum” demesi eşinin bundan mutlaka hoşlanacağı anlamına gelmez. Her ne kadar söz verme bir edimsöz ise ve verilen söz normalde karşıdakini memnun edecek bir durum gibi gözükse de tam tersi de olabilir. Söz verme uyuşimsal bir sözcelem olmakla beraber, sonuç

uylaşımsal olmayabilir. Bu bağlamda, uylaşımsal etki edimsöz'ken, uylaşımsal olmayan etki ise etkisöz edimidir.

Ancak bazı durumlarda bir edimin edimsöz mü yoksa etkisöz mü olduğu konusunda karar vermek çok güç olabilir. Bir edimin edimsöz ya da etkisöz anlamlarından hangisi olabileceğine ilişkin güçlük, Austin'in sopayı sallayan adam örneğinde görülebilir. Birisine sopayı sallamak "Seni uyarıyorum" başka bir deyişle edimsöz anlamında kullanılabilir, diğer yandan kendisine doğru sallanan sopayı gören kişinin, o ortamdan uzaklaşması sonucunda etkisöz edimi gerçekleşmiş olabilir.

Austin bunu şöyle ifade eder:

Açıkça söylemek gerekirse, işin içinde olan araçlar uylaşımsal olmadıkça, ortada bir edimsöz edimi olamaz; dolayısıyla onu gerçekleştirmek için başvurulacak sözel olmayan araçlar da uylaşımsal olmalıdır. Fakat uylaşımın nerede başlayıp nerede bittiğini söylemek zor... (Austin, 2009, s. 137)

Bu nedenle de edimsöz ediminin ve etkisöz ediminin nerede başlayıp nerede bittiğini söylemek çoğu zaman oldukça güçtür.

"Toplam konuşma ortamı"ndaki ayrımların aslında deneysel bir çalışma/araştırma gerektirdiği söylenebilir. Bu dilbilimcilerin işiymiş gibi görünse de felsefede bu ayrımların yapılması oldukça önemlidir. Austin *Philosophical Papers* başlığı altında yayımlanan makalelerinde "dilbilim fenomenolojisi"nden bahseder. Austin şöyle der:

Yaygın bir biçimde kullanılan ‘gündelik dil’ sloganı görüşü içinde ve ‘dilbilim’ veya ‘analitik’ felsefe ya da ‘dil analizi’ gibi kavramlarda, kişi özellikle bazı yanlış anlaşılmalari gidermelidir. Neyi ne zaman söylememiz gerektiği, hangi durumlarda hangi kelimeleri kullanmamız gerektiğini incelerken, sadece kelimelere (ya da anlamlara, her neyse) değil, aynı zamanda hakkında konuşmak için kullandığımız kelimelerin hakikatlerine/gerçekliklerine bakıyoruz: Fenomeni algılamamızı keskinleştirmek için, kelimelerin güçlendirilmiş bir farkındalığını kullanıyoruz —tabii ki son karar verici durumda değiliz. Bu sebepten dolayı, böyle bir felsefe yapma şeklinde yukarıda verilenlerden daha az yanıltıcı bir isim —örneğin dilbilim fenomenolojisi— kullanmak yararlı ve daha isabetli bir şey olur diye düşünüyorum. (Austin, 1979, s. 182)

Austin’in; düzsöz, edimsöz, etkisöz edimleri arasındaki ayrımları yaptıktan sonra ulaştığı en önemli sonuçlardan birisi, edimsöz edimlerinin uyuşumsuz, etkisöz edimlerinin ise uyuşumsuz olamayacağı saptamasıdır. Austin yaparken/ederken (in-ing) ile yaparak/ederek (by-ing) arasındaki ayrımları araştırılmaya değer söz kalıpları olarak görmektedir. Ancak bu kalıpların çok da güvenilir sına yolları olmadığını da ifade eder. Onun burada yapmak istediği şey, edimsöz edimini dilsel açıdan etkisöz ediminden ayırmanın bir yolu olup olmadığını bulmaktır.

“x sözünü söylerken y yapıyordum” ya da “yaptım” “x sözünü söyleyerek y yaptım” ya da “y yapıyordum”

“Onu vuracağımı söylerken onu tehdit ediyordum”, “Onu vuracağımı söyleyerek onu endişeye sevk ettim” derken böyle bir ayırım yapılmaktadır. (Austin, 2009, s. 139)

Austin giriştiği bütün bu ayrımlarda işlerin istediği gibi gitmediğinin farkındadır: *“Fakat, elbette hep olduğu gibi, soyutladığımız farklı edimler arasında, evdeki hesabın çarşıdakine uymayabileceğini varsayarak ayrımlar yapıyoruz; yani*

böyle bir durumda, onları yerine getirirken değişik saçma çeşitlerinin ortaya çıkabileceğini de kabul ediyoruz.” (Austin, 2009, s. 159). Austin burada kullandığı “saçma” sözüyle isabetsizliklerden söz etmektedir. “Saçma çeşitleri” diye adlandırdığı sınıflandırmalar açılış dersinde önemli bir yer tutmaktadır:

Öncelikle ve en bariz biçimde, belki de sistematik olarak ilk kez Kant’ın savunduğu gibi birçok bildirim, kusursuz biçimlerine rağmen tamamıyla saçma oldukları gösterildi: Sürekli yeni saçma türlerinin bulunması da (bu türlerin sınıflandırılması sıklıkla sistematikten uzak, bunlara getirilen açıklamalar da yine sıklıkla gizemli kalmış olsa da) genellikle hayırlı oldu... örneğin, etik önermelerin gerisinde, belki de, tamamen ya da bir yere dek, heyecanları açığa vurma, davranış şekillerini düzenleme ya da belli biçimlerde etkileme niyeti vardır. Kant, bu konuda da öncüler arasında yer almaktadır. (Austin, 2009, s. 40)

Austin bütün bu açıklamalardan sonra dikkati tekrar edimsöz edimlerine çeker. Austin’e göre edimsöz edimlerinin ya da edimsöz güçlerinin anlaşılması dilin farklı kullanımlarının anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda ‘belirtik edimseller’in (explicit performatives) gözden geçirilmesi gerekmektedir: *“Bir belirtik edimsel fiiller listesine ihtiyacımız olduğunu söyledik çok önce; fakat daha genel nitelikli bir kuramın ışığında, şimdi ihtiyacımız olan şeyin, sözcelemlerin edimsöz güçlerini içeren bir liste olduğunu görüyoruz...”* (Austin, 2009, s. 161).

Austin’in belirtik edimselleri açıklamak için kullandığı “söz veriyorum demek, söz vermektir” yaklaşımı, aslında onun edimseller ile saptayıcılar arasında karşıtlık olduğunu ortaya koymak; edimseller için dilbilgisel bir ölçüt bulmanın mümkün olmadığı, ama her edimselin belirtik bir edimsel şekline sokulabileceği konusundaki ısrarıdır. Dolayısıyla “söz vermek” edimseli belirtik bir edimsel biçimine sokulurken, “yüzmek” belirtik edimsel sınavını geçemez. “Yüzmek” gibi

bir fiil edimsel bir fiil değildir, bu bağlamda edimsöz edimi de olamaz. Austin böylece farklı edimsöz edimlerine ulaşılabileceğini görmüş ve çok sayıda edimsel ulaştırmıştır: “*Öyleyse birinci tekil kişi şimdiki zaman bildirme kipi etken çatı sınaama aracını (dikkatli bir biçimde) kullanıp özgür ruhla (kestirme yol olarak) sözlüğü gözden geçirirsek, 10 üzeri üç basamaklık bir fiil listesi elde ederiz.*” (Austin, 2009, s. 162)

1.4 Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması:

Artık Austin için edimsöz gücü sınıflarını ayırma zamanı gelmiştir. Bu bağlamsa beş ana kategori belirler:

- (1) Hüküm-belirticiler (verdictives)
- (2) Erk-belirticiler (exercites)
- (3) Sorumluluk-yükleyiciler (commisives)
- (4) Davranış-belirticiler (behabitives)
- (5) Serimleyiciler (expositives) (Austin, 2009, s. 162)

Austin’e göre bu kategoriler arasında sistemli bir ilişki söz konusudur. Austin hüküm-belirticilerin bir hüküm verme, erk-belirticilerin bir gücün kullanılması olduğunu söyler. Sorumluluk-yükleyiciler ise kişiye bir şey yapma sorumluluğu yükler. Davranış-belirticiler ise tutumlarla ve toplumsal davranışla ilgilidir. Serimleyiciler ise Austin tarafından tanımlanması en zor olan kategori olarak belirtilir. Ona göre serimleyiciler “*sözcelemelerimizin bir uslamamanın ya da konuşmanın akışı içinde nasıl bir yere oturduğunu, sözleri nasıl kullanmakta olduğumuzu belirginleştirirler, ya da daha genel bir anlatımla, bir serimleme işlevi görürler.*” (Austin, 2009, s. 163)

Austin'in son dersinde belirlediği edimsöz gücü sınıfları için toplam 188 adet edimsel fiil belirler. Austin'e göre bunlar sadece onun verdiği örneklerdir. Austin'in yaptığı bu çalışma bir bakıma bir alan çalışmasıdır, daha doğrusu o genel kuramı ortaya koymakta, bu kuramın felsefeye uygulanması zevkini okurlara bırakmaktadır. Austin şöyle der: “...bir program ortaya koydum, yani bir şey yapmaktan çok yapılması gerekenleri söyledim” (Austin, 2009, s. 174).

Austin *Söylemek ve Yapmak* adlı kitabında baştan sona “toplam konuşma ortamı”nı yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Yapılması gerekenleri bir bakıma bu bağlamda göstermeye çalışmıştır. İşi ilk ele alan da öğrencisi Searle olmuştur.

1.5 Austin'in Söz Edimleri Kuramının Değerlendirilmesi ve Austin'in Dışdünya/Dünya Betimlemesi:

Austin'in söz edimleri kuramının en önemli noktası anlamın yeniden çözümlenmesidir: Anlam sözcük ve cümlelerle karşılıklı bir bağ içinde dilbilimsel uyulaşım içinde betimlenmektedir. Konuşan kişi dinleyen kişiye kendi niyetini aktarmak için bir şey söylemektedir; bunu da dille yapmaktadır. Anlam bu ilişkiler içinde edim (eylem) kavramıyla varolmaktadır. Austin'in söz edimlerinde anlam indirgemesi yapılmamaktadır. İndirgemeci yaklaşımlarda anlam karmaşıklığı anlamın ifade edildiği cümle bir başka şeye indirgenerek cümlenin anlamı açıklanmaya çalışılmaktadır. Russell mantıksal/matematikselsel model kullanarak, cümlenin anlamını o cümlenin karşılık geldiği bir olguya indirgemektedir. Altınörs *Dil Felsefesine Giriş* adlı kitabında Russell'in görüşlerini şu şekilde açıklar:

Russell, bir röportaj bağlamında mantıksal atomculuğu şöyle özetlemektedir: “Mantıksal atomist ne demektir? –Şu demektir bence: Ele aldığımız bir konunun özüne varmak için tutulacak yol, çözümlenmedir. Her şeyi çözümlenmeye çözümlenmeye öyle bir yere gelirsiniz ki, orada artık çözümlenemez şeyler çıkar karşımıza. İşte bunlar, mantıksal atomlardır. Bunlara mantıksal atomlar diyorum, çünkü artık onlar madde değildir. Bunlara nesnelere meydana getiren idea (kalıplar) diyebiliriz” (Altınörs, 2003: s. 118–119).

Russell’ın bu görüşlerini daha da katı bir şekilde uygulayanlar da mantıkçı pozitivistlerdir. Altınörs bunu da şöyle ifade eder:

Mantıkçı pozitivistlere göre, felsefe bir bilim olmadığından dolayı felsefeciden sentetik bilgiler ortaya koyması beklenemez. Olgusal bilgilerin ötesinde ise, felsefe için daima “metafizik” gibi bir tehlike söz konusudur. Felsefenin sağın bir bilimsel etkinlik olabilmesi metafizikten uzak durmasına bağlıdır; zira metafiziğin cümleleri boş-anlamlıdır. Mantıkçı pozitivistler böylece felsefenin işlevini, bilimlere karışmış “sahte-önergeler (pseudo-propositions)”i ayıklamak ve dolayısıyla metafiziği önlemek üzere yürütülecek dilsel çözümlenme olarak tanımlamaktadır. Başka bir biçimde söylendiğinde, felsefeye, metafiziğe yol açan dilin yanlış kullanılmasına karşı bir dil eleştirisi olma ödevi yüklenmektedir (Altınörs, 2003: s. 123–124) .

Austin’in ise söz edimleri kuramında açıklamaya çalıştığı noktalar şöyledir: Konuşucu edimsel bir cümleyi sözceleyerek, belli bir konuşma durumunu ifade eder:

- (1) İsbet koşulunda gösterildiği gibi belli bir uyulaşım vardır.
- (2) Belli kişiler ve koşullar söz konusudur.
- (3) Konuşucu edimini belli bir durumda yapar.
- (4) Dinleyici belli bazı tepkiler verir.

(5) Konuşucunun önceden belirlenmiş düşünceleri, duyguları veya niyetleri söz konusudur.

(6) Konuşucu gelecekte belli bir görevi yerine getirmeyi vaat etmiştir. Bütün bu edimler isabetlilik koşulu gerçekleştiğinde belli bir anlam ifade etmektedirler.

Austin'in söz edimleri kuramının anlam kavramını bir başka şekilde betimlemeye çalıştığı söylenmişti. Ona göre anlam sadece cümleler ve durumlar arasındaki uyuşumsal ilişkilerden oluşmamaktadır. Austin anlamı açıklamak için edimsöz edimini işin içine katmaktadır –ki edimsöz edimlerinin dilbilimsel uyuşım, edimin yerine getirilmesi, konuşucunun niyeti gibi durumların bir araya gelmesiyle oluştuğu gözönüne alındığında, anlamın bu bağlamda betimlenmesi doğru bir yaklaşımdır. Dilbilimde anlam daha çok göstergenin gösterilen yönüyle ele alınmaktadır. Anlambilimde ise dilbilimsel uyuşımlar cümlenin durumla karşılıklı ilişkisi ele alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Pragmatikte¹⁴ iletişim bağlamında anlam kavramı ele alınmakta, ancak dilbilimsel araçlar göz ardı edilebilmektedir.

¹⁴ Söz eylem kuramı temelde insanların dille ne yaptığı ve dilin işlevleri ile ilgilendiği için edimbilimin ya da söylem çözümlemesinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sarıçoban A. ve Hişmanoğlu M., Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine, www.tomer.ankara.edu.tr/dildergileri/123/31-48.pdf (11.04.2010)

¹⁶ Austin *Söylemek ve Yapmak* adlı çalışmasının hemen başında “*bir bildirim işinin, yalnızca, bir durumu betimlemek, ya da bir olguyu bildirmek olabileceğini ve bunu da ya doğru ya yanlış bir biçimde yapması gerektiğini*” (Austin, 2009: s. 1) kabul eden savı eleştirmiş ve dilin birçok kullanımı olduğunu ortaya koyan bir sınıflandırma yapmıştır. Aynı şekilde Wittgenstein *Felsefi Soruşturmalar* adlı kitabında “*bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımudur*” (Wittgenstein, 2006: s. 35) diyerek, dilin bir tasarım sistemi olmaktan çok, onun çeşitli sosyal eylemlerin ifadesi olan bir araç olduğunu ileri sürmüştür. Ömer Naci Soykan *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma* adlı çalışmasında, Wittgenstein'in bu sözünü şu şekilde açıklar: “*Şimdi artık sözcüğün anlamı, onun kullanımı olarak anlaşılır; günlük dil esas alınır; dil oyunu, aile benzerlikleri, uzlaşım, yaşam biçimi gibi temel kavramlar öne çıkar. Artık dil ile gerçeklik arasında bir uyum aranmaz; tersine böyle bir şey metafizik olarak nitelenir*” (Soykan, 2006: s. 95). Bu bağlamda, Wittgenstein bir bakıma dilbilimsel anlam kuram (semantics) ile edimbilim (pragmatics) arasındaki ayrımın ne kadar gerekli olduğunu belirlemeye çalışmıştır. Başka bir deyişle, cümlelerin ne anlama geldiğini, konuşan kişinin bu cümleleri kullanarak ne demek istediğini belirleyerek anlayabiliriz. Bu ayrımın ortaya konulabilmesi için söz edimlerinin yapısının ve niyetlilik kavramlarının belirlenmesi gerekmektedir.

Austin'in söz edimleri kuramı¹⁵ hepsini bir anlamda birleştirmekte (anlamın üç önemli noktası birleştirilmektedir: Dilbilimsel uyuşum, dil kullanımı ve niyet) ve bu bağlamda genel bir iletişim kuramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Austin'e göre anlamı açıklamak demek, sözcelenen cümlenin iletişim ortamında ne demek olduğu ya da cümleyi sözcileyen kişinin ne demek istediği şeklinde değildir. Ona göre, anlam dilin bir başka soyut seviyesinin öne çıkarılmasıyla açıklanabilir. Bu noktada Tarski'nin örneği önemlidir: “<Kar beyazdır> ancak ve ancak kar beyaz ise doğrudur”.

Bu örnekteki “ancak ve ancak kar beyaz ise doğrudur” ifadesi dilin soyut kullanımına bir örnektir. Başka bir deyişle üst-dil'dir (metadil). Tarski'ye göre nesne-dili ve dilüstü kavramlarını kullanarak, örneğin, doğruluk kavramı cümleye uygulanmak istendiğinde nesne-dili yerine dilüstü kavramının geçtiğini ve artık yeni bir nesne-dili olduğunu söyler. Bu nedenle de doğru kavramını tanımlamak için yeni bir dilüstü dile ihtiyaç olduğunu, başka bir ifadeyle daha yüksek seviyede bir dilüstü dile gereksinim duyulduğunu ifade eder. Tarski'ye göre dillerin hiyerarşisine de bu şekilde ulaşılır.¹⁶

Austin'in söz edimleri kuramına göre dil (ya da dilbilimsel uyuşumlar) dil dizgelerinin dışında kalan şeyleri belirlemektedir. Bu bağlamda Austin'in asıl yaptığı şey bir çeşit anlam çözümlemesi ve dilin kategorilerinin belirlenmesidir. Jean Brun *Aristoteles ve Lise* adlı kitabında kategorileri şöyle açıklar:

¹⁶ Bkz. Tarski, Alfred. “The Semantic Conception of Truth”, *Philosophy and Phenomenological Research*, V, 1994, New York (pp. 597–598)

Hem kavram benzerliği hem ad benzerliği eşanlamlılık oluşturur. Aristoteles bu eşanlamlı sözcüklerin en basit ve en genel olanına kategori der. Kategoriler Varlığın en genel türleridir, bunlar öznelere uygulanamaz, oysa, düşünme biçimiyle ya da nitelik uygulanabilir ama bu kategoriler bireylerde gerçekten ortak olan bir unsuru yansıtır. (Brun, 2008: s. 41-42)

Bu bağlamda, Aristoteles'in kategorileri yalnızca varlığın değil, aynı zamanda düşünmenin ve dilin de kategorileridir, Kant'ta ise kategoriler anlama yetisinin kategorileriydi. Austin de dilin kategorilerini ortaya koyarak bir anlamda dünyayı (dışdünyayı) söz edimlerinin sınıflandırmasından yola çıkarak betimlemeye çalışmaktadır.

Austin "*bir şeyi bildiğimi söylediğimde diğerlerine S'nin P olduğunu söylemeye yetkili olduğunu iletmekteyim derken*" (Austin, 1979: s. 99) aslında sözcelenen tüm sözcelerin doğal olarak edimsel olduğunu ifade etmektedir. Austin söz edimleri kuramıyla üç kaynağa katkıda bulunmayı amaçlamaktadır: Sözlük, hukuk ve psikoloji. Araç olarak bu kaynakları kullanma yoluyla varmak istediği nokta, çok sayıdaki ifadenin anlamlarıyla, yine sayılamayacak kadar çok olan edimin anlaşılması ve sınıflandırılmasıdır.¹⁷

¹⁷ Bkz. Austin, J. L. (1979). *Philosophical Papers*. Oxford University Press s. 189.

II. BÖLÜM

SEARLE'ÜN SÖZ EDİMLERİ KURAMI

2.1 Searle'ün Söz Edimleri Sınıflandırması:

Austin söz edimleri kuramıyla, “toplam konuşma ortamı”nı yeniden tanımlamış, yapılması gerekenleri bu bağlamda göstermeye çalışmıştır. Bu işi de ilk olarak ele alan öğrencisi Searle'dür.

Searle, Austin'in yapmış olduğu edimsel ve saptayıcı ayrımını kabul etmekte, söz edimlerinin anlam ve gücün temeli olduğuna karşı çıkmamaktadır. Searle'e göre de edimsöz edimi ve etkisöz edimi vardır; etkisöz edimi anlayışı Austin'den çok farklı da değildir. Ancak Searle edimsöz edimi konusunda Austin'den tamamen farklı düşünmektedir. Ona göre edimsöz ve düzsöz edimleri ayrımı gereksizdir ve yapılması gereken edimsöz edimi ile sözceleme edimi (utterance act) ve önerme edimi (propositional act) arasındaki farklılıkların belirlenmesidir.

Searle söz edimlerinin hem anlam hem de uyuşimsal bir gücün parçası olduğunu kabul etmekle beraber, söz edimlerini daha farklı bir açıdan ele almaktadır. En önemli ayrım da Searle'ün gönderme edimi (reference act) ve yükleme edimi (prediction act) alt başlıklarına böldüğü önerme edimidir. Bu bağlamda Austin ve Searle'ün sözedimlerini karşılaştırdığımızda karşımıza şöyle bir sınıflandırma çıkmaktadır:

Austin

1. Düz söz edimi
 - a. Seslendirme edimi
 - b. Dillendirme edimi
 - c. Anlamlandırma edimi
2. Edimsöz edimi
3. Etkisöz edimi

Searle

1. Sözceleme edimi
2. Önerme edimi
 - a. Gönderme edimi
 - b. Yükleme edimi
3. Edimsöz edimi
4. Etkisöz edimi

Görüldüğü üzere Searle'ün sözedimleri kuramı içinde düz söz edimi yer almamakta, sözceleme ve önerme edimi adı altında iki farklı edim sınıflandırması yapılmaktadır. Yukarıda söz edildiği gibi Searle'ün etkisöz edimi anlayışı da Austin'den farklıdır.

Searle'ün kuramı içinde biçimbirim (morphemes) kelimeler ve cümlelerin sözcelenmesi önemli bir noktadır. Biçimbirim dilbilimsel anlamda “*en küçük anlamlı birim, en küçük gösterge*” (Vardar, 2002, s. 42) olarak ele alındığında işlevsel bir görev üstlenmektedir. Bu noktada, Austin'in ses (phone/phonetic) betimlemesinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla Searle'ün sözceleme edimi ile Austin'in seslendirme edimi arasında bir bağ kurulamaz. Searle *Söz Edimleri* adlı kitabında bu durumu şu şekilde özetler:

... benim sözceleme edimi dediğim edimi, belli bir amaçla, seçil edim, sesbirimsel edim, biçimbirimsel edim vb. gibi edimlere bölenler çıkabilir. Sonra, hiç kuşku yok, dilbilimde çoğu durumda söz edimlerinden söz etmek hiç de gerekli değildir. Kişi yalnız sesbirimleri, biçimbirimleri, tümceleri vb. irdelemekle yetinebilir (Searle, 2000, s. 94).

Searle'ün sözlerinden yola çıkarak denilebilir ki; sözceleme edimi belirli bir anlam taşımayan bir söz edimidir. Bir önerme edimi gerçekleştirmeden sözceleme ediminde bulunmak, hiçbir şey söylemeden kelimeleri sözcelemekten başka bir şey olamayacaktır. Bu bağlamda Searle'ün sözceleme ediminin tam olarak olmasa da Austin'in dillendirme edimine karşılık geldiği ileri sürülebilir –ki Austin'in dillendirme edimi belirli bir dilin sözcük ve söz dizimsel birimlerini sözcelemektir. Searle'ün sözceleme edimi de biçimbirim, kelime ve tümcelerinin üretimi şeklinde ifade edilebileceğinden; Searle ve Austin'deki sözceleme edimi ve dillendirme edimi oldukça benzerdirler.

Ancak Searle'ün önerme edimi ile Austin'in anlamlandırma edimi için aynı şey söylenemez. Her iki edimde de dil kullanımının belli bir işlem ve göndermeyle (ikisi anlamı oluşturmaktadırlar) oluştuğu söylenmekte; ancak Searle farklı sözceleme edimlerinin aynı önerme edimini kapsayabileceğini iddia etmektedir. Ama Austin'e göre ise farklı dillendirme edimleri aynı anlamlandırma edimlerini oluşturmaz.

Searle önerme edimini iki başlık altında incelemektedir: gönderme edimi ve yükleme edimi. İlki tam bir söz edimidir, çünkü kişi hakkında bir şey söylemeden bir nesneye gönderme yapabilir. İkincisinde ise böyle bir şey söz konusu değildir. Ancak herhangi bir önermenin sözcelenmesi, onun bir edimsöz edimi olduğunu göstermez. Doğrusu onun bir önerme edimi olmasıdır. Searle bunu şöyle açıklar:

Bir önermenin dile getirilmesi, bir edimsöz edimi değil, bir önerme edimidir... Başka hiçbir şey yapılmadan bir önermenin dile getirilmesi olanaksızdır; ancak eksiksiz bir edimsöz ediminde bulunularak bir önerme dile getirilebilir... Sözcelem içindeki önermeyi açıkça

gösteren tümcecikler, tam tümceler değildir. Dile getirilen bir önerme her zaman bir edimsöz edimi içinde dile getirilebilir. (Searle, 2000, s. 100)

Searle'ün asıl söylemek istediği, ifadenin anlamı ile sözcelenen önerme arasındaki ayrımın belirlenmesidir. Searle göndermede bulunmanın belirli koşullarını incelerken şu soruyu sorar: *“Bunlardan biri sözcelenirken, başarılı bir biçimde koşulsuz bir belgili gönderme ediminde bulunulabilmesi için gerekli koşullar nelerdir?”* (Searle, 2000: s. 162) Searle'e göre bir ifadenin içlemi bir gönderme yapmaya yeterli değildir, ona göre sözcelenen ifade belli bir bağlamda önermede bulunur. Searle şöyle der: *“Konuşan kişi, belgili bir biçimde göndermede bulunurken daha sonra hakkında bir şeyler söyleyeceği ya da bir soru soracağı vb. belirli bir nesneyi başka nesnelere arasından seçip ayırır ya da onu belirler.”* (Searle, 2000, s. 163) Searle'e göre bu noktada bir belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için “eksiksiz gönderme” ile “başarılı gönderme”nin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Searle bu ayrımı şöyle ortaya koyar:

1. Göndermede bulunulan şey var olmalıdır.
2. Bir yüklem bir nesne için doğruysa, o nesneyle özdeş olan başka her şey için de, bu başka şeye göndermede bulunmak için kullanılan anlatımlar ne olursa olsun, doğrudur.
3. Konuşan kişinin bir nesneye göndermede bulunması demek, konuşan kişinin, dinleyen kişi için o nesneyi bütün öteki nesnelere ayrı olarak belirlemesi ya da istenirse belirleyebilecek durumda olması demektir.

3a. Bir anlatım sözcelenirken başarılı bir belgili gönderme ediminde bulunulabilmesi için ya bu anlatım sözcelenirken dinleyen kişiye ancak ve ancak bir nesne için doğru olan betimleme veya ancak ve ancak bir nesne hakkında bir olgu iletilmelidir, ya da böyle bir şey iletilmiyorsa konuşan kişi sözcelendiğinde bunun olabileceği bir anlatımı eskisinin yerine koyabilecek durumda olmalıdır.

3b. Bir anlatım sözcelenirken başarılı bir belgeli gönderme ediminde bulunabilmek için gerekli koşullardan biri, sözcelenen anlatımın bir belirleme betimlemesi olması ya da konuşan kişinin istenmesi halinde bir belirleme betimlemesinde bulunabilecek durumda olmasıdır (Searle, 2000: s. 157–171).

Bu bağlamda “Kadın hasta (dır)” gibi bir sözcelem incelendiğinde, bu tümcenin anlamsal bir işlemi olmakla beraber, önerme edimi olamaz, işin içine karışan bir yükleme edimidir; ancak varsayılan gönderme ifadesi bir gönderme edimi değildir; başka bir deyişle bir bağlam için bir betimlemede bulunmamaktadır. Searle’ün sözcelem edimi anlamlı sözcelemler içermekte, ama herhangi bir şeye gönderme yapmamaktadır. Dolayısıyla önerme içermemektedir. Searle’e göre sözcelem edimleri bir şey söyleme edimleri değildir. “Kadın hasta” tümcesi önerme edimi olmadığına göre sadece bir sözceleme edimidir; başka bir ifadeyle işleme sahip olmalarına rağmen sözcelem edimleri gönderme yapmamakta, böylece önerme ifade etmemektedirler. Böyle bir tümce edebi bağlamda bir anlam ifade etmektedir; ancak bir önerme değildir.

Sözcelem edimleri, Searle’e göre Austin’in dillendirme edimini karşılamaktadır. Austin’in dillendirme edimi de daha önce de söylendiği gibi belli bir işlem ve gönderme içermemekteydi. Aynı şekilde Searle’ün sözcelem edimi için de söylenebilir. Bu noktadan hareket edildiğinde Searle’ün önerme edimi, Austin’in anlamlandırma edimine benzemektedir denebilir. İkisi arasında en temel ayrım önerme edimi farklı şekillerde oluşturulmuş iki sözcelemde ifade edilebilir (gönderme edimi ve yükleme edimi). Dillendirme edimi için böyle bir şey söz konusu değildir.

Searle'ün Austin'in kuramına olan yaklaşımı, daha doğrusu yükleme edimi gibi Austin'de olmayan bir edimi ortaya koyması, Searle'ün dile ve söz edimlerine olan bakışında yatmaktadır. Searle'e göre söz edimleri niyetin ya da bir inancın ifadesinden çok daha fazla bir şeydir. Searle "What is Language?" adlı makalesinde şöyle der: "*Birilerine bir şey anlatıyorum. Ama sadece bir inancımın ya da niyetimin olduğunu anlatmıyorum; bu niyet ve inançlarla temsil edilen bir dünya hakkında bir şeyler anlatıyorum*" (Searle, 2006, s. 27). Başka bir deyişle Searle dünyanın nasıl bir yer olduğuna ilişkin inancının ve niyetinin gerçekte ne yapmak olduğunu ifade etmenin söz edimleriyle sağlandığını düşünmektedir. Searle'e göre, bir bildirimde bulunduğumuzda sadece bir inancı ifade etmeyiz, aynı zamanda onun doğruluğuna inanırız, ya da bir söz verdiğimizde sadece bir niyet bildirmeyiz, o sözü yerine getirmeye çalışırız. Bu bağlamda bu tip bildirimlerin nasıl yapıldığını betimlemek ya da açıklamak yeterli değildir. Konuşan kişi bu tip bildirimlerle söz edimlerine deontolojik¹⁸ bir anlam yüklemektedir. Bu noktada deontolojik terimiyle vurgulanmak istenen, Hare'in kuralkoyuculuk (prescriptivism) görüşüdür. Çalışmanın üçüncü bölümünde bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Searle'ün "niyetlilik" kavramı bu bağlamda çok önemlidir. Searle bu kavramı *Zihin Dil Toplum* adlı eserinde şöyle betimler:

Benim öznel durumlarım beni dünyanın geri kalanıyla ilişkilendirir ve bu ilişkinin genel adı niyetliliktir. Bu öznel durumlar inanç ve arzuları, niyet ve algıları, aynı zamanda aşkları ve nefretleri, korkuları ve umutları içerir. Tekrar etmek gerekirse; niyetlilik, zihnin nesnelere

¹⁸ Ödevbilimcilik: ağırlıklı vurguyu ahlak yasaları, ödevler, yükümlülükler ve yasaklamalar türünden evrensel buyruklara ya da genelgeçer ilkelere yapan etik kuramlarının tümünü nitelendirmek için kullanılan teknik bir felsefe terimi. En somut örneğini Kantçılıkta bulan ödevbilimcilik kimileyin de "buyrukçuluk" (imperativism) adı altında anılmaktadır (Güçlü vd, 2003, s.1088).

dünyadaki şey durumlarına yönelmesini ve onlara dair olmasını sağlayan çeşitli biçimlerin hepsinin genel terimidir (Searle, 2006, s. 99).

Searle “*niyetlilik analizinin dilin imkânlarını ve sınırlarını ortaya koyduğuna inanıyorum*” (Searle, 2006: s.173) diyerek niyetlilik kavramının önemini betimlemek ister.

Daha önce sözü edilen ‘Kadın hasta(dır)’ tümcesi Searle’ün bakış açısından ele alındığında, (o) kadın işlevsel bakımdan anlam ifade ediyor gözükmekte; ancak sadece belli bir bağlamda daha önceden bilinen (o) kadın’a gönderme yapıldığında önerme haline gelmektedir. Başka bir deyişle, tekrarlırsak, “Kadın hasta(dır)” tümcesi belli bir bağlamda kullanılmadıkça bir önerme olamaz.

Searle, çok açık bir şekilde ifade etmemekle beraber, bağlamın önermesel bir gösterge olduğunu düşünmektedir. “Orada olacağım” şeklinde bir tümce bir söz verme olarak düşünülebilir. (Bu noktada tümceyi sözceleyen konuşucunun ses tonu önemlidir). Burada konuşucunun orada olacağı önermesi ve edimsöz gücü, konuşan kişinin ses tonu ile belirginleşmektedir. Searle’e göre söz vermenin temel özelliği, “*belli bir edimde bulunma yükümlülüğünün üstlenilmesidir. Bu da söz verme edimini edimsöz edimlerinin diğer türlerinden ayıran bir koşuldur*” (Searle, 2006, s. 137). Başka bir anlatımla, “söz veririm” belirtik bir edimseldir ve önermesel bir içeriğe sahiptir.

Şu ana kadar yapılmak istenen Searle’ün söz edimleri kuramının sözceleme ve önerme ediminin bir açıklaması ve Austin’den olan farklılıklarının ortaya konma çabasıydı. Searle’ün, Austin’in sözedimleri kuramına getirdiği eleştirinin en temel

noktası düzsöz, edimsöz ayrımıdır. Searle'ün bu ayrımı kabul etmemesinin altında yatan, anlamı bozan gücü belirlemesidir. Örneğin, “söz veririm” tümcesinin anlamı o sözcelemin gücünü söz verme edimsöz edimi olarak belirler.

Searle'ün “Austin on Locutionary and Illocutionary Acts” adlı makalesi bu bağlamda çok önemlidir. Searle bu makalesinde Austin'in edimsöz kavramını anlamaya çalışırken, onun yapmış olduğu düzsöz edimi tanımlamasının yetersiz olduğunu ve edimsöz edimi ile önerme edimi arasındaki ayrımın belirlenmesi gerektiğini söyler. Searle'e göre bu ayrım sözedimlerinin sınıflandırılması tercihinden çok, felsefi konuların belirlenmesi açısından önemlidir. Çünkü Searle'e göre bildirimlerin yapısı, doğruluk ve yanlışlık ilişkileri ve konuşanın cümleyi sözcelediğinde demek istediğiyle, tümcenin taşıdığı anlamın ilişkileri önemli felsefe konularıdır.

Searle makalesinde, aynı tip düzsöz edimlerinin göstergesi olan sözcelemlerin, aynı zamanda farklı edimsöz edimlerinin de bir göstergesi olabileceğini söyler. Searle'e göre “Bunu yapacağım” sadece bir öngörü olarak da kalabilir. Aynı zamanda anlamını değiştirmeden bir söz verme de olabilir. Austin'in sözedimleri kuramı açısından bakıldığında düzsöz edimi olarak ortaya koyduğu bu yaklaşım aslında edimsöz edimdir. Bu şekilde birbirinin içine girmiş iki edim (düzsöz/edimsöz) için yapılan ayrım sorunludur. Verilen örnek belirtik bir edimsel ve belirtik bir sözdür. Austin için de bu örnek, söz verme gücü olarak kullanılabilir; ancak Searle burada bir düzsöz edimi olduğunu reddeder.

“Söz veririm” sözcelemi tipik bir edimsöz edimi olmakla beraber, aynı zamanda anlamlı ve belirli bir gücü olan bir edimdir. Searle bu noktada böyle bir edimin ancak ve ancak edimsöz edimi olabileceğini iddia etmektedir. Austin’e göre belirli bir anlamda sözcelenen bir cümle düzsöz edimdir, belirli bir güçle sözcelenen cümle ise edimsöz edimdir. Searle’e göre ise, belirli bir gücün nerede anlamın parçasını, anlamın ise nerede belirli bir gücü belirlediği şeklinde birbirinden iki farklı edim olamaz. Bu nedenle Searle önerme edimini iki alt başlığa ayırır. Searle bu görüşünü temellendirmek için, Austin’in yapmış olduğu düzsöz, edimsöz ayrımının evlenmemiş insanları bekâr insanlardan ayırmak gibi bir örnek kullanır. Bu nedenle de Searle düzsöz-edimsöz ayrımının geçersiz olduğunu ve bazı düzsöz edimlerinin edimsöz edimleri olduğunu söyler. Searle’e göre, “Burayı terk etmenizi emrediyorum” şeklinde sözcelenen bir tümcenin belli bir içlemi ve göndermesi vardır. Austin bunu düzsöz edimi olarak kabul eder, ama bu cümle aynı zamanda bir edimsöz edimdir. Ancak böyle bir cümle sizi iştmeyen birisine söylendiğinde, ya da siz konum olarak bu cümleyi (emri) söyleyecek/verecek durumda değilseniz, Austin’in deyişle isabetsiz bir edimde bulunmuş olursunuz. Bu bağlamda da Austin’in yapmış olduğu düzsöz-edimsöz ayrımı, eksiksiz ve tam bir ayrım olabilir. Ancak Searle bu noktaya da, böyle bir yaklaşımın düzsöz-edimsöz ayrımının bir edimsöz edimini deneme ve başarılı olma ayrımı gibi basit bir belirlemeye indirgeme olacağı düşüncesiyle itiraz eder.

Searle’ün bu önemli makalesinde düzsöz-edimsöz ayrımı konusundaki güçlüğü belirlemek için söylediği şu sözler, bu zorluğu gözler önüne sermektedir:

Düzsöz edimi ve edimsöz edimi kavramları, terrier ve köpek kavramlarının birbirinden farklı olduğu kadar farklıdır. Ama kavramsal farklılık ayrı edim sınıflarının farkını

belirlemek için yeterli değildir, çünkü her terrier bir köpektir, böylece her düzsöz edimi bir edimsöz edimidir. (Searle, 1968, s. 413)

Searle üç temel ilke belirler:

- 1- Denmek istenen her şey söylenebilir.
(ifade edilebilirlik ilkesi)
- 2- Bir cümlenin anlamı onun tüm anlamlı parçalarının anlamıyla belirlenebilir.
- 3- Sözcelemelerin edimsöz güçleri daha fazla ya da az olabilir; ve farklı edimsöz edimi tiplerinin ayırt edilebilmesi için farklı ayırım ilkeleri vardır. (Searle, 1968, s. 415)

Searle'e göre genelde gerçekten söylemek istediğimiz şeyden fazlasını demek isteriz. "Partiye gidiyor musun?" şeklinde sorulan bir soruya verilecek yanıt "Evet"tir. Bu "evet"le "Evet partiye gidiyorum" demek istenmektedir. "Evet, bugün güzel bir gün" değil. Dilin kelime ve söz dizimi kaynakları sonsuzdur. Searle kelime ve söz diziminin tek başına anlamı belirlemede yeterli olmadığını söyler. Dilde kullanılan tüm öğeler anlamı oluşturmaktadır.

Searle, insan iletişiminin en küçük birimleri edimsöz edimi denen söz edimleridir der. Searle, Daniel Vanderveken ile yazdığı *Foundations of Illocutionary Logic* adlı kitapta şöyle der: "*Konuşucu belli niyetlerle uygun bağlamda cümle sözelediği her zaman bir veya daha fazla edimsöz edimi gerçekleştirmektedir. Genel olarak bir edimsöz edimi edimsözgücü (F) ve önerme içeriğinden (P) oluşur*"¹⁹ (Searle & Vanderveken, 2009, s. 1) Searle'e göre "Odayı terk edeceksiniz" ve

¹⁹ F(force) ve P(proposition) bu çalışmada bundan sonra G(güç) ve Ö(önerme) olarak kullanılacaktır.

“Odayı terk et! (ediniz)” aynı önerme içeriğine sahiptir. Her iki cümlede de odayı terk etme eylemi gerçekleşecektir. Ancak ilk cümle öngörü edimsöz gücüne sahipken ikincisi emir edimsöz gücünden oluşmaktadır.

Searle edimsöz edimlerinin kuramsal olarak serimlenebilmesi için öncelikle edimsöz edimleri ile diğer söz edimleri arasındaki farkın belirtilmesinin önemli olduğunu iddia eder. Searle’e göre ayrımı yapılması gereken diğer söz edimleri: sözcelem edimleri, önerme edimleri, dolaylı söz edimleri, etkisöz edimleri ve konuşmalarıdır.

2.2 Edimsöz Edimlerinin Mantıksal Yapısı ve Edimsöz Gücünün Sınıflandırılması:

Searle, Vanderveken ile yaptığı çalışmada edimsöz edimlerinin mantıksal yapısını ortaya koyar. Edimsöz mantığı çalışması temel olarak sözcelemlerin edimsöz güçleridir. Sözedimleri, diğer tüm insan edimlerinde olduğu gibi başarılı ya da başarısız olur. Searle eğer bir kişi kuramsal olarak birisini aforoz etme gücüne sahipse, aforoz etme edimi başarılı olur; aksi takdirde tamamen başarısız bir eylemdir/edimdir. Searle’ün bu noktada Austin’den ayrıldığı bir diğer temel yön ise şu şekilde belirlenebilir: Austin isabetli/isabetsiz ayrımıyla söz edimlerinin mantıksal yapısını oldukça basite indirgemektedir.

Searle’e göre bu bağlamda üç nokta söz konusudur:

- 1- Bir söz edimi başarılı olabilir.
- 2- Bir söz edimi başarılı ama eksik olabilir.
- 3- Bir söz edimi başarılı ve eksiksiz olabilir.

Bu noktada Austin'in yapmış olduğu isabetli (felicitous), isabetsiz (infelicitous) ayrımı yetersiz kalmaktadır. Başka bir deyişle Searle'ün üzerinde durduğu nokta sadece isabetli-isabetsiz ayrımı değil, başarılı ve eksiksiz söz edimleridir.

Sözedimlerinin en ideal olan durumu, başarılı ve eksiksiz oldukları durumdur. Searle ve Vanderveken yaptıkları çalışmada edimsöz gücünün yedi unsurunu belirlerler. Bunlar sırasıyla²⁰:

1. Edimsöz Noktası (Illocutionary point): Her edimsöz tipinin bir noktası ya da ereği vardır. Bildirimde bulunurken, betimleme yaparken, emir verirken gerçekleştirilen edimlerin hepsinin varmak istedikleri bir nokta vardır. Bu bağlamda gerçekleştirilen edim amacına/varmak istediği noktaya ulaşmazsa başarısız olur. Başka bir ifadeyle söz verilip, bu söz yerine getirilmezse/tutulmazsa, edim amacına ulaşmamış dolayısıyla da başarısız olmuştur.

2. Edimsöz Noktasının Kuvvet Derecesi (Degree of strenght of the illocutionary point): Farklı edimsöz edimleri aynı edimsöz noktasına ulaşabilir. Örneğin rica etmek (request) ile ısrar etmek (insist) arasında belli bir fark vardır. Rica ederek birisine bir şey yaptırmak, ısrar ederek yaptırmaya göre daha zayıf kalır. Başka bir ifadeyle, tekrarlırsak, aynı edimsöz amacına farklı edimsöz edimleri ile ulaşılabilir.

²⁰ Bkz Searle & Vanderveken. (2009). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, 37-46

3. Başarıya Ulaşma Yolu (Mode of achievement): Yetkili bir kişi verdiği emir ile, birisinden ricada bulunan kişiye göre daha kuvvetli bir edim gerçekleştirmektedir. Her iki sözcelem (emir vermek, rica etmek) aynı edimsöz noktasına sahiptir, ancak yetkili bir kişinin emir vermesi edimin gerçekleşmesinde başarılı olur. Yetkili olmayan bir kişinin ricası kabul görmeyip, yerine getirilmeyebilir, ama emir yerine getirilir.

4. Önerme İçeriği Koşulları (Propositional content conditions): Söz edimlerinin çoğu G(Ö) biçimindedir. Eğer birisi söz verirse, gelecekte yerine getireceği bir yükümlülük altına girmektedir; başka bir ifadeyle söz verme ediminin içeriği gelecekte gerçekleşecek bir eylemi içermelidir.

5. Hazırlayıcı Koşullar (Preparatory conditions): Edimsöz edimleri ancak belli koşullar yerine getirilirse başarılı ve eksiksiz olabilir. Örneğin söz verildiğinde, bu söz yerine getirildiğinde başarılı bir edimde bulunulmuştur, ancak edim hâlâ eksik olabilir. Karşıdaki kişi bu sözün verilmesi ya da sözün yerine getirilmesiyle ilgilenmiyorsa ve hatta böyle bir sözün tutulmasını istemiyorsa, edim eksiktir. Söz veren kişi sözün tutulmasının, söz verilen kişinin ilgisini çektiği ve bu sözün tutulmasından memnun kalacağı önvarsayımından yola çıkarak edimde bulunur. Bu koşullar edimin başarılı ve eksiksiz olmasını sağlayacak olan hazırlayıcı koşullardır.

6. Samimiyet Koşulları (Sincerity conditions): Bir bildirimde bulunulduğunda bir inanç, söz verildiğinde bir niyet ifade edilir. Emir verildiğinde ise bir istek/arzu

söz konusudur. Bu noktada edimi sözceleyen kişinin psikolojik durumu önemli bir rol oynar. Örneğin yalan söylemek samimi olmayan bir durumdur. Birisinden özür dilendiğinde, özür dileyen kişi aslında gerçekleşen durumdan gerçek anlamda bir üzüntü duymuyorsa, “özür dilerim!” başarılı bir edimsöz edimi olmakla beraber, samimi değildir.

7. Samimiyet Koşullarının Kuvvet Derecesi (Degree of strenght of the sincerity conditions): Edimde bulunan kişi bir ricada bulunduğu, karşısındaki kişinin bu ricayı yerine getirmesini beklemektedir; ancak yalvarıyorsa, bu edim rica etmek ediminden daha kuvvetlidir. Edimde bulunan kişinin psikolojik durumu bu noktada önemli bir rol oynar.

Searle’ün söz edimleri kuramıyla ortaya koymak istediği en önemli felsefe sorunu, kişinin dille sınırlı şeyler yapabildiği görüşüne bir açıklık getirmektedir. Diğer bir deyişle; bu, dil-gerçeklik ya da dil-dışdünya ilişkisidir. Searle’e göre insanlar, dili kullanarak, savaş ilan edebilirler, kötü davranışlarından dolayı özür dileyebilirler, ama yumurta pişiremezler, ya da sadece sözcüklerle atomu bölemezler. Bu bağlamda, söz edimlerinin de sınırları vardır. Searle edimsöz gücü düşünüldüğünde beş temel söz edimi olduğunu iddia eder: Kesinleyiciler (assertives), yönelticiler (directives), yükleyiciler (commisives), bildirgeler (declarations), dışavurucular (expressives).

2.3 Söz-Dünya/Dışdünya İlişkisi ve Edimsöz Edimi Sınıflandırması:

Searle yukarıda yaptığı sınıflandırma ile söz ve dünya/dışdünya arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışır. Searle'ün bu sınıflandırmasından yola çıkılarak, söz ve dünya/dışdünya arasındaki ilişki/uyum, söz edimleri hesaba katılarak şu şekilde belirlenebilir:

1. Sözün dünyaya uyması. Kesinleyiciler bu grupta yer alır.
2. Dünyanın söze uyması. Yükleyiciler ve yönelticiler bu tür uyum için kullanılır.
3. Çift yönlü uyum. Bildirgeler bu karşılıklı ilişki/uyum için en uygun olan edimsöz edimleridir.
4. Sıfır uyum. Dışavurucular bu sınıf içinde değerlendirilirler.

Searle'ün yapmış olduğu edimsöz edimi sınıflandırması, Austin'in yapmış olduğu sınıflandırmadan farklıdır.

Austin

1. Hüküm-belirticiler (verdictives)
2. Erk-belirticiler (exercites)
3. Sorumluluk-yükleyiciler (commissives)
4. Davranış-belirticiler (behabitives)
5. Serimleyiciler (expositives)

Searle

1. Kesinleyiciler (assertives)
2. Yönelticiler (directives)
3. Yükleyiciler (commissives)
4. Bildirgeler (declarations)
5. Dışavurucular (expressives)

1. Searle'e göre kesinleyiciler edimsöz fiilleri, sözün dünyaya uydurulduğu eylemleridir. İddia etmek (iddiada bulunmak), bildirimde bulunmak, inkâr etmek, öngöründe bulunmak gibi fiiller bu sınıfa girer.

2. Yükleyciler ise dünyanın söze uydurulması anlamında kullanılırlar. Söz vermek, tehdit etmek²¹, kabul etmek, bahse girmek en tipik örneklerindendir.

3. Searle yönelticileri de dünyanın söze uydurulması bağlamında ele alır. En tipik örnekleri arasında soru sormak (birisinden bir şey yapmasını istemek), emir vermek, izin vermek sayılabilir.

4. Bildirgeler Searle'e göre çift yönlü uyum ilişkileri içinde yer alır. Bildirgelerin çift yönlü —sözün dünyaya/dünyanın söze uydurulması— doğrultu içinde yer almasının nedeni, bu edimsöz edimi sınıflandırması, cümleyi sözceleyen kişi ve o sözceyi dinleyen kişilerin dil-dışı bir kurumun dışında yer almalarıdır. Başka bir deyişle, bir kişinin diğer kişiyi işten kovabilmesi için, sözceleyen kişinin kovma eylemini gerçekleştirecek konumda olması, dinleyen kişinin de dil-dışı kurum ilişkisi içinde bu kovulma eylemi sonucunda işine son verildiğini anlaması gerekmektedir. Bu sınıflamada kullanılacak örnekler ise istifa etmek, aforoz etmek şeklinde belirlenebilir.

5. Dışavurucular, sözceleyen kişinin içinde bulunduğu ruhsal durumun dışavurulmasıdır. Bu noktada özür dilemek, teşekkür etmek, tebrik etmek gibi örnekler kullanılır.

Austin'in bir önceki bölümde ele alınan çalışmasında belirlemiş olduğu edimsöz gücü sınıfları için toplam 188 adet edimsel fiil belirlediği söylenmiştir.

²¹ Bu eylem diğer yükleyici eylemlerden ayrılabilir, çünkü tehdit etme eylemi gerçekleştirildiğinde bunu sadece söz edimi kullanarak değil, aynı zamanda mimik ve jestlerle de yapabiliriz. Köpeğin havlaması bir tehdit olabilir, ya da gök gürlemesi bir tehdit olarak algılanabilir.

Searle, Vanderveken ile birlikte hazırladığı *Foundations of Illocutionary Logic* adlı eserde yaptığı edimsöz sınıflandırması için toplam 107 adet fiil belirtmiştir.²²

Searle'e göre etkisöz edimi sözcelenen sözediminin dinleyen kişi tarafından nasıl anlaşıldığı meselesidir; ama edimsöz edimi daha çok bir mesajın iletilmesidir. Ona göre eğer kendi dil kuramı doğruysa yeni bir söz edimi kuramı icat edilemez. Wittgenstein'in dediği gibi "yeni bir dil oyunu keşfet" gibi bir şey söz konusu olamaz. Bu nedenle, Searle'ün öğrencilerine "Tamam eve gidin ve yarın bana yeni bir dil oyunu getirin " demesi böyle bir şeyin olanaksızlığını göstermesi açısından önemlidir. Searle'e göre en önemli nokta iletişimin aslında bir anlam alışverişi/değiş tokuşu olmasıdır.²³

2.4 Searle'ün Söz Edimleri Kuramının Değerlendirilmesi ve Searle'ün

Dışdünya/Dünya Betimlemesi:

Searle Austin'in söz edimleri kuramına önemli katkıda bulunmuştur. Searle Austin'in yapmış olduğu sınıflandırmayı ileriye götürmüş ve söz edimleri kuramı içinde sözcelem, anlam ve edimi birleştirmeye çalışmıştır.

Söz Edimleri adlı kitabının ikinci bölümünde söz edimlerinin çözümlemesini yapmakta ve kurallar, anlam ve olgular üzerinde durmaktadır. Bu kavramlar Searle'ün düşüncelerindeki gelişimin de temelini oluşturmaktadır. Searle'ün

²² Bkz Searle & Vanderveken. (2009). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press, s. 179-216.

²³ Interview With John Searle By Julian Moore (<http://socrates.berkeley.edu/~jsearle/articles.html>) (10.05.2010)

kitabının temel varsayımı Şu Şekilde ifade edilebilir: Söz edimleri belli kurallarla uyumlu ifadelerle yerine getirilen edimlerdir. Söz edimlerinin kullanımının, Reid'e gönderme yaparsak, küçük bir sivil toplum yaratmakla eşdeğer olduğu ileri sürülebilir. Kurumsal olguların varolmasının nedeni, insanların dünyayı ve diğerlerini anlamada belli bilişsel yolları kuramsal bağlam içinde kullanmalarıdır. Bu bağlamda kullanılan araç dil ve onun söz edimleri kuramı çerçevesindeki sınıflandırmasıdır. Söz edimleri kuramının hukuk ve etik ile olan ilişkisi de bu noktada başlamaktadır.

Searle'ün son yıllarda özellikle niyetlilik, zihin ve bilinç üstüne yaptığı çalışmaların temelinde söz edimleri kuramı yatmaktadır. Günümüzde çözüm bekleyen felsefe sorularından “ödev nedir?” sorusu ya da kişinin özgürce (gönüllü ve ussal olarak) eylemesinin ne olduğu/ne olabileceği sorularının yanıtı dille verilebilir; ama bu yeterli değildir. Bu nedenle Searle dil dışında beyin, zihin gibi konular üstüne yoğunlaşmaktadır.

Searle'ün söz edimleri kuramı incelenirken, onun söz ile dünya arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalıştığı söylenmişti. Ona göre dört çeşit uyum söz konusudur:

1. Sözün dünyaya uyması,
2. Dünyanın söze uyması,
3. Çift yönlü uyum,
4. Sıfır uyum.

Dil kavramsal düşüncelerin ifade edilmesi ve iletilmesi için benzersiz bir ortamdır. Kavramlar ya da kavramsal düşünceler insanın dünyayı algılamasında, betimlemesinde, başka bir deyişle dünya ile olan ilişkisini kurmada önemli bir rol oynar.

Austin'in edimsöz olarak tanımladığı söz verme, emir verme, bildirme gibi edimler sözel olarak sözcelenir. Ancak diğer yandan inanç, arzu, niyet, bilgi, pişmanlık, üzüntü, neşe gibi kavramlar Descartes'ın deyişle ruhun tutkularıdır. Russell'a göre ise önermesel davranış ve tutumlardır —daha çok zihinsel durumlardır. Bu bağlamda düşünme edimlerinin tersine bu tutumlar bilinçli olabileceği gibi bilinçsiz de olabilir. Searle buna karşı çıkmaktadır. Searle'e göre kitap yazmak bir eylemdir. Kafadan matematik problemi çözmek ise zihinsel bir eylemdir; ama inanma, ümit etme ya da korkma zihinsel eylemler değildir. “Şu an ne yapıyorsun?” sorusuna “yağmur yağacağına inanıyorum” veya “umarım vergiler azaltılacak” ya da “faiz oranlarında düşme olacağından korkuyorum” şeklinde yanıt veremezsiniz. Bunlar zihinsel eylem değil, olsa olsa zihinsel durumlardır.

Searle çalışmalarında ortaya koyduğu edimsöz edimi sınıflandırmasıyla:

- (1) kesinleyicilerin dünyadaki şeylerin yansıtılması/temsili edilmesi durumunu belirlediğini,
- (2) yükleyicilerin ise dünyada gelecekte gerçekleştireceği bir edimin yerine getirilmesini sağladığını,

- (3) yöneticilerin karşısındakini dünyada gerçekleştireceği bir edimi yapmasını gerçekleştirdiğini,
- (4) bildiregelerin “yapıyoruz” diyerek bir eylemi/edimi yapma görevini üstlendiğini,
- (5) dışavurucularla da dünyada varolan olguların ifade edilebileceğini ileri sürmektedir.

Bu bağlamda söz ile dünya arasındaki ilişki şöyle kurulmaktadır:

- 1- Sözün dünyaya uyması:** Bu durumda, edimsöz ediminin önermesel içeriğinin dünyada varolan bir olguya karşılık gelmesi gerekmektedir. Kesinleyiciler doğru olduklarında söz-dünya ilişkisi kurulmuştur ve temsil ettikleri olgu-dünya var ise kesinleyiciler doğrudur.
- 2- Dünyanın söze uydurulması:** Burada ise dünya edimsöz ediminin önermesel içeriğine dönüştürülür. Yükleyiciler ve yöneticiler kullanılarak konuşan ve dinleyen önermesel içeriğin doğru olması görevini üstlenmektedirler. Bu bağlamda söz verme, yemin etme gibi edimler konuşan kişinin gelecekte gerçekleştireceği eylemlerdir. Söz verme edimi ancak ve ancak verilen söz tutulduğunda gerçekleşmiş doğru bir edim olur. Bu nedenle yükleyici ve yönetici sınıflandırma içinde yer alan edimlerin sadece ve sadece yapılma niyetiyle kullanıldığında doğru ve uyumlu olur. Başka bir deyişle, verilen söz tutulmalı, emir yerine getirilmeli, girilen bahsin gerekleri yerine getirilmelidir.

- 3- Çift yönlü uyum:** Konuşan kişi sadece bir şeyi söyleyerek yerine getirme amacını gütmektedir. “İstifa ediyorum” diyen kişi sadece bu cümleyle önemli bir edimi yerine getirmektedir. Başarıyla yerine getirildiği takdirde dünya-söz, söz-dünya ilişkisi kurulmuş olur.
- 4- Sıfır uyum:** Dışavurucu sınıflandırmada yer alan edimlerin kullanıldığı durumlarda gerçekleşen bu ilişki şeklinde, böyle bir edimi yerine getiren özne herhangi bir ilişki kurmak niyetinde olmadığını/istemediğini ifade etmeye çalışmaktadır. Zihinsel bir durumu yansıtan dışavurucu edimlerde (özür dilemek, teşekkür etmek, tebrik etmek v.d) kişi sadece üzüntüsünü, pişmanlığını, neşesini ifade etmekte, dolayısıyla başarı ya da başarısızlığın söz-dünya ilişkisi/uyumu içinde rol oynaması söz konusu olmamaktadır. Bu tip edimler başarılı/başarısız olma yerine uygun/uygun değildir şeklinde ifade edilirler. Uygun olan ya da olmayan hislerin, duyguların ifadesinden başka bir şey değildir.

Searle’ün söz edimleri üstüne yapmış olduğu çalışmalar ve onun daha sonraki yıllarda geliştirdiği zihin, niyetlilik, bilinç düşüncelerinden yola çıkarak, onun zihin ve dile evrimsel bir yaklaşım gösterdiği iddia edilebilir. Niyetlilik kavramı ele alındığında, bebeklerin ilkel bir niyet biçimine sahip olduğu ve acıktıklarında, susadıklarında ya da bir yerleri acıdığına kendilerini ağlayarak ifade ettikleri söylenebilir. İnsanların niyetlerini ifade etmeleri dile bağlı olarak gelişir. Dil gelişimine bağlı olarak zihinsel yetilerin artmasıyla, insanlar deneyimledikleri dünyayı yapılandırır ve akıl yürütürler. Bir bakıma, insanoğlunun zihinsel evrimi dil ve zihin arasındaki karşılıklı etkileşimin bir sonucudur. Bu bağlamda, dil ve zihnin

evrimsel gelişimi kişinin dñnya ile var olan ilişkilerini dñzenler; bu da onun bilgiye ulaşmasında ve elde ettiği bilgiyi yine dille paylaşmasında önemli bir rol oynar.

III. BÖLÜM:

SÖZ EDİMLERİ KURAMI-ETİK İLİŞKİSİ VE R. M. HARE

3.1 Hare ve Sözedimleri Kuramı:

Hare, etik ya da ahlak felsefesine en önemli katkının dil felsefesiyle yapıldığını ileri sürmekte, ama bu katkının ne olduğunun açık bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bu katkının nasıl olabileceğini yine Hare'in kendi sözlerinde bulabiliriz:

Hepsinin ötesinde/üstünde, dil felsefesi anlam kavramının çalışmasıyla ilgilenir —anlamı üstünde çalışılan kelimenin değişik anlamlarıyla ilgili. Ama ahlak kelimelerinin ve cümlelerinin anlamları, en azından bazı anlamlarda, anlam çıkarmanın mantığını belirlerler. Böylece ahlak kelimeleri ve cümlelerinin anlamlarının veya kişiler bir şey sözelediklerinde ne demek istediklerinin üzerine yapılan bir çalışma, bizim insanların ne söylediğinin mantıksal özelliklerini araştırmamıza/soruşturmamıza olanak tanımalıdır ve böylece söyledikleri şeyler ima edilenle kendiliğinden bir uyuma sahip olup olmadıkları ve genel olarak hangi iddiaların (akıl yürütme anlamında) iyi, hangilerinin iyi olmadığına karar vermemizi de sağlamalıdır. Ahlak diline uygulanan bir dil felsefesi bizim ahlaki düşünmemizin mantiki bir yapısını ortaya koymalıdır. Ahlaki düşünmemiz böyle bir yapının eksikliğinden dolayı iflas ettiği için, böyle bir çalışma küçük bir kazanç sayılmaz (Hare, 2004: s.1).

Hare'e göre, onun bu görüşüne temelde iki itiraz olabilir. Birinci itiraz, belli bir dille ilgili olgular ki buna insanların sözcükleri belli bir kültürde nasıl kullandıklarını da dâhil ederek, belirsiz nedenlere dayanan olgular olduğu şeklinde

ileri sürülebilir. Bu bağlamda, etikte arandığı düşünölen doğrulara ulaşmak için dilin yetersiz kalacağı ileri sürülebilir. İkinci itiraz ise, *“Ahlaki akıl yürütme sözcüklerle ilgili olan gerçeklerle değil, dünya hakkında olan ahlak olgularıyla/gerçekleriyle ilgili olmalıdır –dünyadaki ahlak değerlerinin varoluşu ile ilgili olan gerçekler. Sözcük/kelime çalışması asla böyle bir şeyi sağlayamaz”* (Hare, 2004: s.3).

Hare’e göre ikinci itiraz birinci itiraz ile yakından ilgilidir. Ona göre ilk itirazın yanıtı mantığın dil çözümlemesinden bağımsız olduğu yanılığında yatmaktadır, çünkü mantık aslında insanların söylemlerinde kullandıkları sözcüklerin bir çalışmasıdır/çözümlemesidir. İkinci itiraza verilen yanıt ise şu şekilde ifade edilebilir: etik tarafından çalışılan kavramlar biçimsel (formel) olduğu için, dünyada ahlak olgularına da yer yoktur, dolayısıyla ahlaki akıl yürütmeye yönelik kuramlar da geliştirmeye gerek yoktur. Bizim akıl yürütmemizi kısıtlayan zorunluluklar da biçimsel zorunluluklardır. Artık yapılması gereken, biçimsel özelliklerin nasıl ortaya konulabileceğinin sorgulanmasıdır. Bunun da ilk adımı dilin bir bütün olarak dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde incelenmesinden geçmektedir –ki bunun en açık şekilde ortaya konulduğu kuram da söz edimleri kuramıdır.

Hare, farklı söz edimlerini birbirinden ayırabilmek için öncelikle yapılması gerekenin cümlelerin eklememelerinin²⁴ (articulation) gerektiğini düşünmektedir. Bunun da temel nedeni, tam bir söz edimi için gerekli olan işlevleri yerine getiren cümlelerin özelliklerinin ayrıştırılması olduğu şekilde ifade edilebilir. Böylece cümlelerin hangi özelliklerinin belli bir söz edimine ait olduğunu görebiliriz. Yapılması gereken diğer önemli iş ise, Hare’e göre, söz edimlerinin farklı

²⁴ Eklememe (articulation): Sesleme örğenleri aracılığıyla sesleri oluşturup çıkarma (Vardar, 2002: s. 90).

biçimlerinin açık bir şekilde anlaşılmasıdır. Bu noktada cins (genera), tür (species) ve alttür (subspecies) belirlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu çalışma Hare'in öncelikli hedeflerinden değildir.

Hare için yapılması gereken daha önemli şeyler vardır. Hare ahlak yargılarının, belki de bildirimlerin ve buyrukların ortak özelliklerini taşıyabileceklerini ve bütün bunların da konuşma ve dil çalışmalarıyla araştırılıp, sorgulanabileceğini ileri sürmektedir. Ona göre, bu noktada yapılabilecek en iyi belirleme Austin'in 'edimsöz gücü' kavramının ne şekilde kullanılması gerektiğinin anlaşılmasıdır.

Austin edimsöz gücü terimini bir söz edimini diğerinden ayıran özelliğın ne olduğunu göstermek için kullanmıştır. Böylece 'Kapıyı kapayacaksın' bildirimi 'Kapıyı kapat!' emir cümlesinden farklı bir edimsöz gücüne sahiptir (Hare, 2004: s.8).

Hare, birçok düşünürün Austin'in bu ayrımını farklı şekilde yorumladığını düşünmektedir. Aslında, Hare de farklı bir yorum getirmektedir. Austin'in örneğinden yola çıkarak, 'Kapıyı aç!' ve 'Pencereyi kapat!' gibi iki emir cümlesini ele almış; bu iki emir cümlesinin iki farklı emir olmalarından dolayı ayrı edimsöz gücüne sahip olup olmadıklarını sorgulamaya girişmiştir. Hare'e göre bu iki emir cümlesinin aynı tip edimsöz gücü özelliğine sahip olmalarına rağmen, iki farklı edimsöz gücü olan ifadelerdir, çünkü bu cümlelerin içerikleri farklıdır. Bu bağlamda, Hare'e göre yapılması gereken başka bir belirleme söz konusudur. Bu bağlamda, söz edimlerinin en az dört işlevinin olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hare bu belirlemeyi şu şekilde ifade eder:

1. Kip göstergesi (tropic)
2. İçerik göstergesi (phrastics)
3. Tamlık göstergesi (clistic)
4. Kabul etme/onaylama göstergesi (neustic)

Hare'e göre kip göstergesi (sign of mood) *tropic* olarak adlandırılmalıdır. Bunu da Latince'den yola çıkarak git (i) ve gideceksin (ibis) örnekleriyle açıklar. Bu ifadelerin farklı mantıksal çıkarımları vardır; ikincisinden burayı terk edeceksin anlamı çıkartılırken, ilkinden böyle bir anlam çıkartılamaz. Söz edimlerinin içeriğini ayırabilmek için de *phrastics* terimini kullanır; 'Kapıyı aç!', 'Pencereyi kapat!' gibi emir cümleleri aynı *tropic*'e sahipken, farklı *phrastics*'lerden oluşurlar. Geriye kalan iki işlev ise, Hare'in dil felsefesinin etiğe olan katkısı konusunda tartışılmasını pek gerekli görmediği, tamlık göstergesi *clistic* ve kabul etme/onaylama göstergesi olarak adlandırdığı *neustic* terimidir. Bu göstergeler aslında tartışmalı göstergelerdir, başka bir deyişle, Hare *tropic* ve *neustic* arasındaki ayrımın iyi yapılması gerektiğini ileri sürmektedir, çünkü kişi kip-gösterge kullanarak buyrum tümcesinden söz edebilir, ya da mimiklerini kullanarak —örneğin sahnede— herhangi bir bildirimde bulunmadan veya buyrum tümcesi kurmadan bir buyruk verebilir. Bu noktada sorulması gereken soru şudur: Hare'in kullandığı kip mantıksal mı, yoksa dilbilgisel bir terim midir? Hare'e göre her iki durum da olanaklıdır. Bu noktada, yüzeysel dilbilgisi (surface grammar)²⁵ ve derin dilbilgisi (deep grammar)²⁶ arasındaki farkın da iyi anlaşılması gerekmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında dilbilgisi, mantık ve metafizik birlikte

²⁵ Yüzeysel dilbilgisi: Bir cümlenin anlambilimsel olarak üretilmiş ve son şeklini almış halidir. Bu cümleler doğrudan kulağa ve göze hitap ederler Demirci, Kerim, "What Do We Understand From The Terms Deep Structure And Surface Structure?" *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Volume 5/4 Fall, 2010, (pp. 291-304).

²⁶ Derin dilbilgisi: Bir cümlenin soyut olarak anlambilimsel boyutunu temsil eder Demirci, Kerim, "What Do We Understand From The Terms Deep Structure And Surface Structure?" *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Volume 5/4 Fall, 2010, (pp. 291-304).

gelişme göstermişlerdir, bu nedenle de aralarında ayırım yapmak zaman zaman güç olmaktadır. Benzer şekilde “derin dilbilgisi” ve “mantık” arasındaki bağlar da birbirine çok yakındır. “Mantık” ve “yüzeysel dilbilgisi” arasındaki ayırım insanların bir bütün olarak dilbilgisi ve mantık arasında bir fark varmış gibi düşünmelerine neden olmaktadır.

Asıl tartışılması gereken nokta, yukarıda söz edilen ayırlardan çok, ahlak yargılarının dil anatomisi içinde nasıl bir yer aldığıdır. Hare bu bağlamda, kendisinin tanımlayıcı ve buyurucu olarak adlandırdığı söz edimlerinin iki cinsinin (genera) arasındaki ayırımın belirlenmesi gerektiğini söyler. Hare sıradan tüm bildirimlerin tanımlayıcı grupta yer aldığını ileri sürmektedir; buyruk/emir olarak ifade edilen tüm söz edimleri ise buyurucu grubuna aittirler. Hare’in bu noktada asıl belirlemek istediği şey, ahlak yargılarının (özellikle olması gereken -ought- ile ifade edilenler) tanımlayıcı (descriptive) mı yoksa buyurucu (prescriptive) söz edimleri olup olmadığıdır. Bu bağlamda, olması gereken (ought) yargıların buyurucu sözedimleri olarak kullanılmalrı olanaklıdır; ancak ahlak yargılarını sıradan buyrum tümceleriyle karıştırmamak gerekmektedir. Aslında saptayıcı sözedimleriyle birlikte çok önemli bir özelliği paylaşırlar: *“Bunu yapmalıyım dediğim şeyle ilgili bir edimden dolayı söylemek zorundayım. Bu olması gerekenin tüm kullanımlarıyla ilgilidir”* (Hare, 2004: s.11). Hare bir yandan da bunun böyle olmak zorunda olmadığını söylemektedir:

Eğer bir eğitim çavuşu, acemi bir askerin itaat edip etmeyeceğini görmek isterse, ona sağa dön diye bir komut verebilir ve sola dön demekten farklı hiçbir nedeni de olmayabilir. Ama –malı (ought) ile farklı bir durumdur. Hakla/etikle ilgili olmayan bir örneği de ele alalım: farz edin ki sıradan bir eğitim yerine taktik bir talim yapıyorlar ve eğitmen şöyle söylüyor

“Sağdan hücum etmelisin: sol yerine neden sağdan hücum etme durumu için de bir neden olmamalı.” (Hare, 2004: s.11-12)

Hare’e göre olması gereken (ought) hangi biçimde ele alınırsa alınsın, “-malı/-meli” yargılar (ahlak, estetik, teknik) evrenseldir. Hare bu noktada –malı/meli sözcüğünün yasal ifadelerde kullanılamayacağını söyler. Çünkü ona göre, birinin belli bazı yasal yükümlülüklerini varsa “yapmalısın” şeklinde ifade edemeyiz; çünkü –malı yargıları (ought-judgements) evrenselken, tek tek durumlarda yasal yargılar evrensel değildir. Hare bunu şöyle ifade eder:

Bir kişinin kendi kız kardeşiyle evlenmesi yasal değildir, örtük olarak ‘İngiltere’de (örneğin) bir kişinin kendi kız kardeşiyle evlenmesi yasal değildir.’ demektir. Ama İngiltere burada tekil bir terimdir, bu önermenin evrensel olmasını engeller... Böylece böyle bir bildirimde –malı/meli kullanmak mümkün değildir. (Hare, 2003: s.36)

Ancak ‘bir kişi kendi kız kardeşiyle evlenmemelidir’ ahlak yargısı evrenseldir, burada belli bir yasal sisteme gönderme yapılma zorunluluğu yoktur. Hare’e göre –malı/meli yargılarının sıradan emirlerden ayrılması evrensel olma durumu göz önüne alındığında, her zaman olduğundan daha çok gereklidir.

Ahlak yargılarının dilin anatomisi içinde aldıkları yeri göstermeden önce, Austin tarafından yapılan çok önemli bir ayırmadan söz edilmesi gerekmektedir. Austin’in yapmış olduğu edimsöz ile etkisöz ayrımı (yaparken/ederken ayrımı ile yaparak/ederek ayrımı), birçok düşünür tarafından işin kolayına kaçılarak sadece, özellikle de emirler düşünüldüğünde, kullanım öne çıkarılmış ve etkisöz edimine ulaşıldığı düşünülmüştür. Başka bir deyişle tek bir dil oyunu ya da söz edimi olduğu

düşüncesi —ki burada sözü edilen saptayıcılarıdır— yaygın bir durum olmuştur. Bu düşünceyi savunanlar Aristoteles’in *Yorum Üstüne* adlı eserini kendilerine destek olarak kullanırlar:

Her tümce, doğal araç olarak değil, dediğimiz gibi, uylaşımsal bir söz olarak anlamlıdır. Ancak hepsi değil, yalnızca doğruluk ya da yanlışlık taşıyanlar bildirel olur. Hepsinde doğruluk ya da yanlışlık bulunmaz, örneğin dilek de bir tümcedir ama, ne doğru ne yanlış. (Aristoteles, 2002: 17a)

Hare, bu bağlamda, söz edimleri kuramından yola çıkarak “*eğer hangi söz edimlerinin hangisiyle tutarsızlık gösterdiğini söyleyebilmeyi bilseydik, bu söz edimleri için bir mantık inşa edebilirdik*” der (Hare, 2004: s.13). Çünkü Hare’e göre emir cümleleri bu tutarsızlığa bir örnektir (Kapıyı kapat! ve Kapıyı kapatma! örneklerinde olduğu gibi). Bu durum bir anlamda edimsöz edimi ve etkisöz edimi arasında bir karışıklığa neden olmaktadır. Tam da bu noktada, Hare Austin’in görüşünden ayrılmaya başlar; çünkü Austin söz edimleri kuramını oluştururken sadece edimsöz ve etkisöz edimi arasında ayırım yapmamış, bir üçüncü söz edimi olan düzsöz edimi ayırımı üstünde de durmuştur. Hare’e göre Austin’in düştüğü yanlış, onun anlamlı bir şey söylemenin düzsöz ediminin söylenmesiyle başladığı düşüncesidir. Çünkü Hare kip-göstergenin anlamın bir parçası olduğunu ve kişinin söylemek istediği şeyi anlayabilmek için, o söz ediminde hangi kipi kullandığını bilmek gerektiğini iddia eder. ‘Git!’ (Go) ve ‘Gideceksin!’ (You are going to go) emir cümleleri farklı anlamlara sahiptir. Bu bağlamda kipin²⁷ ne olduğu önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Hare’e göre ancak bu şekilde edimsöz gücüne

²⁷ Eylemin belirttiği oluş karşısında konuşucunun tutumunu, bir başka deyişle, salt bildirmeye mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu, istek, dilek, koşul, gereklilik, buyrum mu anlattığını gösteren eylem biçimlerinin özelliği (Vardar, 2002: s. 135).

ulaşılabilir. Hare'in asıl yapmak/göstermek istediği Şey, düzsöz edimi ve edimsöz ediminin, etkisöz ediminden tamamen farklı bir yerde durduklarıdır. Hare'e göre etkisöz edimlerinin tam anlamıyla mantık içermesi beklenemez; çünkü sözcüklerin mantığı, kurallarla ya da sözcüklerin kullanımıyla belirlenmektedir. Oysa etkisöz edimleri için böyle bir uyulaşım söz konusu değildir. Hare bunu Şöyle ifade eder:

Birisine buzun ince olduğunu söylemek o kişiye buzun üzerinde yürümekten uzaklaştırmanın bir yolu olabilir; ama bu kişi soğuk sudan korkmayan gözü pek birisiyse, o kişinin buzun üzerinde yürümesine neden olmanın bir yolu da olabilir. Eğer kişi, bize güvenen normal biriyse, bu o kişinin buzun ince olduğuna inandırılmasının bir yolu olabilir, eğer kişi bize güvenmeyen ya da muhalefet eden bir kişiliğe sahip biriyse, kişinin bize inanmamasının bir yolu olabilir. Bu emir cümleleri için de aynıdır. Bize güvenen bir çocuğa 'Buzun üstünde yürü!' dediğimizde muhtemelen bunu yapacaktır, ama aynı cümleyi isyankâr ya da bize güvenmeyen bir çocuğa söylediğimizde, çocuk tam tersini yapabilir (Hare, 2004: s.15).

Hare bütün bu iddialardan ve saptamalarından yola çıkarak, söz edimleri-etik ilişkisini betimlemek üzere Şöyle der: "*Ahlak yargıları, kuralkoyucudurlar (prescriptive) ve böylece bir dereceye kadar emirlere benzerler*" (Hare, 2004: s.16). Hare'e göre emir cümleleri mantık kurallarına uymak zorundadırlar, bu nedenle de ahlak yargılarının bazı özellikleri (emirler ile) paylaşmaları ahlaki akıl yürütmeye bir engel değildir. Başka bir deyişe, usçuların tanımlayıcı olmayan (non-descriptivist) kuramlara, ahlaki yargıların bildirim olmadığı takdirde, Austin'in deyişiyle 'saptayıcı' (constative), akılcı olamayacakları şeklinde karşi çıkmaları, usçuların gözden kaçırdıkları bir durumdur. Hare'e göre ahlak yargıları belli anlamlarda doğru ya da yanlış olabilirler, kaldı ki böyle olmasalar bile (doğru ya da yanlış) akla uygun olmadıkları da iddia edilemez.

3.2 Hare'de Anlam ve Söz Edimleri Kuramı:

Anlam felsefe tarihinde hemen tüm düşünürlerin üzerinde çalıştığı, çeşitli yaklaşımlarla açıklamaya çalıştığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlam üstüne düşünen hemen herkes kendince bir tanım yapabilir. En basit şekilde ele alındığında anlam; ağızımızdan çıkan çeşitli seslerin, konuştuğumuz dile özgü kurallarla bir araya gelerek, belirli bir nesne ya da şeyin içerdiği anlamlar haline gelmesidir. Genel olarak, dilin iletişim kurmak amacıyla, dünyadaki şeyler, insanlar, insanlar arasındaki ilişkiler, olaylar, kısaca dünyada olup biten her şey üstüne kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak bu noktada iletişimde bulunmak, ya da çoğunluğun kabul ettiği gibi kendini ifade etme yeterli bir yaklaşım mıdır? Çünkü söz ve dünya arasındaki ilişki anlamında bir kelimeyi ele aldığımızda o kelimenin (sözcüğün) ifade ettiği anlam farklıdır. Örneğin, ev sözcüğü, sadece bir barınak mıdır? Ev somut bir nesnedir. Ama hemen herkesin kafasındaki ev imi, kavramı veya düşüncesi farklıdır. Başka bir deyişle, ev kelimesi sözcelendiğinde herkes için aynı anlamı ifade etmesi beklenemez.

Anlam üzerine düşünüldüğünde anlıkla doğrudan bir ilişkisi olduğu düşünülebilir -ki Arda Denkel *Anlam ve Nedensellik* adlı eserinde şöyle der:

İnsan anlam üzerine düşünmeye başlar başlamaz, bunun anlığımızı(zihnimizi) doğrudan ilgilendiren bir yönü olduğunu sezinliyor. Eğer zihinler olmasaydı, denebilir, anlamlar da olmazdı... Benim inancım, anlığın beyin gibi karmaşık bir fizyolojik yapı üzerinde temellendiği ve ona bağımlı olduğu. (Denkel, 1996: s.10)

Bu çalışmanın asıl hedefi bir anlam çözümlemesi yapmaktan çok, söz edimleri kuramının anlama nasıl bir bakış getirdiği, bu noktadan yola çıkarak da

anlam-söz edimleri ilişkisini görmek ve bu ilişkiyi ayrıntılı bir şekilde irdeleyen Hare'in bakışıyla söz edimleri – etik ilişkisine bir açılım kazandırmak şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla “Anlam Nedir?” şeklinde bir soruya yanıt aranmayacaktır. Zaten böyle bir soru sorulabilir mi, konusu da tartışmalı bir noktadır. Denkel bu tartışmayı şu sözleriyle açıklar: “*anlama ilişkin bir araştırmanın “Anlam nedir?” sorusunun yol açabileceği kimi yanılsama ve aldanmalara karşı bir uyarı ile başlatılması, yüzyılımızın ortalarında büyük bir çoğunluğun uyduğu bir gelenek olmuştur.*” (Denkel, 1996: s.21)

Hare anlamın ne olduğunu ve sözcüklerin anlamlarının söz edimleri kuramıyla açıklanabileceğini düşünmektedir. Bu noktada en önemli dayanak noktalarından bir tanesini Searle’ün *Söz Edimleri* adlı kitabında bulabiliriz:

...ilkece, tümcelerin anlamıyla ilgili bir soruşturma, söz edimleriyle ilgili bir soruşturmadan ayrı değildir. Daha doğru bir deyişle, bu ikisi aynı soruşturmadır. Her anlamlı tümce, anlamın bir sonucu olarak belirli bir söz ediminde (ya da bir dizi söz ediminde) bulunmak için kullanılabilirdiğine, her olanaklı söz ediminin de ilkece, (sözcelem bağlamının uygun olması koşuluyla) bir tümce ya da bir dizi tümceyle tam olarak dile getirilmesi mümkün olduğuna göre, tümcelerin anlamıyla ilgili soruşturma ile söz edimleriyle ilgili soruşturma birbirinden bağımsız iki ayrı soruşturma değil, iki farklı bakış açısıyla yapılan tek bir soruşturmadır (Searle, 2000: s.85–86).

Hare *Söz Edimleri* kitabının, Searle’ün anlam kuramı üzerine önemli bir çalışma olduğunu söyler, özellikle Searle’ün “söz verme” edimi ile “iyi”²⁸ kavramı hakkında ileri sürdüğü görüşler Hare’in de savunduğu görüşlerle benzeşmektedir. Söz edimleri kuramına göre anlam üzerine şunlar söylenebilir: Sözcüklerin anlamları

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. *Söz Edimleri* 2. kısım 6. bölüm.

uygun bir tümce ile uygun yer ve koşullarda söylendiğinde açıklanabilir. Bu bağlamda sözcelem belli bir edimgücüne sahip olur. Bir başka deyişle, tümceler edimsöz-edimi gücüne sahiptirler. Searle'ün “Yarın sana 5 dolar vermeye söz veririm” örneği uygun koşullarda söylendiğinde “söz verme” edimi edimsöz gücüne sahip olan ve tüm tümceyi anlamlandıran bir edim haline gelir.

Hare söz edimleri kuramının anlama yaptığı katkının iki temel noktada eleştirildiğini söyler (Hare, 1970: s.3-24): (1) edimsöz gücü anlamdan farklı bir şeydir, bu nedenle sözcelemin edimsöz gücü sözcelemin kullanıldığı bir cümlede anlamla ilgili bir şey ifade edemez, (2) sözcelemlerin edimsöz gücü verilerek bazı kelimelerin anlamı açıklanabilir, ya da kısmen açıklanabilir, ancak bu durum söz verme ediminde geçerliken “iyi” gibi kavramların açıklanabilmesi için yeterli değildir. Bu bağlamda eleştiri getirenlerin en büyük savları şu şekilde özetlenebilir: Tartışmalı sözcükler (iyi gibi) sadece, olumlu, ulamsal ve kip tümcelerinde değil, aynı zamanda olumsuz, soru ve yan cümlelerde de kullanılabilirler. Bu bağlamda, olumlu bir düz cümlede kullanılan söz edimi diğer tüm bağlamlarda da aynı anlamı vermelidir. “Bu iyi bir film değildir.” ya da “Bu iyi bir film midir?” tümcelerindeki “iyi”nin anlamı “Bu iyi bir filmdir” cümlesindeki “iyi” ile aynı anlamı taşımalıdır. Dolayısıyla bir kelimenin anlamı tüm sözdizimsel (syntactical) yapılarda aynı anlamı içermelidir.

Bu durumda “Sana yarın 5 dolar ödemeye söz veririm.” örneğinden yola çıkarak, “Yarın bana 5 dolar ödemeye söz verir misin?” ve “Sana yarın 5 dolar ödemeye söz vermem.” tümceleri nasıl açıklanabilir? Hare'e göre burada kaçınılması gereken bir tuzak vardır. “Söz verme” fiili her durumda bir söz verme

edimi değildir, bazı zamanlarda yerine getirilecek bir eyleme ilişkin bildirim ve öngörü anlamı taşır.

Hare başka bir örnek daha verir: “*Örneğin, bir kâğıda bir şey yazıyorsam ve bana ne yaptığımı sorarsan, şöyle söyleyebilirim; “Jones’a yarın 5 dolar ödemeye söz veriyorum”*” (Hare, 1970: s. 8). Bu cümlenin, Hare’e göre, söz edimleri tartışmasının dışında tutulması gerekmektedir; çünkü sadece karışıklığa yol açar. Bu bağlamda “Yarın bana 5 dolar ödemeye söz verir misin?” ile “Yarın bana 5 dolar ödemeye söz veriyor musun?” cümlelerinin aynı anlama geldiğini düşünmek de benzer bir karmaşaya neden olmaktadır. Çünkü ilk sorunun yanıtı “Evet, söz veririm” şeklinde, yani gerçek anlamda bir söz verme edimi iken ikincisinde “Evet, söz veriyorum” bir söz verme edimi değil, söz verme bildirimidir. Öyle ki, bazı durumlarda “söz veririm” söz vermek için değil söz verme bildirimini olarak kullanılırlar. Örneğin “Borcun olan parayı ödeyemezsen ne yaparsın?” şeklinde bir soruya verilebilecek yanıt “Yarın ödemeye söz veririm” şeklinde olur ki bu da farklı bir şekilde ele alınması gereken bir durumdur. Bu bağlamda, Hare’e göre “Söz verir misin?” sorusu sözü gerektiren, bir başka deyişle, “Söz veririm” ya da olumsuz kullanımıyla “Söz vermem” şeklinde bir yanıtı gerektiren bir sorudur. Searle bu noktada “*herhangi bir kelimenin anlamının çözümlenmesi dilbilgisel olarak farklı olan tüm cümlelerdeki anlamlarıyla uyumlu olmalıdır*” (Searle, 2000: s.202-208) diyerek yukarıda verilen örneğe uygun bir açıklama getirir. Hare de bu duruma şöyle yaklaşır. Ona göre anket ve çoktan seçmeli sınavlarda bu tip durumlarla karşılaşırız. Sorulan soru ya da önerme, bir davet, rica ya da emir olabilir. Bu nedenle de anketler genellikle şöyle başlar: “Uygun olanı işaretleyiniz”.

Örneğin;

Evliyim

Evli değilim

Bu şekilde başlayan bir anket sorusuyla karşılaşıldığında, ankete cevap verenden doğru olanını işaretlemesi beklenir, onun ne istediği ya da arzu ettiği şey değil. Söz verme söz edimi olumsuz cümleyi sözcelendiğinde yerine gelmez, ancak bir kez ulamsal düz cümle olan “söz veririm” edimi anlaşıldığında, olumsuz ve soru cümlesi de anlaşılmaktadır. Olumsuz cümlenin anlaşılması için şu örnekler de verilebilir: “Borcumu vergi döneminin sonundan önce ödemeye söz veririm” ya da “Borcumu vergi döneminin sonundan önce ödemeyeceğime söz veririm”. Hare’in deyişiyle bu örnekler iç ve dış değillemelerdir. Hare’e göre hemen tüm söz edimleri bu şekilde olumsuz olarak kullanılabilirler.

Hare’e göre soru ve olumsuz cümlelerde kullanılan kelimelerin anlamlarının söz edimleri kuramı bağlamında açıklanabilmeleri üzerine bir uzlaşım yoktur. Bütün bu basit tümcelerin kullanımı, ulamsal düz cümlelerin, karmaşık bir yapıya dönüşmeleri söz konusudur. Kabul edilmesi gereken nokta, “anlam” kuramı üstüne yapılan tüm tartışmalar hâlâ çok bakir bir alandır; bu nedenle de bu konu üzerinde yapılması gereken çok çalışma vardır.

Günümüzde ve gelecekte, “anlam verme” terimi üzerine özellikle bilişsel sinir bilimleri alanında önemli çalışmalar yapılmış/yapılmaktadır. Jean-Pierre Changeux şöyle der:

...pozitron kamerası, deneğin gözlemlediği el hareketinin anlamlı ya da anlamsız oluşuna göre farklı beyin etkileşim haritaları ortaya koyabilmektedir... izlenen strateji ne olursa olsun, anlam ve anlamsızlık görüntüleri arasında fark vardır. Anlam verme farkları, yönelim farkları, beyin görüntüleme teknikleriyle, gözlem konusu haline gelebilmektedir (Changeux ve Ricoeur, 2009: s.124).

Changeux ile diyaloga giren Ricoeur'un bu konudaki yaklaşımı çalışmamızın aslında ne kadar isabetli olduğu konusunda önemli bir göstergedir. Şöyle diyor Ricoeur:

Bugün biliyoruz ki, Genel Dilbilim Dersleri'nin ilk yayımlanışında, tartışmayı belirlemiş olan basımında, canlı söz (parole) ortamından fonetik ve leksikal yapıların harekete geçirilişiyle ilgili önemli bir bölüm çıkarılmıştı. Burada Benveniste devreye girip, söylemin birincil birimi olarak cümleyi koyar. İmdi, cümlede, bir kimse başka bir kimseye bir şey hakkında bir şey söyler. Öyleyse, kodlama dediğimiz şeyi bir söz edimi kuramıyla tanımlamak gerekir ki bu da dil pratiği alanına girer.²⁹

3.3 Hare'in Dil Felsefesi-Etik İlişisine Bakışı ve Etik Sınıflandırması:

Hare'e göre ahlak felsefesinin en temel işlevlerinden biri ahlak soruları üzerine daha iyi düşünmemize yardımcı olmak, bunu da ahlak/etik düşüncesinin ifade edildiği dilin mantıksal yapısı içinde yapmaktır. Dolayısıyla Hare ahlakın dilini

²⁹ Ricoeur'un Benveniste'in örneğinden yola çıkarak verdiği bu yanıt Changeux'nün şu görüşünden dolayıdır: *"Bir zihinsel tasarımın ya da zihinsel nesnenin bireyden bireye iletilmesi (paylaşılması) problemine gelince, bu en başta dil alanına, imleyen-implenen ilişkisine ait bir sorundur. Halen iletişimin (communication) bu çeşitli yönleri üstüne hararetli araştırmalar yürütülmektedir. Yaklaşımı nispeten kolay problemlerden biri, implenenin imleyen tarafından kodlanması konusudur. Saussure de zaten "dilsel im'de (signe) içerilen terimler, yani kavram ve akustik imge, beynimizde çağrışım aracılığıyla birbirine bağlanır," diye yazar. Şimdi top sinir bilimlerinin alanındadır"* (Changeux ve Ricoeur, 2009: s. 124–126).

nesne edinmiştir.³⁰ Bu bağlamda Hare dil felsefesinin etik/ahlak felsefesine önemli bir katkısının olduğunu savunmaktadır. Hare'in "ahlakın dili"ni nesne olarak ele almasının nedeni, ona göre mantık üzerine yapılan bir çalışma, kaçınılmaz olarak dilin bir çalışmasıdır, ancak şunu da itiraf etmektedir: "...ilk kitabımda (*Language of Morals*) etiği ahlakın dilinin mantıksal bir çalışmasıdır şeklinde tanımlayarak ihtiyatsız davrandım" (Hare, 2004: s. 38). Hare'e göre, gerçekten de gerek kendi savlarımızı, gerek karşı savlarımızı ya da etik/ahlakla ilgili herhangi kuramsal bir yaklaşımın ne dediğini anlayamıyorsak, bu durumda ortaya çıkan hiçbir soruya ussal yanıtlar verilmesi mümkün olmayacaktır. Başka bir deyişle, olgusal soruların yanıtlanabilmesi için başka soruların sorulması gerekmektedir. Bu sorular da sözcüklerin anlamları ile ilgilidir. Söz edimleri de anlamın bir çözümlemesi olarak ele alındığına göre, söz edimleriyle ilgili her çalışma bizi aynı zamanda etikle ilgili çalışmaya da yönlendirecektir. Diğer yandan, Hare, dil felsefesinin dilbilim felsefesi gibi anlaşılmasına da karşı çıkmaktadır; çünkü ona göre dil felsefesi, diğer felsefe disiplinleri gibi (hukuk, tarih v.d) felsefenin bir dalıdır ve bir dil felsefecisi akılcı ya da karşıtı bir görüşü savunan bir kişi olabilir. Diğer yandan, dilbilim felsefecisi ise, özellikle felsefi sorunlarına yol açan sözcüklerin anlamları üzerine çalışan bir düşünür olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Hare'in dilbilim felsefecisi ve dil felsefecisi arasında bir noktada durduğu öne sürülebilir. Örneğin, Hare, metafiziği üstesinden gelinmesi, ya da tamamen yok edilmesi gereken bir sorun olarak görmemektedir. Ona göre metafizik Aristoteles'ten beri saygın ve temel felsefe

³⁰ Abdullah Kaygı "Değerden Bağımsız Olmak mı; Değer Yargılarından Bağımsız Olmak mı?" başlıklı makalesinde "ahlakın dili"nin nesne edilmesi görüşünü şu şekilde eleştirmektedir: "Bu alanla ilgili araştırmadan sonra, sanki çıkarılan yeni bir sonuçmuş gibi, "iyi'nin bir değer-kelimesi olduğu" (Hare, 1952: s.184), "Seçmeyle ilgili bir düşünce olduğu" (Hare, 1952: s.105) ve "gereken'in iyi'nin özelliğini taşıdığı" (Hare, 1952: s.159), "iyinin seçilmesi gereken" (Hare, 1952: s. 184,186) anlamına geldiği sonuç diye dile getirilmektedir... iyinin seçilmesi gereken olduğunu söylemek, neyin seçilmesi gerektiğini ve seçilmesi gerekenin özelliğini söylemek değildir." (Kaygı, 2001: 187)

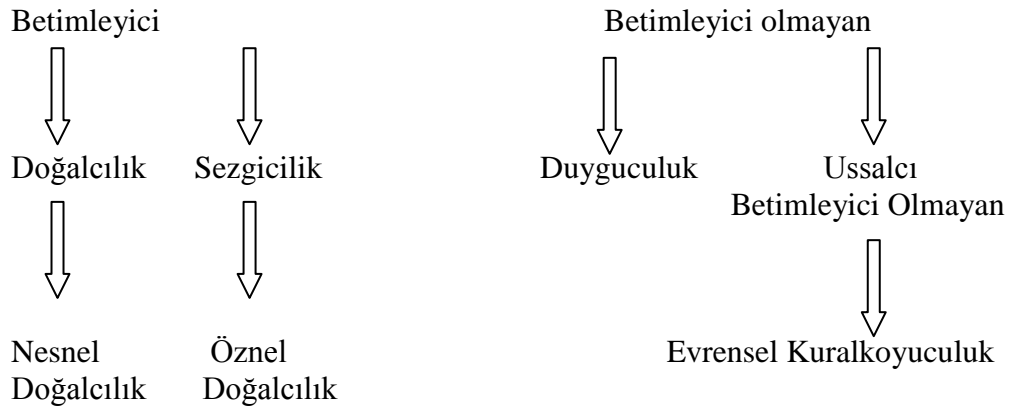
dallarından biridir. Hare ontolojik olarak adlandırılan sorunların sözcüklerin ayrıntılı ve dikkatli bir çalışmasıyla çözümlenebileceğini düşünmektedir ve ona göre böyle bir çalışma etik için de geçerlidir. Dolayısıyla, Hare'in metafiziğe karşı olmayan, ancak onun sahte ve teolojik etkinliklere alet edilmesini onaylamayan, dilbilim felsefesi ve dil felsefesi arasında orta bir noktada duran, etiği de bu bağlamda ele alan bir düşünür olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

Hare'e göre etik/ahlak sorunları hakkında tartışıyorsak, bir anlamda belli ahlak yargılarını kabul etmek ya da reddetmek durumundayızdır. Başka bir deyişle, ileri sürülen bir savın iyi bir sav olup olmadığı, belli bir yargının kabul edilip edilmeyeceği, ileri sürülen yargının ne olduğuna bağlıdır. Bu noktada aslında kullanılan sözcüklerin nasıl anlaşıldığı önemlidir; çünkü eğer sözcükler farklı bir anlama geliyorsa, bu durumda yargı da farklı bir anlama gelecektir. Ancak bu bizim sözcükleri istediğimiz gibi kullanmamıza bir engel teşkil etmez, ama ortaya konulan bir sorunun ifade edilmesinde kullanılan sözcükler farklı bir anlamda kullanılacaksa, artık asıl sorundan uzaklaşmış ve yeni bir savı ileri sürüyor oluruz. Hare bu bağlamda savını "*etik ahlakın dilinin mantıksal bir çalışmasıdır*" (Hare,2003: s. iii) şeklinde ifade etmektedir. Ahlak/etikle ilgili sorular ussal bir eylem olma durumundadır. Her ne kadar her yetişkin kişi ahlak sorularıyla ilgili olarak kendi özgür iradesi ile düşünme ve fikir ileri sürme hakkına sahip olsa da, aslında sorulan sorulardan çok verilen yanıtların ne olduğu öne çıktığı için, özgürleşmek yerine sorumluluğun daha da arttığı kaçınılmaz bir gerçektir. Bu da ahlak felsefesi ya da etikle ilgili tüm tartışmalarda karşımıza bir antinomi olarak çıkmaktadır. Bu nedenle, felsefeciler savundukları etik görüş çerçevesinde bir duruş sergileyerek, karşı

oldukları görüşü reddeden bir tutum göstermektedirler, bu da onların karşı oldukları yaklaşımın içindeki doğruları/gerçekleri gözden kaçırmalarına neden olmaktadır.

Hare hemen tüm etik kuramlarının yanlış ya da farklı yaklaşımları olabileceği gibi, doğrularının da olduğunu savunur; dolayısıyla iyi bir etik kuramı oluşturmak için, her kuramın içindeki doğru öğeleri bir araya getirmek, bir başka deyişle eklektik bir yöntem izlemek yararlı olabilir.

Hare'in etik kuramları sınıflandırması şu şekildedir:

(Hare, 2004: s. 42)

Hare yapmış olduğu bu sınıflandırmaya göre, etik bir kuramın yeterli olabilmesi için bazı koşullar gerektiğini söylemektedir. Bu koşulların başlıcaları da; tarafsızlık (neutrality), uygulanabilirlik (practicality), mantıklılık (logicality), tartışabilirlik (arguability) ve uzlaştırmacılık (conciliation) olarak sıralanabilir. Bu nedenle, yukarıda söylenen, tüm etik kuramların içindeki doğru noktaları yakalayan eklektik bir yöntem kurmaya çalışmak yaklaşımı, üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hare etik kuramların sınıflandırmasını (taxonomy) cins ve farkı ile ele almaktadır. Bu noktada, bir bakıma İsveçli ünlü doğa bilimci Linnaeus'un³¹ bitkileri sınıflandırdığı gibi bir yol izlemektedir. Ancak o empirik bir çalışma değil, felsefesinin bir gerekliliği olarak kuramsal bir yaklaşım sergilemektedir. Bunu şu şekilde ifade eder: “*Amazon ormanlarına gidip yeni türler aramak yerine, kendimiz düşünebiliriz*” (Hare, 2004: s:47). Buradan yola çıkan Hare etik sınıflandırmasını iki ana yaklaşıma ayırır: Betimleyici (descriptivism) ve betimleyici olmayan (non-descriptivism). Temel ayrımlarını ise şu şekilde ifade eder: betimleyici, eğer bir ahlak bildirimının doğruluk koşulları değiştiyse, o bildirim anlamının da tamamen değiştiğini ileri sürer. Betimleyici olmayan ise, bir ahlak bildirimini onun (o bildirim) betimleyici, doğruluk koşulları ve anlambilimsel anlamları da değişse, asıl anlamının değişmediğini savunur.

Hare bu durumu şöyle bir örnekle açıklamaya çalışır:

Benim bir kadını iyi olarak tanımladığımı ve böylece onunla ilgili bir ahlak bildiriminde bulunduğumu düşünün. Böyle bir bildirimde bulundum, çünkü bu kişi belli betimleyici niteliklere sahip; benim için, bu nitelikler yapmış olduğum bildirim doğruluk koşullarıdır. Yani, eğer bu kişi bu özelliklere sahip olmasaydı, böyle bir bildirimde bulunmazdım ve eğer bu niteliklere sahipse benim varolan ahlak ölçütlerim böyle bir bildirimde bulunmamı gerektirir...Bu özellikler kısmen olumlu, kısmen de olumsuz olabilir; örneğin, bu kişi kibar ve cömert olabilir ve kağıt oyunlarında hile yapmaz. Eğer hile yapsaydı onu iyi birisi olarak değerlendirmezdim, ya da kibar ve cömert olmasaydı da yine bu kişiye iyi demezdim...

Ama düşünün ki ahlak ölçütlerim değişti. Belki de daha katı birisi oldum ve şimdi de kağıt oynarken hile yapmak doğru bir şey ve kibarlık ya da cömertliğin akıl hastası olmanın bir işareti olduğunu düşünüyorum. Artık aynı kişiyi daha önceki özelliklere sahip olduğu için iyi

³¹ İsveçli biyolog, hekim ve fizikçi (1701–1778).

bir kadın olarak değerlendirirken, şimdi ise onu iyi olarak tanımlamayacağım. Böylece “iyi kişi” tümceciğini daha önce kullandığım anlamla aynı şekilde mi kullanıyorum yoksa farklı bir şekilde mi kullanıyorum? Bir anlamda kullanıyorum, diğer yandan da kullanmıyorum demek istiyorum... (Hare, 2004: s. 52–53).

Hare’in bu örnekle ifade etmeyi ve üzerinde önemle durulmasını istediği şey şu şekilde özetlenebilir: Hare aslında sözcükleri farklı betimleyici bir anlamda, değişen ölçütlerde ve farklı doğruluk koşullarında kullanmaktadır. Kişinin farklı ahlak/etik ölçütlerinin olması “iyi” kavramının anlamını değiştirmez. Hare’e göre buna karşı çıkanlar sadece ve sadece “*ellerinde baltalarıyla kesip biçen*” (Hare, 2004. s. 53) düşünürlerdir. Dolayısıyla önemli olan nokta, değerlendirme birimleri doğruluk koşullarını içermekle beraber, cümlenin anlamı değişmeden de değişebilirler. Başka bir deyişle, doğruluk koşulları değişirse, betimleyici anlam da değişmiş olur, ama eğer değerlendirici anlam aynı kalırsa aslında değişen ahlaki etik ölçütleridir. “O iyi bir kişidir” derken bu betimleme belli bir kişi veya kişiler tarafından kabul edilirken, farklı ölçüt ve doğruluk koşullarını kabul eden kişi/kişiler tarafından reddedilebilir, ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta aslında aynı bildirim kullanıldığıdır.

Dolayısıyla ahlak kelimelerinin araştırılması/soruşturulması, Hare için, ahlak sorunlarının anlaşılmasında anahtar bir rol oynamaktadır. Ortaya konması gereken asıl önemli şey ise – ki bunu sadece ahlak/etik savların ikna edici, inandırıcı bir yapıya sahip olup olmadıklarıdır. Başka bir deyişle, ahlak yargıları hakkında tartışılacak şeyler midir? Bu sorunun yanıtları da ancak ahlak sözcüklerinin ve onların mantıksal özellikleri çalışılarak yapılabilir.

3.4 R. M. Hare'in Etiğine Giriş:

Hare'in "A Philosophical Autobiography" adlı makalesinin açılış cümleleri, konusu açısından çok ilginçtir:

Çok da uzun zaman olmayan bir süre önce ilginç bir rüya gördüm. Sisler içinde bir dağın zirvesindeydim. Sadece dağın zirvesine tırmanmanın değil, aynı zamanda hayatımın en önemli tutkularından birini başarmanın, yani ahlak sorularına akılsal cevaplar bulmanın mutluluğu ile doluydum. Ama tam da bu başarının gururunu yaşarken birden sis dağılmaya başladı ve gördüm ki etrafım büyüklü, küçüklü, aynı başarıya ulaştıklarını düşünen felsefecilerin mezarlarıyla kuşatılmıştı.³²

Gerçekten de böyle bir başarıya ulaşmanın bir yolu yok mudur? Hare felsefi çalışmalarının büyük bir kısmını bilişselci olmayan (non-cognitivist) bir görüş içinde, etiğin doğasını anlama üstüne kurmuş ve bu da onu evrensel kuralkoyuculuk (universal prescriptivism) yaklaşımına götürmüştür. Hare'e göre bu görüş diğer meta-etik kuramlarla (doğalcılık, sezgicilik, duyguculuk, içselcilik) karşılaştırıldığında ahlaki yargıların doğasını daha iyi ortaya koyan bir yaklaşım/kuramdır. Ona göre diğer meta-etik kuramlar ahlaki yargılarda bulunduğumuzda "Ne yapıyoruz?", başka bir deyişle doğruları mı bildirmeye çalışıyoruz gibi soru/sorularla uğraşmaktadır. Böyle bir amacımız varsa da, bu bağlamda ne çeşit doğrularla uğraşıyoruz gibi bir başka soru daha ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak "sadece duygularımızı mı ifade etmeye çalışıyoruz?" sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu tip sorular yanıtlanmaya çalışıldığında, görülmektedir ki, bu sorular ahlak terimlerinin anlamlarıyla ilgilidir, ayrıca sorulara verilen yanıtlar daha farklı sorulara neden olmaktadır. Hare'in etik bir kuram

³² Bkz. Price, A. W., "A Philosophical Autobiography" Utilitas Vol. 14, No. 3, November 2002, Edingburgh University Pres, pp. 269-305

oluşturmak isterken, ne yapmak istediğinin anlaşılabilmesi için, öncelikle onun etikten ne anladığının belirlenmesi gerekmektedir.

Hare'e göre etik kuram deyişiyile ahlaki sorular sorduğumuzda öncelikle ne sorduğumuzun belirlenmesi öne çıkmaktadır. Ahlaki söylem içinde kullandığımız sözcükler ve cümlelerle ne demek istediğimiz çok önemlidir. "Ahlaki kavramların veya ahlaklılığın doğası nedir?" sorusu bu bağlamda önem taşımaktadır. Başarılı sorular sorulduğunda ve yanıtlarının alındığı düşünülüğünde, etik kuramlara ilişkin başka sorularla karşılaşmamız kaçınılmaz olacaktır: Ahlak sorularına ilişkin akılcı yanıtlar nasıl oluşturulacaktır? Hare'e göre akılcı bir yanıt ya da yanıtlar vardır. Bu noktada Hare'in vereceği akılcı yanıt/yanıtlar, kişilerin nasıl hissettiği ya da halen geçerli olan ahlaki yaklaşımların, onun verdiği bu yanıtlara farklı tavırlar alabileceği göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun eleştirel bir saptamayı da gerektirdiği açıktır.

Günümüzün uygulamalı etik çalışmaları düşünülüğünde, Hare'in akılcı yanıtları acaba yeterli olacak mıdır? Tıp etiği başlığı altında kürtaj kavramını ele aldığımızda karşımıza şöyle bir soru çıkmaktadır: "*Kürtaj doktorun yaşatma, hayatı koruma yükümlülüğüyle bağdaşır mı ya da hangi koşullarla bağdaşır?*" (Pieper, 1999: s. 87). Doktorun bu konuda karar verirken içinde bulunduğu toplumun ahlak, din ve diğer unsurlarıyla mı, yoksa mevcut yasalarla mı hareket edeceği çok ayrıntılı bir biçimde dikkate alınması gereken bir noktadır. Başka bir deyişle kürtajı "masum bir insanın yaşamını ortadan kaldırmak yanlıştır, kürtaj da masum bir insanın yaşamını ortadan kaldırmaktır, bu nedenle kürtaj yanlıştır" şeklinde tanımlarsak, kürtajı etik bir sorun olarak değerlendirebiliriz. Hare kendi etik görüşü içinde bu

durumu Şu Şekilde ifade edebilir: Masum bir insanın yaşamını ortadan kaldırma. Kürtaj masum bir insanın yaşamını ortadan kaldırmaktır. Öyleyse, kürtaj yapma/olma!

Hare'in etik görüşlerinin ayrıntılarına girmeden önce, üzerinde durulması gereken bir başka nokta ise etik-ahlak felsefesi veya etik-ahlak ayrımıdır. Frankena'ya göre *“etik, felsefenin bir dalıdır; ahlak felsefesidir ya da ahlak, ahlaki sorunlar ve ahlaki yargılar hakkında felsefi düŐünmedir”* (Frankena, 2007: s. 20). Ahlak ise, *“... bir açıdan, en azından toplumsal bir kurumdur; bireyin kendine rehber alacağı basit bir keŐfi ya da buluŐu değildir. Kişinin dili, devleti ya da dini gibi, bireyden önce var olur ve bireyden sonra da var olmaya devam eder...”* (Frankena, 2007: s. 23). Harun Tepe de Frankena'nın tanımından yola çıkararak *“farkında olunsun ya da olunmasın bir ahlak hep belirli bir topluluğun ahlakıdır veya ondan kaynaklanmaktadır”* savını ileri sürer (Tepe, 1992: s. 5). Tepe etiği Şu Şekilde tanımlar: *“...ilişkin olduğu alanla ilgili, alanın yapısının izin verdiği kadarıyla doğru ve kesin bilgilere ulaşmaya çalışır...eylemin felsefi bilgisidir”* (Tepe, 1992: s. 6). Çünkü etik kişilerin eylemlerine ilişkindir. Bu bağlamda etik ele alınan yapıp-etmeyi, eylemi ahlaki açıdan iyi bir eylem yapan unsurlar üzerine niteliksel bir belirleme getirmeye çalışmaktadır. Doğan zlem ise etik ve ahlak arasında yapılan ayrımlara rağmen hem gündelik dilde hem de felsefede her iki sözcüğün birbirinin yerine kullanılmasına sık sık rastlanmakta olduğuna işaret eder. Onun ahlak ve etik tanımı Şu Şekildedir: *“...ahlak fiilen ve tarihsel olarak bireysel, grupsal, toplumsal düzeyde yaŐanan bir Şey, bir fenomen olmasına karşılık; etik, bu fenomeni ele alan, ahlak görüşlerini, öğretilerini irdeleyip sınıflandıran,*

aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koyan, bunları karşılaştırıp eleştiren felsefe disiplininin adıdır” (Özlem, 2010: s. 28).

Etik ve ahlakı birbirinden ayırmanın güçlüğü 20. yüzyılın ilk dönemlerinden beri üstünde durulan, bu ayrımın oldukça sorunlu olduğu, süreç içinde daha da belirginleştiği günümüz felsefesinin en önemli sorunlarından biridir. Bu bağlamda, Doğan Özlem’in “etikteki ahlak, ahlahtaki etik” belirlemesinde de görüleceği üzere, ahlak tanımları üstünde belli bir uzlaşma sağlanabilecek gibi görünse de, etik tanımları için aynı uzlaşmadan söz etmek pek olanaklı görünmemektedir. Doğan Özlem bunu şöyle dile getirir:

Hare de “ahlak mantıkçılığı” adı altında geniş kapsamlı bir ahlak dili çözümlemesi geliştirirken, yani bir çözümlemeci etik çalışması gerçekleştirirken, sonunda şunları belirtmekten geri kalmaz: Hiçbir ahlak ilkesi evrensel değildir ve evrenselleştirilemez. Bununla birlikte toplum içinde birbirimizle en az sorunlu bir konumda yaşamamızı sağlayacak bazı duygular ve sezgiler yaygınlaştırılabilir ve az sayıda ahlak ilkesinde birleşebilir. Hare’e göre bu türden ahlak ilkeleri de, Kant’ın ödev ahlakı ile Anglo-Saksonlara özgü yarar ahlakının belli yönlerini birleştirmek suretiyle elde edilebilir. (Özlem, 2010: s. 235)

Doğan Özlem’in Hare’in iki farklı etik yaklaşımını birleştirme konusundaki belirlemesini Hare’in kendi sözlerinde de bulabiliriz:

Eğer, hemen tüm etik kuramları doğruluğun bazı unsurlarını kapsıyorsa –ki buna inanıyorum, tutarlı bir kuram oluşturabilmenin en iyi yolu her birindeki doğru unsurları seçmek ve onları kişinin kendi kuramı içine inşa etmektir. Felsefede kariyer yapmak isteyen herkese bunu yapmalarını tavsiye ederim (Hare, 2004: s.126).

Bu çalışmanın temelini oluşturan söz edimleri kuramı ve bu kuramın etik ile olan ilişkisini belirleme noktasında üzerinde durulması gereken yaklaşım, meta-etik olarak karşımıza çıkmaktadır. Meta-etikğin mantıksal, epistemolojik ve semantik sorular sorup yanıtlarını bulmaya çalıştığı düşünüldüğünde, dil çözümlemesinin gerekliliği de kendini göstermektedir. Bu bağlamda önemli meta-etikçilerden Hare'in yaklaşımı önem kazanmaktadır. Annemarie Pieper *Etiğe Giriş* adlı kitabında bunu şöyle açıklar:

Logistler dediğimiz mantıkçıların temsilcisi olan Hare, ahlaki yargının tayin edici farklılığının, olgu yansıtan önermeler gibi betimleyici dil aracılığıyla bir olguyu betimleyip, buyurucu (preskriptif) dil aracılığıyla buyruklar ve değer yargıları ortaya koyarak bir olgunun gerçekleştirilmesini isteyen yargılar olmasında yattığını söyler (Pieper, 1999: s. 218).

Ricoeur'e göre ise Hare'in çözmeye çalıştığı sorun şu şekilde belirlenmektedir:

Hare'in problemi, ahlaksal dilin —psikolojik'in karşıtı olarak— mantıksal işleyişidir ve duyguları, ruhsal durumların, yönelimlerin ve benzerlerinin araştırılması hariç, ahlaksal dilin ıralayıcı sonuç ilişkilerini konu alır. Bu mantıksal tasarıya karşılık, söz edimleri kuramı, mantıksal alan ile psikolojik alan arasındaki bir ortak alanda, pragmatikğin alanında yer almış görünecektir. Bu mantığı şimdiden bir söz edimleri kuramına yönelten şey "What shall I do?" —"Ne yapacağım?" sorusunun tüm yanıt kiplerini yeniden gruplamayı gerektiren dilin temel niteliğidir. Normatif dil, bu anlamda, eyleme kılavuzluk etmek olan işleviyle tanımlanır (Ricoeur, 2000: s. 29).

Hare 1960'lerden itibaren 20. yüzyıl felsefesine önemli katkılar yapmış bir düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz edimleri kuramı bağlamında ele alındığında *The Language of Morals* adlı eseri kuralkoyucu/buyurucu dil kullanımı konusundaki görüşlerini ayrıntılı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Hare'in felsefeye yaptığı önemli katkılarını Peter Singer'ın 25 Mayıs 2002 tarihinde Hare'in cenaze töreninde yaptığı "R. M. Hare's Achievements in Moral Philosophy" başlıklı konuşmasında görmek mümkündür. Singer'a göre Hare ahlakla ilgili tartışmalara üç önemli katkıda bulunmuştur: (1) usu kullanıma sokmuş, (2) ahlaki düşünmede sezgisel ve eleştirel bakışın ayrımını yapmış ve (3) uygulamalı etiğin gelişimine öncülük etmiştir. Singer şöyle der: "*Bunların her biri ahlak felsefesine büyük ve kalıcı katkıdır.*"³³

3.5 Hare'in Evrensel Kuralkoyuculuk Yaklaşımı:

Hare'in en temel çabası etik/ahlaki akılcılığı savunma düşüncesini taşıyan bir yaklaşım oluşturmak şeklinde ifade edilebilir. Hare'e göre etik sözcelemler evrensel bir boyutu içeren buyruk gerektirmektedir. Başka bir deyişle bu tip etik sözceler insanların evrensel buyruklara dönüştürdükleri tutum ve davranışlardır; bu nedenle Hare etik yargıların/sözcelemlerin mantıksal içeriğinin ortaya çıkarılabilmesi için dilsel bir çözümlemeye gereksinim duyulduğunu düşünmektedir. Örneğin "Çalmak yanlıştır", "Benim çalmama izin verme" tutumunu gerektirmekte ve evrensel buyruk olarak "Kimsenin çalmasına izin verme" ye dönüşmektedir.

Hare'e göre ahlaki yargıların işlevi seçeneklerimize kılavuzluk etmektir, dolayısıyla da sadece olgulara ait bildirimler olamazlar:

³³ Bkz. Singer, Peter, "R. M. Hare's Achievements in Moral Philosophy", *Utilitas* Vol. 14, No. 3, November 2002, Edingburgh University Press pp. 309–317.

... ahlak felsefecileri her iki görüşü de seçemezler; ya ahlak yargılarında bulunan sadeleştirilemez buyurucu öğeleri kabul etmeli, ya da kendileri tarafından da yorumlandığı gibi, ahlak yargıları eylemlere kılavuzluk etmezler –ki halihazırda kesinlikle kılavuzluk ettikleri anlaşılmıştır. (Hare, 2003: s. 195).

Bu bağlamda ahlaki yargılar eylemlere kılavuzluk ediyorsa, o takdirde buyrukçu bir içeriğe sahip olmalıdır:

...seçeneklere veya eylemlere kılavuzluk etmek demek, eğer kişi bir ahlak yargısına rıza gösteriyorsa, bu bağlamda kişi ondan türetilmiş bir emir cümlesine de onay vermek zorundadır demektir; başka bir deyişle, eğer kişi bu tip emir cümlelerini kabul etmiyorsa, bu durum ahlak yargılarına değer biçici anlamda onay vermemesine bir kanıttır, tabii bu farklı bir anlamda kabul etmemesi anlamına gelmemektedir (Hare, 2003: s.171–172).

Hare bir anlamda, kendini ahlak yargılarının emir gerektirdiğini/içerdiğini ileri sürmekte haklı görmektedir. Ona göre bir yargının bir başka yargıyı içerdiğini söylemek, kısaca birisine onay verip diğerine karşı çıkmak anlamına gelmektedir; eğer birini veya diğerini yanlış anlamadıysanız ve eğer ahlak yargıları seçeneklere kılavuzluk etmek için ise, yargıların emir kipini içermesi gerekmektedir. Hare'e göre olgusal bildirimler emir kipi içermezler; içeriyorsa da, o zaman yargının içinde önceden yer alan bir emir söz konusudur.

Bu noktaya kadar olan değerlendirmelerden yola çıkarak şu saptamalarda bulunabiliriz:

- eğer bir yargı değer biçici anlamda kullanılıyorsa, seçeneklerimize kılavuzluk etmek amacını taşıyordur,
- eğer bir yargı seçeneklere kılavuzluk ediyorsa, bir emir içermelidir,
- eğer yargının içinde bir emir varsa, o zaman o yargının kendiliğinden emir olması gerekmektedir.

Bu nedenle eğer ahlaki yargılar değer biçici anlamda kullanılıyorsa, bir emir içermeleri gerekmektedir; dolayısıyla olgusal bildirimler olmaları söz konusu değildir. Hare'in görüşleri irdelendiğinde, onun kuralkoyuculuk yaklaşımının buyrumlar gibi bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Eğer "Binayı terk et" deniyorsa karşıdaki kişinin bir şey yapması isteniyordur ya da "Su içmek yanlıştır" deniyorsa söylenmek istenen "Su içme" dir. Kuralkoyuculuk ne yapılması gerektiğinin zorunlu olduğunu söyleyen, başka bir deyişle ahlak yargılarının betimleyici olamayacağını iddia eden bir görüştür. Bu nedenle ahlak yargılarımız bizim eylemlerimizin yönünü belirlemektedir. Hare'e göre ahlak yargılarının içinde, anlam bakımından irdelendiğinde, hem betimleyici hem de kuralkoyucu bildirimler olduğu görülmektedir. Betimleyici bildirimler/yargılar kişisel ve kültürel farklılıklar gösterirken, bu durum kuralkoyuculuk için geçerli değildir. Kuralkoyucu bildirimler değişmeden kalır ve evrensel bir boyut kazanırlar. İşte bu noktada, Hare'in evrensel kuralkoyuculuk görüşü anlam kazanmaktadır. Kuralkoyuculuk olanı (is) değil, olması gerekeni (ought) söyleyerek, nasıl davranılması ya da ne yapılması gerektiğinin altını çizer. Doğan Özlem *Etik– Ahlak Felsefesi* adlı kitabında R. M. Hare'in öncülük ettiği ahlak mantıklılığı terimiyle felsefi etiğin bir ahlak mantığı olması gerektiğinin savunulduğunu ileri sürmektedir. Hare'in etik görüşünün

belirlenmesinde önemli olan bu saptamaya göre “kavramları içeren bir ahlak dili vardır” (Özlem, 2010: s.152). Özlem şöyle devam eder:

Genel olarak dil iki öbeğe ayrılır: 1) Betimleyici dil, 2) Olması gerekenin dili. Betimleyici dil, durum, olay ve nesnelere, bunların nitelik ve bağıntılarını anlatan dil olarak, “olan”la ilgilidir. “Ahlak” denen olgunun neliği ve niteliği, ne var ki, bu dille anlaşılabilir. Çünkü bu ahlak, “olması gereken”le ilgili bir alandır. Bu yüzden bu alanı “olması gerekenin dili” içinde ele almak gerekir. “Ahlak dili” denen bu dil de kendi içinde ikiye ayrılır: 1) Buyruk dili, 2) Değer yargıları ile ilgili dil. Buyruklar tikel (Buraya gel!) veya tümel (Herkesin başkalarına yardım etmesi gerekir!) olabilir (Özlem, 2010: s. 152).

Bu bağlamda, olan-olması gereken ayrımı felsefenin önemli tartışma konularından biri olarak karşımıza çıkmakta ve olandan (-dır’dan), olması gerekenin (-meli) türetilip türetilmeyeceği de öteden beri ele alınmaktadır. Searle söz edimleri kuramının uygulamaları konusunda yaptığı belirlemelerinde olandan olması gerekenin türetilmesinin mümkün olduğunu söyler. Searle bunu şöyle ifade eder:

1. Çizilen klasik resim, kurumsal olgulara bir açıklama getirmekten uzaktır,
2. Kurumsal olgular, oluşturucu kural dizgeleri içinde varolurlar,
3. Kimi oluşturucu kural dizgeleri birtakım yükümlülükleri, kabullenmeleri ve sorumlulukları içerir,
4. Bu dizgelerden kimilerinde, ilk türetme kalıbına göre ‘dır’lardan’ ‘-meli’ler’ türetebiliriz (Searle, 2006: s. 285).

Hare’e göre etik çalışmasını değerli kılan şey, tek emirlerden evrensel buyruklara veya ilkelere gitmek ve *The Language of Morals* adlı kitabının en başında

söylediği, daha doğrusu sorduğu “Ne yapacağım? (What shall I do?)” sorusudur; bu sorunun, onun aynı zamanda kuralkoyuculuk görüşünün en açık şekilde ifadesi olduğu ileri sürülebilir.

Hare’e göre kuralkoyucu dil için şöyle bir sınıflandırma yapılabilir:

Kuralkoyucu Dil			
Emirler		Değer-yargıları	
Tekil	Evrensel	Ahlaki olmayan	Ahlaki olan

(Hare, 2003: s. 3)

Kendi deyişiyile bu kabaca yapılmış bir sınıflandırmadır. Çünkü Hare’e göre tekil emirlerin birçok farklı şekli vardır. Aynı şey ahlaki olmayan değer yargılarında da geçerlidir. Bu sınıflandırma Hare’in kuralkoyuculuk görüşünü açıklamak için oldukça iyi bir başlangıçtır. Hare dile getirilen ahlak bildirimlerinin –meli/malı cümlelerine dönüştüğü görüşündedir. “Öldürmek yanlıştır” “Kimseyi öldürmemeliyiz”e dönüşmektedir. Ahlaklılık üstüne konuşulduğunda sadece bir olgu betimlenmemektedir. Bu noktada, Hare’in olması gerekenden ne anladığının ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Çünkü Hare’in etik görüşünü temellendiren evrensel kuralkoyuculuk yaklaşımı onun olması gerekenle ilgili belirlemelerinden çıkmaktadır. Daha önce de söylendiği gibi, ahlak bildirimlerinde bulunulduğunda bir kural konulmaktadır. “Yalan söylememeliyim” şeklinde bir yargıda/bildirimde bulunduğumuzda tam olarak söylenmek istenen “Yalan söylemeyeceğim”dir. “Yalan söylemek yanlıştır” şeklinde bir ifade kullandığımızda ise genel anlamıyla hem yalan söylemeyeceğimiz hem de ideal olanın kimsenin yalan söylememesi gerektiğidir.

Ahlakın diliyle konuşulduğu düşünülduğünde, -meli/malı evrensel ilkenin öznesidir – Yalan söylememelisin. Sonuç olarak, evrensel bir yaklaşımla söylenmek istenen başkaları için istediğimiz ahlak kuralını kendimiz için de uygulamak durumundayızdır. Bu belirleme bizi bir anlamda Kant’ın kategorik imperatif görüşüne götürmektedir. Bu bağlamda, Doğan Özlem şöyle bir saptamada bulunur:

Hiçbir değer, hiçbir ahlak ilkesi evrensel değildir ve evrenselleştirilemez. Fakat toplum içinde birbirimizle en az sorunlu bir konumda yaşamamızı sağlayacak bazı duygular ve sezgiler yaygınlaştırılabilir. Bunlardan başlıcalarından biri, Hare’e göre şu özdeyişte dile getirilmiş olanıdır: “Başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran!” ahlaklılık konusunda en uygun sına, bir toplumda bireysel ve grupsal düzeyde yukarıdaki özdeyişte dile getirilen duygusallık halinin ne ölçüde yaygınlaştığını saptamaktır. Dolayısıyla Hare’e göre bu özdeyiş, tam bir etik ölçüt olmayı da ifade eder. Fakat bu ölçüte yakından bakıldığında, bunun Kant’ın “öyle eyle ki eyleminin dayanacağı ilke, başkalarının da kendi özgür istençleriyle onaylayacağı bir ilke olsun!” ifadesiyle tanımladığı ahlak yasasına benzerliği de ortadadır (Özlem, 2010: s. 155).

Ancak Doğan Özlem’in yapmış olduğu bu saptama kesin buyruk, koşullu buyruk, pratik buyruk ve altın kural kavramları göz önüne alındığında, Özlem’in bu kavramları daha farklı bir şekilde ifade ettiği görülmektedir. Abdullah Kaygı, *Barışın Felsefesi* adlı çalışmadaki “Kesin Buyruğu Doğru Anlamak” makalesinde bu duruma şöyle vurgu yapar:

Felsefenin bir dalı olarak etikte bir devrim yaratan Kant’ın “ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun” şeklinde dile getirdiği kesin

buyruk, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de sıklıkla yanlış anlaşılmaktadır (Kaygı, 2002: s. 7).

Bu bağlamda, öncelikle Kant'ın “kesin buyruk”, “pratik buyruk”, “koşullu buyruk” ve “altın kural” kavramlarını nasıl tanımladığını anımsayalım:

kesin buyruk bir tek tanedir, hem de şudur: ancak aynı zamanda genel bir yasa olmasını isteyebileceğin maksime göre eylemde bulun (Kant, 2002: s. 38).

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde “pratik buyruğu” şöyle ifade eder:

Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde, sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun (Kant, 2002: s. 46).

Kant yine aynı eserinde “koşullu buyruk” için şunları söyler:

Her pratik yasa, olanaklı bir eylemi iyi olarak, bundan dolayı da akıl tarafından pratik bakımdan belirlenebilen bir özne için zorunlu olarak sunduğu için; bütün buyruklar, herhangi bir şekilde iyi olan bir istemenin ilkesine göre zorunlu olan eylemi belirleme formülleridir. Şimdi eğer eylem sırf başka bir şey için – araç olarak– iyi olacaksa, buyruk koşullu olur; kendi başına iyi; dolayısıyla kendiliğinden akla uygun olan bir istemenin ilkesi olarak zorunlu olduğu tasarımlarırsa, o zaman kesindir (Kant, 2002: s. 31).

Kant'a göre “altın kural” ya da onun dediği gibi “quod tibi non vis fieri” bir ölçüt ya da ilke olarak kullanılamaz. Kant bunu şöyle ifade eder:

Herkesin ağızında olan: quod tibi non vis fieri... nin burada ölçüt ya da ilke olarak kullanılabileceği düşünülmesin. Çünkü bu, farklı sınırlandırmalarla da olsa bile, ondan türetilmiştir; genel bir yasa olamaz, çünkü kendimize karşı ödevlerin nedenini, başkalarına karşı sevgi ödevlerini (çünkü pekçok kimse, başkalarına iyilik yapmanın kendisinden beklenmemesi koşuluyla, başkalarının da kendisine iyilik yapmamalarına seve seve razı olurdu) son olarak da birbirimize yapmakla yükümlü olduğumuz ödevleri içermez; çünkü bir cinayet işleyen, buna dayanarak, onu cezalandıran yargıçlarla tartışabilir vb (Kant, 2002: s. 47).

Ioanna Kuçuradi *Barışın Felsefesi* adlı çalışmada “pratik kural” ve “altın kural”ın birbirlerine karıştırılmasını şöyle eleştirir:

...altın kural, yani sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma kuralı, ya da pozitif şekilde dile getirilişiyle sana yapılmak istediklerini, sen de başkalarına yap normu... Kant’ın pratik buyruğuyla eş tutuluyor (Kuçuradi, 2006: s. 2).

Bu noktada işler biraz daha karışmış görünmektedir; çünkü Özlem’in “başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan, sen de başkalarına öyle davran” özdeyişini Kant’ın “kesin buyruk”u ile eşleştirmesi ve aslında yukarıda söz konusu edilen özdeyişin daha çok “altın kural”la benzeşmesi durumu bu karışıklığa neden olmaktadır. Kuçuradi’in deyişiyle de “altın kural” “pratik buyruk”a eş tutulmaktadır. Kuçuradi bunun böyle olmadığını söyler:

Hepimizin paylaştığı insan onuru dediğimiz üzerinde temellenen ve belirli bir eyleme biçimini/tarzını dile getiren Kant’ın ahlak yasası/kesin buyruğu ve onun “içeriğini” oluşturan “pratik buyruk”; yani kendimizi ve başkalarını sırf araç olarak değil, aynı zamanda kendi başlarına amaç olarak görerek eylemde bulunmayı istemek –benim deyişimle de, bir

başkasına yaptığım bir eylemin onda “bitmesi”, bana bir şeyin “dönmesi” için yapılmaması— , kişi olarak her yapıp ettiğimize/yapmak üzere olduğumuza, etik değeri açısından bakabilmemiz için bir bilgi sağlıyor –her kişinin ancak kendisinin kullanabileceği bir bilgi. İşte Kant’ın ortaya koyduğu bu bilgi herbirimizin kullanabileceği, yapıp ettiklerimizin etik değerini görebilme ve kendimizi eğitmeye yarayan bir bilgidir. Oysa “altın kural” koşullu bir buyruktur: sizin size yapılmasını istemedikleriniz, benim bana yapılmasını istemediklerimden çok farklı olabilir (Kuçuradi, 2006: s. 5-6).

Hare’in kuralkoyuculuk görüşünün temelinde yatan, etik içinde olması gereken mantık ve tutarlılıktır. Hare’in evrensellik öğretisinde diğerlerinin eğilimlerini ve duygularını da hesaba katmak gerekmektedir. Evrensel kuralkoyuculukta ahlaki kurallar oluşturmak için eğilimler ilk kaynak olarak ele alınırlar; başka bir deyişle, eğilimlerimiz ahlaki buyruklar için bize kılavuzluk etmektedir. Aslında burada asıl sorun, ahlaksal buyrukların nasıl oluşturulduğu sorunudur.

“Öldürmek yanlıştır” gibi ahlaki bir kuralı ele aldığımızda, bu hem bizim hem de diğer kişilerin öldürülmemek gibi bir eğilimi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla öldürülmek istemediğimize göre, öldürmek de istemememiz gerekmekte, ayrıca hapishaneye gitmek gibi bir eğilimimiz de olamayacağına göre bu kural sorunsuz bir şekilde çalışacaktır. Günümüzde idam cezalarına karşı çıkışın altında yatanın bu durum olduğu söylenebilir. Bir kişi öldürmek suçunu gerçekleştirse bile, bu o kişinin de ölümü hak ettiği anlamına gelmez. Bu durumda kişi eğer idam cezasına çarptırılarak, yaşam hakkı elinden alınırsa, bizim de o kişiden bir farkımız kalmayacaktır. Bir düğmeye basarak bir kişinin ölümüne neden olmak —işlediği

suçtan dolayı hak ettiği düşünülse bile— hiç kimsenin sonuçlarını hesaplayamayacağı bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bir yargıda bulunabilmek için kendimizi diğerlerinin durumunda düşünmemiz gerekmektedir. Bu durum çocuklarımıza/öğrencilerimize ahlaklı olmayı ya da etik bir davranış sergilemeyi öğretme noktasında iki önemli saptamayı da beraberinde getirir: (1) Birisi yanlış bir şey yaptığında ona şu soruyu sorabiliriz: Eğer bir başkası aynı şeyi sana yapsaydı ne yapardın? (2) Platon'un *Menon* diyalogunda Thukydides'in erdemli birisi olmasına rağmen, erdemin ne olduğunu bilmediği için, başka bir deyişle *epistemesine* sahip olmamasından dolayı, çocuklarına erdemi öğretmediği söylenir. Bu bağlamda, ahlak kavramına sahip değilsek ahlak yargısında bulunmamız oldukça güç, hatta olanaksızdır.

Hare'e göre ahlak terimlerini yerli yerinde kullanmıyorsak, başka bir ifadeyle olması gerekeni buyruk anlamında kullanmıyorsak ahlaktan konuşamayız. Dolayısıyla Hare için 'iyi', 'olması gereken' ve 'doğru' gibi kavramlar mantıksal özellikler taşımaktadır ki bunları da evrensellik ve kuralkoyuculuk olarak adlandırabiliriz. Evrensellik ile denmek istenen şu şekilde açıklanabilir: Ahlak yargıları evrensel ilkelere göre belirlenmeli ve tanımladıkları durum da evrensellik içermelidir. Kuralkoyuculuk ile söylenmek istenen ise, kişi fiziksel ya da ruhsal hangi durumda olursa olsun, yapması gereken eylemi gerçekleştirmek zorundadır. Bir şey söylemek bir şey yapmak ise söylenen şey de yerine getirilmelidir/yapılmalıdır (söz vermek gibi).

Hare'in görüşlerinden hareketle, onun sunduğu evrensel kuralkoyuculuk görüşünün kaynağını Mill'in kural-yararcılık kuramında bulmaktayız. Frankena *Etik* adlı eserinde kural-yararcılık görüşünü şöyle tanımlar:

Kural-yararcılık kural-ödevcilik gibi, ahlakta kuralların merkeziliğine önem verir ve her zaman olmasa da genel olarak belli bir durumda ne yapacağımıza, söz konusu durumda hangi eylemin, en iyi sonucu vereceğini düşünmekten çok, doğruyu söyleme gibi bir kurala başvurarak karar vermemiz gerektiğini vurgular. Ama ödevcilikten farklı olarak kurallarımızı daima, hangi kuralın herkes adına en büyük genel iyiyi sağlayacağını düşünerek belirlememiz gerektiğini ekler. Yani soru, en büyük yararı hangi eylem sağlar değil, hangi kural sağlar sorusudur. (Frankena, 2007: s.79-80)

Hare'in yaklaşımına dönersek, onun Kant'ın yolundan giderek nesnellığe ulaşmaya çalıştığı ve bir anlamda kategorik imperatife benzer bir kuram ortaya koyma amacını taşıdığı daha önce söylenmişti. Ancak bu noktada Hare'in Kant'tan ayrıldığı en önemli konu, 'Çalma' gibi evrensel bir buyruk ele alındığında sonuçlarını da hesaba katan bir görüş sergilemesidir. Tüm dünyayı tehlikeye atacak hatta yok edecek bir güce sahip bir silahın teröristler tarafından icat edildiği düşünüldüğünde, bu silaha ait planların onlardan çalındığında, dolayısıyla 'Çalma' buyruğuna karşı gelindiğinde, bu durum aynı zamanda evrensel bir buyruğun da zedelendiği anlamına mı gelmektedir? Bu durum bizi bir koşulun tüm özel olgularının da düşünülmesi gerektiğini ve uygun adımların atılması konusunda hem bir belirsizliğe hem de yeniden düşünmeye götürmektedir.

Bütün bu belirlemelerden yola çıkarak, şöyle bir soru sorulabilir. Hare'in kuralkoyuculuk görüşü gerçekten özerk bir etik kuramı kurmada yeterli midir yoksa

onun görüşlerinin temelinde yerleştirmeye çalıştığı mantık ve tutarlılık konusunda açmazlarla mı doludur?

Hare'e göre onun yaklaşımı ahlak sözcüklerinin gerçek biçimsel anlamlarını verir. Başka bir deyişle mantıksal özelliklerinin temelinde tanımlanan anlamlardır bunlar. Örneğin –malı/meli (ought) mantıksal ve deontik kipsel işlevi olan bir sözcüktür. Bu nedenle de kuralkoyucu (prescriptive) bir sözcüktür. Bu bağlamda –malı/meli emir cümleleri kuralkoyucu olduğu için Hare'in etik kuramların yeterli olması için gereken özelliklerden/koşullardan biri olan tarafsızlık ve mantıksal özellikleri nedeniyle de uygulanabilirlik ilkesini karşılamaktadır. Deontik mantık özelliğini taşıdığı için mantıklılık ilkesine sahiptirler. Birisi bu önerme doğrudur, diğeri ise tam tersini söyleyerek yani, doğru değildir diyerek farklı şeyler söylemektedirler. Aynı şekilde bu eylem zorunludur, diğeri ise zorunlu değildir diyerek birbirlerine ters düşmektedirler. Bu da bağdaşmazlık ilkesini vermektedir. Onun yaklaşımının evrensellik ve kuralkoyuculuk ile ilgili savları da tartışabilirlik ilkesini yerine getirmektedir.

Hare'in asıl söylemek istediği şey daha yeterli bir kuramın gerektiğidir, bunu da dört ana başlıkta toplamaktadır: Birincisi, ahlak kelimelerinin mantığı ve anlamı üzerinde çalışarak, ahlak sorularıyla ilgili nasıl akıl yürütüleceğinin araştırılması; ikincisi, eylemlerin mantık içermeyen özelliklerinin de hesaba katılarak, nasıl ahlak bildirimlerinde bulunulabileceğinin gösterilmesi; üçüncüsü, kişi bir ahlak bildiriminde bulunurken kendisinin de bir şeyler kattığının gözden kaçırılmaması gerektiğidir, çünkü Hare *“ahlak/etik dünyanın edilgen (pasif) bir algısı değildir”*

(Hare, 2004: s.128) diyerek kişilerin etiğe ya da ahlaka etkin bir katılım sergilediklerini ifade etmektedir. Son olarak, bir eylem ya da kişiyi doğruluk koşulları çerçevesinde betimlemenin dışında ahlak bildiriminde bulunmak için ek bir katkıda bulunmak gerekmektedir. Bu ek parça da ahlak bildirimlerinin kuralkoyuculuğudur. Ahlaki düşünme ahlakla ilgili savlardan anlaşılması gereken en önemli nokta, ahlaki düşünmede akıl yürütmenin gerekliliği ve bu bağlamda ahlak bildirimlerinin doğruluk koşullarını taşıdığını göstermektir.

Hare'in bu görüşünün altında yatan, onun ahlak bildirimlerini "*kültürel olarak değişken olmayan*" (Hare, 2004: s.129) öğeler olarak kabul etmesidir. Ona göre, ahlak bildirimleri kaçınılmaz olarak, kültür, töre ve dil gibi unsurların etkisi altındadır (özellikle betimleyici görüşe göre). Dolayısıyla belli bir kültürün kabul ettiği ahlak ilkeleri, bir noktada o kültürün hem dilinde hem de ahlak eğitiminde kutsal bir yere konmaktadır. Kültürlerin kendi değerleri olarak sunulan çeşitli ahlak ilkelerinin kabul edilip edilemeyeceği noktasında, akıl yürütmenin ve bize sunulan değerlerin eleştirilmesi etik/ahlak üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Akıl yürütmenin yapılabilmesi ve eleştirel bir tutum sergilenebilmesi için de kuralkoyucu ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

SONUÇ

20. yüzyılın ilk yarısı Frege'nin görüşlerinden etkilenen bir dönemdir. Frege'nin cümle-fonksiyon teorisi bir bakıma modern niceleme mantığının temelidir ve aynı zamanda analitik felsefe çerçevesinde oluşan mantıkçı pozitivistin başlangıcıdır.³⁴ İşte bu görüşlere ilk eleştiri Austin tarafından getirilmiş ve devamında Searle bu çerçevedeki çalışmaları daha ileri boyutlara taşımıştır. Austin doğrudan gündelik dile yönelik bir felsefi bilgi üretme çabasıdır. Austin'e göre dilin nasıl iş gördüğü yapay mantık sistemlerinin ortaya konmasıyla açıklanamayacak kadar ayrıntılı bir çalışmayı gerektirmektedir. Felsefe "*dilin bir tür gerçekleşmesi olduğuna göre*" (Çotuksöken, 2002, s. 181), dil üzerine yapılan çalışmalar çok önemlidir. Çotuksöken'in *Felsefe: Özne-Söylem* adlı eserinde söz edimleri kuramını felsefi söylem açısından ele aldığında şu belirlemesi dikkat çekicidir:

Konuya felsefi söylem açısından bakıldığında durum nedir? Her bir filozofun doğal dili söylem haline getiren tarihsel bir özne olduğu dikkate alınacak olursa, genellikle bir filozofun söyleminin içerdiği sözcelere söz edimi kuramı açısından bakılabilir. Felsefi söylemde dışdünya-düşünme-dil ilişkileri betimlenmektedir temelde. Felsefi söylemi üreten bir özne olarak filozofun (konuşan/yazan bir özne olarak filozof) bir başka filozof (dinleyen/okuyan bir özne olarak filozof) üzerindeki etkisi felsefe dünyasında öteden beri gerçekleşen bir etkisöz edimine örnek oluşturabilir. Filozof, sadece diğer filozofu etkilemekle kalmaz, herhangi bir okuyucuyu da etkileyebilir, etkiler... Felsefi söylemin tarihine baktığımızda

³⁴ Bkz. Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap, s. 64-69

ilkın düzsöz ediminde bulunan filozof, örtük olarak aynı zamanda edimsöz ediminde ve ardından da etkisöz ediminde bulunmaktadır (Çotuksöken, 2002, s. 188–189).

Bu saptama felsefe-dil-söylem-söz edimleri kavramlarının ve dolayısıyla söz edimleri kuramının felsefeye yaptığı katkıyı anlama açısından oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Söz edimleri iletişimde önemli bir rol oynamaktadır. Dil sadece konuşmak için değil, aynı zamanda bir edimde bulunmak için de kullanılır. Bu bağlamda örneğin, yabancı dil öğreniminde hedef dilin sadece gramer yapılarının ve kelimelerinin öğrenilmesi yeterli değildir. Ana dilde gerçekleştirilen iletişimin hedef dilde de edinilmesi amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda yabancı dil eğitiminde söz edimleri önemli bir katkı sağlamıştır. Dil eğitiminde, hedef dilin kelimeleri, gramer yapısı, söz dizimi, telaffuz gibi önemli noktalar konusunda bilgi sahibi olmak, dili belli bir seviyede kontrol etmek önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, hedef dilde üzüntünüzü ifade etmek, özür dilemek gibi edimleri gerekli olan yerde kullanmak önemlidir. Ancak bu ifadelerin tam anlamıyla uygun yerde kullanılması, dolayısıyla hangi konuşma ortamında, hangi ifadenin, hangi ses tonuyla vurgulanacağını da bilinmesi gerekmektedir. Andrew A. Cohen “Developing the Ability to Perform Speech Acts” adlı makalesinde, Japonca öğrenen bir kişinin, Tokyo’da bir evde yemek yedikten sonra teşekkür etmesi mi, yoksa (İngilizce de apology kelimesi ile ifade edilen özür dileme) özür dilemesi mi daha doğrudur diye sorar. Amerikalıların teşekkürü tercih ettikleri bu durumda, Japonlar kısmen bir özür dileme ifadesi kullanırlar (quasi-apology). Daha ilginç bir örnek ise Amerikalı bir profesör kendisine verilen bir hediye için teşekkür ederken, aynı durumda Japon bir profesör kendisinin böyle bir hediyeyi alacak kadar değerli olmadığını ifade etmek için özür dileme eğilimindedir.

Özür dilemek tüm dillerde önemli bir edimdir. Ancak üzüntünüzü ifade etmek için “özür dilemek” yapısını kullanmak zorunda değilsinizdir. Çeşitli anlambilimsel çalışmalar göstermiştir ki özür dileme kavramı birçok farklı şekilde kullanılabilir. İşte bu noktada da dil-kültür bağlantısı dikkati çekmektedir.

- üzüntüyü ifade etme (I’m sorry = özür dilerim)
- sorumluluğu üstüne alma (That was dumb of me = Bu benim aptallığımdır)
- bir çeşit telafi yoluna gitme (Well, maybe we can celebrate your birthday a day late = Şey belki de doğumgünü bir gün gecikmeli kutlayabiliriz)
- bir açıklama yapma ya da bahane sunma (I’ve had a lot on my mind at the office recently = Son zamanlarda iş yerinde kafamda bir sürü şey vardı)
- bir daha olmayacağına dair söz verme (It will never happen again = Bir daha asla olmayacak/tekrarlanmayacak)³⁵

Dolayısıyla yabancı dil eğitiminde söz edimleri ele alındığında, hangi konuşma ortamında/durumunda nasıl bir yol izleneceği; hedef dildeki toplumsal, kültürel, tarihsel ve kişisel etkenlerin neler olduğu gibi karmaşık durumlar da devreye girer. Bu bağlamda, Anna Wierzbicka’nın “Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts”³⁶ adlı makalesinde, söz edimleri kuramı üstünde çalışanların, genelde İngilizceye dayanan gözlemlerinden yola çıkarak, İngilizce için kabul edilen söz edimlerinin herkes için aynı olduğu yanılgısı içinde olduğu

³⁵ Bkz. Cohen, Andrew D. (1996) “Developing the Ability to Perform Speech Acts.” *Studies in Second Language Acquisition*, Volume 18 No 2, pp. 253–267.

³⁶ Bkz. Wierzbicka, A. (1985). “Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts.” *Journal of Pragmatics*, Volume 9, Issues2-3, pp. 145–178.

eleştirisini getirmesi son derece önemli bir noktadır. Cohen'in makalesinden yola çıkıldığında da aynı söz ediminin her dilde aynı durumda kullanılmadığı, ya da başka şekilde ifade edildiği ortaya çıkmaktadır.

Tam da bu noktada, Nermi Uygur'un *Kültür Kuramı* eseri oldukça önemlidir. Uygur şu soruyu sorar: “*Dil ile kültür arasında nasıl bir karşılıklı bağ vardır?*” (Uygur, 2003: s. 19). Sorduğu sorunun yanıtını iki başlık altında verir:

Dile kültür açısından bakacak olursak ortaya çıkan genel görünüş şudur: Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir: genellikle toplumsallaşmayı ya da toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği de sağlamakla insan varlığını eksiksizce olanaklı kılar dil. Ortak bir dil konuşanlara özgü bir topluluğun üyesi olan insan, belli bir kültürün de üyesi durumundadır. Kültüre dil açısından baktıkta, şu özellikleri saptamadan edemeyiz: Kültüre götürüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal, hiçbir bol verimli yol yoktur, bir bakıma. Gerçekte insanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir. En küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimidir (Uygur, 2003: s. 19–21).

Yabancı dil eğitiminde özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren söz edimlerinin anlam, bağlam ya da başka bir deyişle toplumun tüm dil ortamlarında kullanım şekli öne çıkmaya başlamıştır. Daha önce yazılan ders kitaplarında özür dilerim (I'm sorry) veya çok özür dilerim (I'm very sorry) şeklinde kullanılan söz edimleri, yukarıda anlambilimsel açıdan verilen örnekler tarzında çoğalmaya başlamıştır.

Akşit Göktürk *Okuma Uğraşı* adlı eserinde Austin'in söz edimleri kuramının, yazın kuramını önemli ölçüde etkilediğini ileri sürmektedir. Ona göre, Austin'in kuramının “*bir metin kuramına dönüştüğü yer, bir tümcenin, söz-eylem olarak benimsenebilmesi için, kendi kullanımsal bağlamı içinde görülmesi zorunluluğudur.*” (Göktürk, 2007, s. 35) Göktürk'e göre yazınsal metinlerin, söz edimleri kuramıyla incelenmesi “katı biçimsel” sakıncaları ortadan kaldıracaktır ve ayrıca “iletişimin edimsel” boyutu ortaya çıkabilecektir. Austin'in kuramının takipçisi olan Searle “kullanımsal edimsel” yönünü daha da bir vurgulamış, her ikisi de metin kuramına önemli katkıda bulunmuşlardır. Göktürk şöyle der:

Hiç kuşkusuz, bir metin enikonu bir tümceler dizisi olmadığı gibi, bir söz-eylemler dizisi de değildir. Önemli olan, tek tek söz-eylemler ötesinde, metnin daha geniş kapsamlı bir dil-edim olarak örgütlenişidir. İşte, temelde tümceye bağlı söz-eylem kuramı, ancak bu düzeyde yazınbilimin metin çözümlemelerine yardımcı olabilir. Söz-eylem kuramından yola çıkarak, yazınsal metinleri toplumsal edim boyutu ile tanımlama çabası daha ürünlerini yeni yeni vermekle birlikte, salt dilbilimsel bir metin kuramından daha çok umut vermektedir (Göktürk, 2007, s. 39).

Berke Vardar *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri* adlı çalışmasında, söz edimlerinin hem dilbilime hem de ruhdilbilime önemli katkılarının olduğunu dile getirir:

Öte yandan; bireysel davranışlardan kaynaklanan, konuşanların ruhsal özelliklerine göre değişiklikler gösteren söz eylemlerinin incelenmesi yeni bir dalın doğmasına yol açmıştır: Ruhdilbilim. Başlangıçta öğrenim ruhbilimi, bildirişim kuramı ve dilbilimin bir birleşimi olarak tasarlanan bu karma dal sözün anlaşılmasını ve üretilmesini sağlayan anlıksal süreçlerle, ruhsal yapıyla ilişkisini inceler (Vardar, 2001, s. 52–53).

Austin tarafından ortaya konan söz edimleri kuramının temelinde yatan, tüm söz edimlerinin aynı olmadığına ya da aynı kurallara uymadığına gösterilmesi şeklinde özetlenebilir. Bu bağlamda dilin ayrıntılı bir incelemesi (biçimsel özellikleri) yapılırken, dilin mantıksal özelliklerinin belirlenmesi öne çıkmaktadır. Örneğin, yapılması gereken (ought) biçimsel (formal) bir kavramdır. Hare'e göre sözcüklerin ya da biçimsel kavramlar ile ilgili yapılan çalışmalar bizim ahlaki akıl yürütmemize yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla dilin dikkatli ve ayrıntılı bir incelemesi söz edimleri kuramıyla yapıldığına göre, üzerinde durulan kavramlar bizi söz edimleri-etik ilişkisine yönlendirmektedir.

Bu ilişkiyi en iyi ortaya koyan da Hare'dir. Hare dil felsefesi, din, eğitim ve uygulamalı etik alanlarında sayısız eser vermiştir, ama Hare'in çalışmaları arasında öne çıkan asıl konu onun ahlak/etik kuramıdır. Ona göre ahlak/etik yargılar kuralkoyucudur; kuralkoyuculuk yaklaşımı ahlak yargılarını doğal bilimlerden ayırmaktadır. Evrensellik görüşü ise ahlak yargılarını yasalarda veya orduda kullanılan emir cümlelerinden ayırmaktadır; başka bir ifadeyle Hare'in ahlak/etik kuramı kuralkoyuculuk görüşü ile başlamakta ve yargıları kuralkoyucu olarak betimlemektedir. Bundan da anlaşılabilir, o yargının bir söz edimini yerine getirmesidir. Hare ahlak yargıları kuralkoyucudur derken, bir bakıma bu yaklaşımın emir cümleleriyle yakın bir ilişki içinde olduğunu söylemektedir. Ancak Hare en başından itibaren asıl amacının "*ahlakın dilini emirlere indirgemek olmadığını*" (Hare, 2003: s. 2) ısrarla belirtmektedir. Ancak emirler üzerine yapılan bir çalışmanın da etiğe önemli bir giriş ve katkı sağlayacağına da gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Bu bağlamda ahlak sözcüklerinin anlamlarıyla ilgili yapılan çalışmalar da ahlak ya da etik ile ilgili sorunların çözümlenmesinde temel unsurlardan biri olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Dolayısıyla böyle bir çalışma bize ahlaki bir savla ilgili olarak neyin tartışıldığının anlaşılması konusunda yardımcı olmasının yanı sıra, üstünde konuşulan savın geçerli olabilmesi için atılması gereken adımların neler olabileceği noktasında yardımcı olacaktır. Ahlak felsefesi ve etik, bir başka ifadeyle “*ahlakın dilinin mantıksal bir çalışması*” (Hare, 2004: s. 39) uygulamalı etik alanının da ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Diğer yandan ahlak veya etikle ilgili savların ikna edici/inandırıcı olup olmadığının ortaya konulması ancak ahlak felsefesinin yapabileceği bir iştir – ki bu da ancak ahlak sözcüklerinin anlamları ve bu sözcüklerin mantıksal bir çözümlemesi/çalışması ile başarılabilir. Böyle bir çalışmanın başarılı olabilmesi için de Austin’in öncülüğünü yaptığı söz edimleri kuramının etik ile olan ilişkisinin belirlenmesinden geçmesidir; çünkü daha önce de söylendiği gibi Austin dilin kategorilerini ortaya koyarak dünyayı söz edimleri sınıflandırmasından yola çıkarak betimlemeye çalışmaktadır. Aslında, ahlak ve etik sözcüklerinin anlamlarının betimlenmesi Sokrates’in çalışmalarına dayanmaktadır – ki Aristoteles *Metafizik* adlı çalışmasında bu durumu açık bir şekilde ifade etmektedir: “...Sokrates, ahlaksal konularla meşgul olmakta ve bir bütün olarak doğal dünyayı bir yana bırakıp tümeli bu ahlaksal konularda aramaktaydı. O, düşünceyi tanımlar üzerinde yoğunlaştıran ilk kişi olmuştu” (Aristoteles, 1996: 987^b1).

Bu bağlamda, ahlak felsefecilerinin töze ait çözümlenmesi gereken birçok sorun varken, anlam üstüne sorularla uğraşması kimi düşünürler tarafından boşuna bir uğraş gibi görülmekte, yapılan kavramsal çalışmaların anlamsız olduğu ileri sürülmektedir. Gözden kaçırılan nokta sözcükler, kavramlar ve mantıksal

çözümlemeler (özellikle biçimsel mantık ve biçimsel dil) töze ilişkin ahlak veya etik sorunların anlaşılmasında ve değerlendirilmesinde önemli bir katkı sağladığıdır.

Sonuç olarak Hare'in kuralkoyuculuk görüşünün çeşitli etik kuralların eksik veya doğru olarak kabul edilen farklı yaklaşımlarını birleştirmeye çalışan eklektik bir yaklaşım/kuram olduğu ileri sürülebilir. Bu bağlamda kuralkoyuculuk görüşü ile öne çıkan nokta ne sorulduğunun anlaşılması ve çözümlenmesidir. Ahlak veya etik söylemin cümleleri, sözcükleri "Nelerdir?" ya da "Ne olmalıdır?" soru/soruları önem kazanmaktadır. Başka bir deyişle, ahlak sorularını ussal olarak nasıl sorabiliriz. Bu soruya verilecek yanıt şudur: Sıradan emir cümleleri ile yapılması gereken (-malı/-meli) arasındaki ilişkinin kurulmasıdır. Ancak bu noktada kuralkoyuculuk görüşü genellemelerle karıştırılmamalıdır; çünkü birinin söz verme edimini yerine getirme esnasında içinde bulunduğu durum, niyet, arzu gibi unsurların göz önüne alınması gerekmektedir. "Verilen söz tutulmalıdır" gibi kural koyucu bir yaklaşım, verilen sözün ne olduğu, yerine getirilip getirilmemesinin yaratacağı sonuçlar açısından da değerlendirilmelidir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, bir söz verildiğinde şartlar ne olursa olsun o sözün tutulması gerektiğidir.

Söz verme ediminden yola çıkarak, kuralkoyuculuk için şöyle bir görüş de belirtilebilir: Eğer bir eylemin yapılmasını/gerçekleştirilmesini gerektiren bir durum varsa bu eylemin yerine getirilmesi önemlidir; yapılması gereken eylem bizim bu konuyla ilgili vereceğimiz kararları ya da etkinliklerimizi de belirleyecektir. Evrensel bağlamda ise yapılması gereken her ne ise, benim içinde bulunduğum şartların/koşulların o kişi için de geçerli olması durumunda, o kişi tarafından da yapılmasının gerekliliğidir.

İnsanlar iletişimde bulunmayı “kendini ifade etme edimi” olarak kabul etme eğilimindedirler. Bu aslında oldukça bulanık bir yaklaşımdır, çünkü neyin ifade edildiğinin önemli olmasının yanı sıra, ifade edilen şeyin nasıl anlaşıldığı da üstünde durulması gereken bir noktadır. Dil olmadan düşünme oldukça güç, hatta olanaksızdır. Bu bağlamda insana ait tüm etkinlikler aslında dilbilimsel bir dünyada gerçekleşir. Bir anlamda dil, insanın zihninde gerçekliği yeniden yaratan ve insanlar arasında anlaşmayı sağlayan bir araçtır. Başka bir ifadeyle, dil sadece dünyayı temsil etmenin dışında, çevremizdeki dünyayı/dışdünyayı yeniden yaratan önemli bir olgudur. Söz edimleri kuramı dilin bir sınıflandırmasını yaparak, dil yoluyla insanın etkileşimlerinin anlaşılmasında ve çözümlenmesinde ve insana ait olan tüm etkinliklerde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda eylemlerle, niyetler ve kullanımlar dil/söylem arasındaki ilişkiyi incelemek, anlamaya çalışmak, önemli görünmektedir. Öyleyse Hare’in yaptığı gibi söz edimleriyle, etik arasındaki ilişkiye yönelmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap.

Altuğ, T. (1998). *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristoteles. (2002) *Yorum Üzerine*, Çeviren: Saffet Babür, Ankara: İmge Kitabevi.

Aristoteles. (1996) *Metafizik*, Çeviren: Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Aristoteles. (2007) *Nikomakhos'a Etik*, Çeviren: Saffet Babür, Ankara: Bilgesu Yayıncılık

Austin, J. L. (1979). *Philosophical Papers*. Oxford University Press.

Austin, J. L. (2009). *Söylemek ve Yapmak*, Çeviren: R. Levent Aysever, İstanbul: Metis Yayınları.

Ayer, A. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık*, Çeviren: Vehbi Hacıkadıroğlu, İstanbul: Metis Yayınları,

Aysever, L. (2003). "Sözün Yurtsuzluğu", *Adam Sanat*, Sayı 211, Ağustos 2003, s. 35-43.

Aysever, L. (2007). "Modern Dil ve Anlam Kavrayışının Bize Öğrettikleri Üzerine", *Dil ve Yaratıcılık*, Yıl 1, Sayı 1 Mayıs 2007, 12–31.

Aysever, L. (2006). "Derrida ve Sözedimleri Kuramı", *Cogito, Derrida: Yaşamı Yeniden Düşünürken*, sayı 47-48, 2006, 287-333.

Benveniste, E. (1995). *Genel Dilbilim Sorunları*, Çeviren: Erdim Öztokat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Brun, J. (2008). *Aristoteles ve Lise*, Çeviren: İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Changeux, J. P, Ricoeur P. (2009). *Neden Nasıl Düşünürüz? Etik, İnsan Doğası ve Beyin Üzerine Bir Tartışma*. Çev.: İsmet Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Chomsky, N. (2001). *Dil ve Zihin*, Çeviren: Ahmet Kocaman, Ankara: Ayraç Yayınevi.

Cohen, Andrew D. (1996) “Developing the Ability to Perform Speech Acts.” *Studies in Second Language Acquisition*, Volume 18 No 2, Pages 253-67.

Çotuksöken, B. (2000). *Felsefi Söylem Nedir?* İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çotuksöken, B. (2002). *Felsefe: Özne-Söylem*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Çotuksöken, B. “Etik Bir Değer Olarak Dil” *Hekimlik ve Türkçe. Türkçe Tıp Terimleri Çalıştayı*, Türkiye Bilimler Akademisi, Ankara, 2004, ss. 13-22

Demircan, Ömer. (2000). *İletişim ve Dil Devrimi*. İstanbul: Yayılım Yayıncılık.

Demirci, Kerim, “What Do We Understand From The Terms Deep Structure And Surface Structure?” *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish and Turkic*, Volume 5/4 Fall, 2010, (pp. 291-304).

Denkel, A. (1995). *Reality and Meaning: A Particularistic Point of View*, İstanbul: Boğaziçi University Publication.

Denkel, A.(1995). “Dil ve Evrim”, *Dilbilim Araştırmaları*, 1995, 110–121.

Denkel, A. (1996). *Anlam ve Nedensellik*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Frankena, W. (2007). *Etik*, Çeviren: Azmi Aydın, Ankara: İmge Kitabevi.

Göktürk, A. (2007). *Okuma Uğraşları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S., Yolsal, Ü. R. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Habermas, J. (2001). *İletişim Eylem Kuramı*, Çeviren: Mustafa Tüzel, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Hare, R. M. (1970). "Meaning and Speech Acts", *The Philosophical Review*, Vol. 79, No.1, 3-24.

Hare, R. M. (2004). *Sorting Out Ethics*, Oxford University Press.

Hare, R. M. (2003). *The Language of Morals*, Oxford University Press.

Hare, R. M. (2003). *Freedom and Reason*, Oxford University Press.

Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, Çeviren: İoanna Kuçuradi, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kaygı, A. (2001). "Değerden Bağımsız Olmak mı, Değer Yargılarından Bağımsız Olmak mı?", *Essays in Honour of Ioanna Kuçuradi*, Edited by Şinasi Tekin, Gönül Alpay Ekin, Guest Editor: Sevgi İyi, *Journal of Turkish Studies*, Volume 25, Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University.

Kıran, Z., & Kıran, A. (2002) *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

Kuçuradi, İ. (1996). *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Kuçuradi, İ. (2006). *Barışın Felsefesi: 200. Ölüm Yılında Kant*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Özlem, D. (2010). *Etik – Ahlak Felsefesi*, Ankara: Say Yayınları.

Pieper, A. (1999). *Etiğe Giriş*, Çevirenler: Gönül Sezer, Veysel Atayman, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Price, A. W., "A Philosophical Autobiography" *Utilitas* Vol. 14, No. 3, November 2002, Edingburgh University Press (269-305).

Ricoeur, P. (2000). *Söz Edimleri Kuramı ve Etik*, Çeviren: Atakan Altınörs, Bursa: Asa Kitabevi.

Ricoeur, P. (2007). *YorumTeorisi: Söylem ve Artı Anlam*, Çeviren: Gökhan Yavuz Demir, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Searle, R. J. (2006). *Söz Edimleri*, Çeviren: R. Levent Aysever, Ankara: Ayraç Yayınevi.

- Searle, R. J. (2006). *Zihin Dil ve Toplum, Gerçek Dünyada Felsefe*, Çeviren: Alaattin Tural, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Searle, R. J. & Vanderveken, D. (2009). *Foundations of Illocutionary Logic*. Cambridge University Press.
- Singer, Peter, “R. M. Hare’s Achievements in Moral Philosophy”, *Utilitas* Vol. 14, No. 3, November 2002, Edingburgh University Press (309–317).
- Soykan, N. Ö. (2006). *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Tarski, Alfred. “The Semantic Conception of Truth”, *Philosophy and Phenomenological Research*, V, 1994, New York (s. 597-598).
- Taylor Paul W. (1963) *The Moral Judgment, Readings in Contemporary Meta-Ethics*, Publisher: Prentice Hall. <http://www.questia.com>
- Tepe, H. (1992). *Etik ve Metaetik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Sarıçoban A. ve Hişmanoğlu M., Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine, www.tomer.ankara.edu.tr/dildergileri/123/31-48, pdf
- Smith, Barry. “Towards a History of Speech Act Theory”, From A. Burkhardt, ed. *Speech Acts, Meanings and Intentions. Critical Approaches to the Philosophy of John Searle*, Berlin/New York: de Gruyter (1990), 29-61.
- Uygur, N.(1997). *Dilin Gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, N.(2003). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Warnock, G. J. (1971) “Hare on Meaning and Speech Acts”, *The Philosophical Review*, Vol. 80, No. 1, 80-84.
- Wierzbicka, A. (1985). “Different Cultures, Different Languages, Different Speech Acts.” *Journal of Pragmatics*, Volume 9, Issues 2-3, Pages 145-178.

Wittgenstein, L. (2006). *Tractatus Logico-Philosophicus*, Çeviren: Oruç Aruoba, İstanbul: Metis Yayınları.

Wittgenstein, L. (2006). *Felsefi Soruşturmalar*, Çeviren: Deniz Kanıt, İstanbul: Totem Yayıncılık.

Wittgenstein, L. (2007). *Mavi Kitap, Kahverengi Kitap*, Çeviren: Doğan Şahiner, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Serhat Tuna, 20 Mayıs 1963'de İstanbul'da doğdu. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği'ni bitirdi. Deniz Kuvvetleri'nin çeşitli okullarında Öğretmen Subay olarak görev yaptıktan sonra 2004 yılında Binbaşı rütbesinden istekle emekli oldu. İstanbul Özel Marmara Koleji Yabancı Diller Bölüm Başkanı olarak çalıştı. Yüksek Lisans tezini Prof. Dr. Betül Çotuksöken yönetiminde hazırladı (2006). Yabancı Dil eğitiminde yeni yöntemler geliştirme konusunda yurt içi ve dışında proje çalışmalarına katılmakta olan Serhat Tuna aynı zamanda formatör (öğretmen eğitmeni) olarak öğretmen eğitimleri düzenlemektedir. Çalışmaları Dil Felsefesi, Dil-düşünme ve Etik üzerine yoğunlaşan Serhat Tuna, halen Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.